

A solid orange circle is located on the left side of the page, overlapping a light gray curved shape. Inside the circle, the word "FORSKNING" is written in white, uppercase, sans-serif font.

FORSKNING

Näringspenningtvätt

En utvärdering av bestämmelsen om näringspenningtvätt

Rapport 2026:26

Brottsförebyggande rådet (Brå) är en myndighet som verkar för att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete. Våra målgrupper är i första hand regeringen, rättsväsendets myndigheter och brottsförebyggande aktörer.

Publikationen finns som pdf på bra.se. Frågor om alternativa format skickas till produktion@bra.se.

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Brottsförebyggande rådet, Stina Holmberg

urn:nbn:se:bra-1366

ISSN 1100-6676

© Brottsförebyggande rådet 2026

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm

Telefon 08-527 58 400, e-post registrator@bra.se, www.bra.se

Näringspenningtvätt

En utvärdering av bestämmelsen om näringspenningtvätt

2026:26

Förord

Brå har tidigare undersökt olika frågor om penningtvätt (Brå 2006:2; Brå 2011:4; Brå 2015:22; Brå 2019:17) men det här är första gången vi enbart koncentrerar oss på bestämmelsen om näringspenningtvätt. Sedan bestämmelsen trädde i kraft 2014, har ingen systematisk analys gjorts av hur den tillämpas i praktiken. Med den här rapporten bidrar Brå därför med kunskap genom att utvärdera bestämmelsen om näringspenningtvätt.

Rapporten vänder sig i första hand till de inom rättsväsendet som hanterar ärenden om näringspenningtvätt samt till regeringen och riksdagen.

Rapporten har författats av jur. dr Dennis Martinsson (projektledare), utredare på Brå, och docenten Stina Holmberg, forsknings- och utredningsråd på Brå. I projektgruppen har också utredaren Eleonora Stolt och forskningsassistenten Filip Garpenby ingått. Utredaren Niklas Odelberg har bearbetat data från Brås misstankeregister.

Oskar Engdahl, docent vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet, och Sverker Jönsson, lektor vid Juridiska institutionen vid Lunds universitet, har vetenskapligt granskat ett utkast till rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Justitierådet Petter Asp har också granskat delar av rapporten på ett värdefullt sätt. Men det är Brå som i alla avseenden är ansvarig för innehållet i rapporten.

Vi vill rikta ett stort tack till alla de åklagare, domare, försvarsadvokater och polisanställda som ställt upp på intervjuer.

Stockholm i oktober 2026

Jonas Trolle
Generaldirektör

Li Hammar
Enhetschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning	7
De anmälda brotten skiljer sig från vad lagstiftaren förväntade sig	7
Väcks åtal för ringa brott på alltför svaga grunder?	8
Otydligheter i lagen visar sig i domstol främst när det gäller ringa brott	9
Överklaganden bidrar till en rättssäker tillämpning	9
Brås bedömning	10
Inledning	11
Bestämmelsens tillkomst	12
Få tidigare studier om tillämpningen av näringspenningtvätt	13
Syfte och frågeställningar	13
Metod och material	14
Rapportens disposition	16
Bestämmelsens utformning	17
Likheter och skillnader i förhållande till penningtvättsbrottet	17
Bestämmelsens ordalydelse	19
Klandervärt risktagande	20
Relationen till det administrativa regelverket om penningtvätt	24
Gradindelning av brottet	25
Uppsåt krävs för fällande dom	26
Misstankar om näringspenningtvätt 2023	27
Antalet anmälningar har ökat år från år	27
Män över 30 år dominerar bland de misstänkta	29
Redovisning av vårt urval av misstänkta näringspenningbrott 2023	29
Vårt sätt att kategorisera brotten	30
Ganska jämn fördelning mellan de tre graderna av näringspenningtvätt år 2023	32
Brottet avser oftast förvaring av kontanter	32
De misstänkta driver oftast inte själv något företag	33
Vilka belopp har de misstänkta hanterat?	34
Grov näringspenningtvätt	34

Ringa näringspenningtvätt	37
Näringspenningtvätt av normalgraden.....	39
Fåtal ärenden om PML-aktörer, kryptovalutor och neobanker	40
En kriminellt belastad grupp	42
Utredningsfasen	45
Utredningar av grova brott vid Ekobrottsmyndigheten	47
Brott som utreds av Polis- och Åklagarmyndigheten	50
Utredningar om näringspenningtvätt av normalgraden.....	52
Uppklaringen	53
De olika graderna av näringspenningtvätt från misstanke till dom	58
Tingsrättens tillämpning av bestämmelsen om näringspenningtvätt.....	59
I tre av fyra fall är näringspenningtvätt förstahandsyrkande	59
Få döms för näringspenningtvätt av normalgraden	60
En hög andel frias när ringa näringspenningtvätt är förstahandsyrkandet.....	61
Den juridiska bedömningen av de objektiva rekvisiten	62
Grov näringspenningtvätt	67
Ringa näringspenningtvätt	71
Sammanfattande reflektioner om ringa näringspenningtvätt	75
Finns det problem med rättssäkerheten?	75
Utdömda straff i renodlade fall	80
Varannan dömd för grovt brott får näringsförbud – men ovanligt med företagsbot.....	81
Hovrättens ändringar avser främst straffets stränghet	82
Avslutande diskussion	83
Har de anmälda fallen den karaktär som lagstiftaren hade i åtanke?	83
Ligger uppklaringsprocenten och fällandegraden i domstol på den nivå som kan förväntas?.....	85
Finns det juridiska oklarheter som påverkar tillämpningen av bestämmelsen?	86
Är domstolarnas tillämpning av bestämmelsen rättssäker?	88
Referenser	90
Avgöranden från Högsta domstolen, Nytt juridiskt arkiv (NJA).....	93
Internetkällor	94

Sammanfattning

Lagstiftningen när det gäller penningtvätt har successivt skärpts, och införandet av bestämmelsen om näringspenningtvätt den 1 juli 2014 utgör en sådan skärpning. Genom den bestämmelsen kan man straffa någon för penningtvättsåtgärder även när det inte går att bevisa det förbrott som åtgärden var tänkt att dölja. Enligt förarbetena räcker det räcker med att det föreligger ett klandervärt risktagande, eller som det uttrycks i bestämmelsen om näringspenningtvätt: att någon ”medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i” penningtvättssyfte. Genom den nya bestämmelsen ville lagstiftaren å ena sidan göra det lättare att komma åt de riktigt stora beloppen inom organiserad ekobrottslighet, å andra sidan göra det lättare att träffa dem som helt utanför en näringskontext underlättar att tvätta pengar.

Bestämmelsen har nu funnits i tolv år, men någon systematisk genomgång av hur den tillämpats har inte gjorts. Mot den bakgrunden har Brå genomfört en utvärdering av bestämmelsen, där följande frågor har belysts:

1. Har de anmälda fallen den karaktär som lagstiftaren hade i åtanke?
2. Ligger uppklaringsprocenten och fällandegraden i domstol på den nivå som kan förväntas?
3. Finns det juridiska oklarheter som påverkar tillämpningen av bestämmelsen?
4. Är domstolarnas tillämpning av bestämmelsen rättssäker?

Studien bygger främst på en genomgång av dels ett slumpmässigt urval av förundersökningar från 2023, dels samtliga tingsrättsdomar 2023 som gäller näringspenningtvätt. Därutöver har intervjuer gjorts med personer inom olika delar av rättsväsendet. Uttag från Brås misstankeregister har också gjorts och bearbetats.

De anmälda brotten skiljer sig från vad lagstiftaren förväntade sig

Av förarbetena framgår att lagstiftaren främst såg framför sig att bestämmelsen skulle tillämpas för att i större utsträckning komma åt brott i näringsverksamhet, det vill säga brott av personer som utnyttjade sitt företag för att tvätta pengar eller andra inom ett företag som tvättade pengar åt ägarna, till exempel kontomålvakter och bulvaner. Den bedömning som gjordes var att tillämpningsområdet för bestämmelsen inte skulle bli särskilt stort, och då tänkte man främst på näringspenningtvätt som begicks i företag.

Brås studie visar att verkligheten blivit en annan. Av de anmälningar vi studerat var det bara en tiondel där misstanken avsåg en person som ägde eller drev ett företag som

utnyttjades för brottet. Det är i och för sig vanligt att de anmällda brotten skett i en företagskontext, det gäller för en tredjedel av brotten i vårt material men det är inte företagsägarna eller företagsledarna som anmäls och misstänks, utan andra personer som utnyttjats för att tvätta pengar. Det vanligaste är att det rör sig om kontomålvakter.

Förväntan att det skulle vara mer ovanligt med anmälningar om näringspenningtvätt utanför en företagskontext har alltså inte heller besannats. Nästan hälften av anmälningarna rör ringa näringspenningtvätt som handlar om misstänkta kontant innehav. Det handlar om pengar som polisen hittar när de stannar en bil eller gör en husrannsakan i samband med misstanke om ett annat brott. Utifrån omständigheterna misstänker de att det rör sig om pengar från brott, och då ofta narkotikabrott. Att dessa anmälningar blivit så vanliga beror på att polis och åklagare använder bestämmelsen för att de vill kunna beslagta pengar som de misstänker kommer från brott, men där de inte kan bevisa det.

Väcks åtal för ringa brott på alltför svaga grunder?

Av de anmällda brotten om näringspenningtvätt är det totalt 25 procent som går till åtal, men andelen varierar kraftigt mellan de olika graderna av näringspenningtvätt. För grova brott är uppklaringsprocenten 42 procent, vilket är ungefär samma upplärning som för penningtvättsbrott. De grova brotten utreds ofta av Ekobrottsmyndigheten, och där gör man vanligtvis ganska omfattande utredningsinsatser för att klara upp brottet. Brå har inte heller kunnat identifiera några tydliga brister i Ekobrottsmyndighetens arbete med utredningarna som på ett enkelt sätt skulle kunna öka förutsättningarna för att de i större utsträckning leder till åtal.

När det däremot gäller de ringa brotten är andelen anmälningar som leder till åtal avsevärt lägre – 26 procent. Det är i och för sig samma upplärning som vid det jämförbara brottet penningtvättsförseelse, men Brås studie visar ändå att det finns problem med andelen anmällda brott som leder till åtal. Å ena sidan borde upplärningen, enligt Brås mening, kunna öka om man i förundersökningarna lade ner mer resurser på att ta reda på mer fakta kring den förklaring som den misstänkta ger till kontantinnehavet. Kommer pengarna till exempel verkligen från gåvor i samband med högtider och födelsedagar? Kommer pengarna verkligen från spelvinster?

Å andra sidan borde kanske andelen anmällda brott som leder till åtal vara lägre än vad den är i dag, utifrån nuvarande omständigheter. Frågan kan ställas mot bakgrund av att vår studie visar att frikännandegraden i tingsrätt för just ringa näringspenningtvätt är förhållandevis hög. Bakgrunden tycks vara att åklagarna ibland förefaller väcka åtal med ganska svag bevisning, och konsekvensen blir att en osedvanligt hög andel av åtalen inte leder till en fällande dom. Samtidigt är ringa näringspenningtvätt ett

bötesbrott, och man kan därför fundera på om det är rimligt att lägga mer tid på den här typen av ärenden.

Lägst uppklaringsprocent är det vid brott av normalgraden; där ledde bara fem procent av förundersökningarna i Brås material till åtal. Ett skäl till det tycks vara att kriterierna för vad som är ett grovt brott respektive brott av normalgraden ligger mycket nära varandra. Ett annat skäl är hur det misstänkta brottet rubriceras vid anmälan av brottet, och i den fortsatta utredningen. När polis i yttre tjänst exempelvis upptäcker ett misstänkt kontant innehav är det inte ovanligt att polisen felaktigt gör en anmälan om brott av normalgraden. Egentligen är omständigheterna sådana att det borde ha anmälts som ringa brott. I den här typen av ärenden kvarstår misstanken av brott om normalgraden, även i beslutet att lägga ner förundersökningen. Brottet omrubriceras alltså i de här fallen inte till ringa näringspenningtvätt. Att normalbrottet blivit så sällsynt när det gäller åtalade fall är enligt Brås mening anmärkningsvärt, och man kan fråga sig om en sådan praxis var vad lagstiftaren såg framför sig.

Otydligheter i lagen visar sig i domstol främst när det gäller ringa brott

Brå har gått igenom samtliga tingsrättsdomar om näringspenningtvätt från 2023, och den bild som framträder är att domstolarna överlag inte tycks ha några stora svårigheter att bedöma om den åtalade är skyldig eller inte när det gäller grova brott. I de fallen verkar finnas en ganska stor enighet mellan åklagare och domare om både vilka faktiska omständigheter som krävs för att kriterierna för ett brott ska anses vara uppfyllda och vilken bevisning som krävs för en fällande dom. Det är 80 procent av de åtalade för grov näringspenningtvätt som döms. Dock döms den åtalade ibland i stället för brott av normalgraden eller för medhjälp till grovt brott.

När det gäller ringa brott är bilden en annan. Där är det närmare 40 procent av de åtalade personerna som frias. Det är en hög siffra. Brås genomgång tyder på att det både finns en osäkerhet bland åklagare och domare om hur de objektiva och subjektiva rekvisiten för brottet ska tolkas och råder oenighet om hur starka bevisen måste vara för att döma någon för ringa näringspenningtvätt. Det som de intervjuade representanterna för rättsväsendet tar upp är särskilt att det finns en osäkerhet kring vad begreppet ”klandervärt risktagande” enligt propositionen innebär – och vad bedömningen av det klandervärda risktagandet tar sikte på.

Överklaganden bidrar till en rättssäker tillämpning

Brås avslutande fråga är om de oklarheter i bestämmelsens innebörd som Brå, i likhet med många andra, uppfattar finns, har lett till en rättsosäker tillämpning i domstol. Brå

kan se att det finns oklarheter i domarna när det främst gäller innebörden av begreppet klandervärt risktagande, men även när det gäller begrepp som ”större omfattning”. Samtidigt har vi endast hittat ett fåtal fällande domar i tingsrätt, där man tydligt kan ifrågasätta domstolens bedömning i skuldfrågan, och som när de har överklagats till hovrätten har lett till en friande dom. Den övergripande bilden är därför att skuldfrågan överlag är tillräckligt tydligt avgjord i de fällande domarna i tingsrätten.

Brås bedömning

Det är odiskutabelt så att bestämmelsen om näringspenningtvätt kommit att användas på ett delvis annat sätt än lagstiftaren föreställde sig. Det gäller särskilt användningen av ringa näringspenningtvätt. Även intervjuade domare säger att bestämmelsen kommit att användas bredare än vad lagstiftaren tänkt sig. Det behöver dock inte vara negativt. Enligt de åklagare som Brå intervjuat har bestämmelsen om näringspenningtvätt varit värdefull, eftersom den har gett ökade möjligheter att komma åt exempelvis kontomålvakter. De tycker också att bestämmelsen fyllt en bra funktion i och med de ökade möjligheter som den gett när det gäller att komma åt innehav av kontanter som polis och åklagare misstänker härrör från brott. Å andra sidan bedömer vi att man i mycket liten utsträckning kommit åt ”topparna” med hjälp av bestämmelsen. Bestämmelsen har alltså lett till åtal och domar för sådant som tidigare inte kunde straffas. Men det är få domar som rör omfattande planlagda brottsliga verksamheter med stora belopp. I slutänden blir det, enligt Brås mening, en fråga om resultatet ska ses som att glaset är halvfullt eller halvtomt.

Avslutningsvis finns det anledning att framhålla att anmälningarna om ringa näringspenningtvätt kan förväntas minska alltmer, och att man redan ser en minskning 2025. Skälet till det är att nya regler om självständigt förverkande,¹ som infördes i november 2024, gör att rättsväsendet kan komma åt pengar som misstänks härröra från brott på ett enklare sätt än genom att få en misstänkt dömd för näringspenningtvätt.² Flera intervjupersoner lyfter att de nya reglerna om självständigt förverkande kan komma att göra att ärenden om ringa näringspenningtvätt inte kommer att bli lika vanliga framöver, eftersom man numera kan ta pengarna genom självständigt förverkande. Det återstår att se hur självständigt förverkande kommer att användas, och på vilket sätt det kommer att påverka anmälningar och utredningar om näringspenningtvätt.

¹ Lagen (2024:782) om förfarandet vid förverkande av egendom och åläggande av företagsbot.

² Självständigt förverkande innebär att staten kan ta egendom, till exempel pengar, som bedöms klart mer sannolikt komma från brottslig verksamhet än från legala källor utan att någon döms för ett specifikt brott, till exempel näringspenningtvätt. Syftet med reglerna är att göra det svårare för kriminella att behålla vinster från brott även när en brottmålsdom inte kan uppnås.

Inledning

Möjligheten att tjäna pengar på brott är ett grundläggande incitament för att begå kriminella gärningar. Enligt uppskattningar från Polismyndigheten omsätter den kriminella ekonomin i Sverige årligen hundratals miljarder kronor (Polismyndigheten 2026), och andra uppskattar att den kriminella ekonomin omsätter omkring 5,5 procent av BNP (ESO 2026). Ett sätt att bekämpa organiserad och ekonomisk brottslighet är därför att försvåra och förhindra att pengar eller egendom som misstänks härröra från brott omsätts i den legala ekonomin, det vill säga "tvättas". Lagstiftningen när det gäller penningtvätt har successivt skärpts, och införandet av bestämmelsen om näringspenningtvätt är ett exempel på en sådan skärpning. Införandet av den bestämmelsen innebar att det straffbara området utökades. Genom den nya bestämmelsen ville lagstiftaren å ena sidan komma åt de riktigt stora beloppen inom organiserad ekobrottslighet, å andra sidan lättare träffa dem som helt utanför en näringskontext underlättar penningtvätt (Brå 2019:17 s. 101; prop. 2013/14:121 *En effektivare kriminalisering av penningtvätt* s. 1).

Bestämmelsen om näringspenningtvätt återfinns i lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott. Lagen trädde i kraft den 1 juli 2014 och lagen som helhet bygger på en strategi om att försvåra och bestraffa hantering av illegala pengar eller egendom. Tillkomsten av brottet näringspenningtvätt motiverades som ett led i att bekämpa ekonomisk och organiserad brottslighet. Intentionen med bestämmelsen om näringspenningtvätt var att göra det lättare att lagföra personer som medverkar till penningtvätt, även när det inte går att bevisa koppling till ett specifikt förbrott (prop. 2013/14:121 s. 58–62, 114–116). För att kunna döma någon för penningtvättsbrott krävs nämligen att åklagaren kan bevisa det förbrott som de tvättade pengarna kom ifrån. För att dömas för näringspenningtvätt räcker det i stället med att pengar eller egendom skäligen kan antas vara utförd i penningtvättssyfte. Åtgärderna och omständigheterna runt åtgärden ska vara sådana att genomförandet av åtgärden innebär ett "klandervärt risktagande". Enkelt förklarat saknas vid näringspenningtvätt ett styrkt förbrott. Att slopa kravet på ett styrkt förbrott och ersätta det med kravet på klandervärt risktagande skulle göra det lättare att döma personer för penningtvättsrelaterade brott. Men blev det verkligen så?

Denna studie syftar till att analysera hur bestämmelsen om näringspenningtvätt har fungerat i praktiken, vilka utmaningar som finns i att utreda den här typen av brott samt i vilken utsträckning som bestämmelsen används i enlighet med lagstiftarens intensioner, som har nämnts. Genom att belysa dessa aspekter kan studien bidra till en fördjupad förståelse av bestämmelsens praktiska betydelse och eventuella behov av förändring.

Bestämmelsens tillkomst

Den första gången frågan om att slopa kravet på ett styrkt förbrott för penningtvätsrelaterade brott togs upp var i *Penningtvättutredningen* (SOU 1997:36 *Bekämpande av penningtvätt*) som i sitt slutbetänkande föreslog att det inte längre skulle krävas att åklagaren kunde bevisa vilka enskilda brott som pengarna kom ifrån. Det skulle räcka med att åklagaren kunde bevisa att pengarna kom från en ”brottslig verksamhet” (SOU 1997:36 s. 172). Regeringen valde att inte gå vidare med förslaget, med motiveringen att slopandet av kopplingen till ett bestämt förbrott var att gå för långt. Dessutom tyckte regeringen att begreppet ”brottslig verksamhet” var för vagt och oprecist (prop. 1998/99:19 *Ändringar i lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt, m.m.* s. 29).

Det skulle dröja mer än tio år innan frågan – om ett nytt penningtvätsrelaterat brott utan krav på styrkt förbrott – togs upp igen. När FATF³ år 2006 granskade Sveriges arbete mot penningtvätt, framkom att det fanns vissa brister i det svenska straffrättsliga regelverket (FATF 2006). Framför allt lyfte FATF fram att det fanns ett begränsat antal domar om de dåvarande brotten penninghäleri och penninghäleriförseelse, vilket enligt FATF tydde på att kriminaliseringen inte använts effektivt. Som huvudorsak pekade FATF ut att den dåvarande lagstiftningen var utformad så att penninghäleri sågs som en specialform av häleri – och inte som ett penningtvätsrelaterat brott.

Mot bakgrund av FATF-granskningen efterfrågade generaldirektören för Ekobrottsmyndigheten i en efterföljande departementspromemoria att kravet på ett styrkt förbrott borde ses över, och mer specifikt vilken koppling som egentligen bör krävas mellan förbrottet och själva penningtvätsåtgärden. Det motiverades med att åklagare tyckte att gällande lagstiftning var svårtolkad och att det var svårt att ”bevisa vilket förbrott som har begåtts” (Ds 2008:38 *Nationell mobilisering mot den grova organiserade brottsligheten - överväganden och förslag* s. 385–387.). Dessutom pekade generaldirektören på att självtvätt inte var kriminaliserat. En utredning tillsattes därför i syfte att se över kriminaliseringen av penningtvätt, där ett av förslagen var just införandet av brottet näringspenningtvätt (SOU 2012:12 *Penningtvätt - kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud*).

³ FATF (Financial Action Task Force) är ett mellanstatligt organ som syftar till att bekämpa penningtvätt och finansiering av terrorism. FATF granskar, enligt ett rullande schema, återkommande medlemsländernas arbete mot penningtvätt. FATF:s granskning är viktig för länders ekonomi, exempelvis kan granskningen påverka ett lands kreditvärdighet och därmed landets möjligheter att exempelvis låna pengar och göra affärer med landet.

Av utredningen framkommer att det dessutom fanns ytterligare skäl att införa brottet näringspenningtvätt. Utredningens experter från Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten och Finanspolisen beskrev att "...det finns – ofta i anslutning till den grova organiserade brottsligheten – verksamheter som bedrivs yrkesmässigt och där skyldigheterna i penningtvättslagen åsidosätts systematiskt." Enligt experterna fanns det "...dels verksamheter som är mer eller mindre helt inriktade på att tvätta pengar som härrör från brottslig verksamhet, dels verksamheter där underlåtenheten att följa regelverket mot penningtvätt blir ett sätt att skapa sig konkurrensfördelar." (SOU 2012:12 s. 205).

Få tidigare studier om tillämpningen av näringspenningtvätt

Sedan bestämmelsen om näringspenningtvätt trädde i kraft 2014 har den i mycket begränsad utsträckning varit föremål för forskning. I princip finns bara en studie som undersökt hur bestämmelsen används i praktiken (Brå 2019:17). Vid den tidpunkt då studien gjordes hade bestämmelsen varit i kraft under ganska kort tid, och det fanns få förundersökningar och nästan inga domar. Någon systematisk genomgång av bestämmelsens praktiska tillämpning kunde därför inte göras vid den tidpunkten. Utöver det har Ekobrottsmyndigheten vid två tillfällen gjort genomgångar av bland annat näringspenningtvätt. Den första genomgången gjordes vid ungefär samma tidpunkt som den ovan nämnda Brå-rapporten, och utgår därför i stor utsträckning från samma underlag. Den genomgången består framför allt av referat av domar om näringspenningtvätt (Ekobrottsmyndigheten 2020). Den andra genomgången fokuserar på penningtvätt i näringsverksamhet med fokus på myndighetens egna ärenden, och i sammanställningen som framför allt fokuserar på tillvägagångssättet görs ingen åtskillnad inte mellan om ärendena rör penningtvättsbrott eller näringspenningtvätt (Ekobrottsmyndigheten 2024). Vid sidan av detta finns en handbok som pedagogiskt går igenom penningtvättslagstiftningen, inklusive näringspenningtvätt (Wallin 2022).

Syfte och frågeställningar

Det saknas fortfarande utvärderingar som fokuserar på om bestämmelsen har tillämpats i enlighet med vad man tänkte sig när den infördes. Syftet med den här studien är att fylla det glappet. Den övergripande frågan i vår studie är huruvida tillämpningen av bestämmelsen är i linje med lagstiftarens intentioner. Den frågeställningen har vi delat in i fyra underfrågor:

- Har de anmälda fallen den karaktär som lagstiftaren hade i åtanke?
- Ligger uppklaringsprocenten och fällandegraden i domstol på den nivå som kan förväntas?
- Finns det juridiska oklarheter som påverkar tillämpningen av bestämmelsen?

- Är domstolarnas tillämpning av bestämmelsen rättssäker?

Metod och material

Studien bygger på bearbetningar av kvalitativa och kvantitativa datamaterial, främst förundersökningar, domar samt intervjuer. Förundersökningar och domar har utgjort det huvudsakliga underlaget för att besvara studiens frågeställningar. Därutöver har vi intervjuat anställda inom rättsväsendet samt försvarsadvokater om deras erfarenheter av ärenden om näringspenningtvätt, för att få deras perspektiv på bestämmelsen och dess tillämpning. Slutligen har vi inhämtat uppgifter från Brås kriminalstatistik och gjort ett uttag från Brås misstankeregister över näringspenningtvätt.

Bearbetning och analys av förundersökningar som slutredovisades 2023

Vi har gått igenom 483⁴ slumpmässigt utvalda förundersökningar om näringspenningtvätt som slutredovisades 2023. Att vi enbart inkluderar slutredovisade ärenden betyder att urvalet inte omfattar direktavskrivna anmälningar. Antalet direktavskrivna ärenden om näringspenningtvätt är dock mycket få.

I vårt urval har vi dessutom exkluderat de ärenden som i slutredovisningen registrerades som penningtvättsbrott.⁵ Det analyserade materialet omfattar 667 misstänkta näringspenningtvättsbrott och lika många misstänkta personer. Antalet misstänkta i urvalet är det samma som antalet brott, eftersom vi endast tagit med det grövsta brottet som varje person är misstänkt för. Dessa 667 misstänkta brott har utretts i 435 förundersökningar. Vi har följt ärendena från anmälan om näringspenningtvätt till att förundersökningen avslutats genom att misstanken avskrivits eller lett till åtal.

Av de 435 förundersökningar vi fokuserar på kommer 103 av dem (24 procent) från Ekobrottsmyndigheten och 332 av dem (76 procent) från Åklagarmyndigheten. Totalt utgår vi som sagt från 667 misstänkta personer och brott, varav 260 personer (39 procent) utretts av Ekobrottsmyndigheten och 407 personer (61 procent) av Polis- och Åklagarmyndigheten. Det innebär alltså att Ekobrottsmyndighetens förundersökningar oftare innehåller fler misstänkta personer och brott.

Uppgifterna om de utredda brotten och de misstänkta personerna har analyserats och kategoriserats såväl kvantitativt som kvalitativt med hjälp av ett kodschema, exempelvis vad gäller koppling till andra brott, typ av gärning, vilka roller de misstänkta haft i brottsligheten och vilka belopp som brotten avser. Kategoriseringar

⁴ 500 ärenden slumpades fram, varav några var tomma och därför inte inkluderades. År 2023 slutredovisades cirka 750 ärenden, så urvalet omfattar en relativt stor del av totalantalet.

⁵ I analysen av vårt material har därför 147 brott och personer, samt 48 förundersökningar, exkluderats.

och andelsbeskrivningar som redovisas i rapporten bygger således på egna bedömningar utifrån ett systematiskt tillvägagångssätt. I kapitlet "Misstankar om näringspenningtvätt 2023" beskriver vi närmare hur brotten och personerna har kategoriserats.

Här bör påpekas att vi har gjort ett slumpmässigt urval av förundersökningar från 2023, men det innebär inte att det är ett slumpmässigt urval av brott och personer som varit föremål för en förundersökning. Detta eftersom, som nämnts ovan, förundersökningar om grova brott som leds av Ekobrottsmyndigheten generellt sett innehåller fler misstänkta personer och brott. Konsekvensen blir att grova brott är överrepresenterade i vårt urval.

Bearbetning och analys av tingsrättsdomar från 2023

I syfte att genomföra en juridisk analys med betoning på en kvalitativ läsning av hur tingsrätterna tillämpar bestämmelsen om näringspenningtvätt, har vi gjort ett totalurval av samtliga tingsrättsdomar från 2023 som rörde näringspenningtvätt. Urvalet har gjorts för att få en så aktuell tidsperiod som möjligt, samtidigt som samtliga tingsrättsdomar har vunnit så kallad laga kraft, det vill säga inte längre går att överklaga. Därmed har vi kunnat följa fallen tills det finns en slutgiltig dom.

Samtliga 199 tingsrättsdomar från 2023 som rör näringspenningtvätt har kodats och analyserats. Domarna rör 285 personer som åtalats för näringspenningtvätt som förstahands- eller andrahandsyrkande.⁶ Domarna har hämtats från två juridiska databaser. För att säkra att vi fått in samtliga tingsrättsdomar från 2023 har vi dessutom kontrollerat antalet från Domstolsverket och därefter begärt ut en handfull ytterligare domar direkt från vissa tingsrätter. Vi har också undersökt de tingsrättsdomar som sedan överklagades till hovrätten, vilket omfattar 80 hovrättsdomar. Dessa domar har analyserats främst för att på en övergripande nivå för att se hur ofta hovrätten ändrar tingsrättens dom.

Dessutom har vi gått igenom samtliga relevanta domar från Högsta domstolen sedan brottet infördes, liksom andra relevanta vägledande domar från Högsta domstolen.

Intervjuer

Intervjuer har gjorts med 32 personer som arbetar inom rättsväsendet, fördelade på följande yrkeskategorier:

⁶ Urvalet har alltså inte gjorts utifrån näringspenningtvätt som huvudbrott eftersom näringspenningtvätt sällan är huvudbrott i ett åtal.

- 7 polisanställda
- 7 åklagare vid Ekobrottsmyndigheten och Åklagarmyndigheten
- 12 domare vid tre olika hovrätter
- 6 försvarsadvokater

På grund av praktiska svårigheter att få ihop intervjupersonernas scheman gjordes individuella intervjuer med försvarsadvokaterna och de polisanställda. Några av de polisanställda intervjuades dock parvis. Intervjuerna har varat i cirka 1–1,5 timme. Samtliga intervjuer har efter godkännande spelats in och transkriberats. Materialet har avidentifierats och anonymiserats i samband med transkriberingen. De citat som återfinns i rapporten har i vissa fall omarbetats till mer läsbar form.

Det huvudsakliga syftet med intervjuerna har varit att få en bild av yrkespersoners erfarenhet av ärenden om näringspenningtvätt. Samtliga intervjuer har varit semi-strukturerade.

Uttag från misstankeregistret

Data har också sammanställts genom ett registeruttag från Brås misstankeregister. Uttaget omfattar samtliga 2 775 personer som misstänktes för näringspenningtvätt och där handläggningens beslutsdatum inföll under perioden 2019–2023, samt vilka andra brott de var misstänkta för under samma period. Syftet med uttaget har varit att få en bild av vad misstänkta för näringspenningtvätt tidigare har varit misstänkta för. Brottskoderna har slagits samman i ett antal kategorier för att ge en övergripande bild av typen av tidigare kriminell belastning.

Rapportens disposition

Rapporten inleds med en översikt av bestämmelsens utformning där vi förklarar den juridiskt. Eftersom vi bearbetat förundersökningar och domar, faller det sig naturligt att strukturera rapporten på motsvarande vis. Vi redovisar bearbetningen av förundersökningarna i två olika kapitel. I tur och ordning berättar vi om vad som kännetecknar brottsmisstankar om näringspenningtvätt samt vilka utredningsåtgärder som görs, liksom hur uppkläringen ser ut. Därefter presenterar vi bearbetningen och analysen av domar. Vi avslutar rapporten med en sammanfattande diskussion om ifall tillämpningen av bestämmelsen är i linje med lagstiftarens intentioner.

Bestämmelsens utformning

I det här kapitlet presenterar vi hur bestämmelsen om näringspenningtvätt är utformad. Vi inleder kapitlet med en övergripande genomgång av likheter och skillnader med penningtvättsbrottet. Därefter följer en kort beskrivning av själva bestämmelsen. Vi redogör sedan för de tre typerna av näringspenningtvätt, och sedan förklarar vi begreppet klandervärt risktagande. Till sist redogör vi för gradindelningen av brottet. Kapitlet utgår från vad som framkommer i förarbetena, och redan här kan nämnas att de endast ger liten vägledning när det gäller hur centrala begrepp i bestämmelsen bör förstås.

Likheter och skillnader i förhållande till penningtvättsbrottet

Både penningtvättsbrott och näringspenningtvätt förutsätter i grunden att någon har gjort en så kallad penningtvättsåtgärd, men på olika sätt. Vid penningtvättsbrott har personen själv vidtagit penningtvättsåtgärden, och vid näringspenningtvätt har gärningspersonen ”medverkat” till en penningtvättsåtgärd (se till exempel prop. 2013/14:121 s. 114–116; Wallin 2022 s. 214–215). Penningtvättsåtgärderna räknas upp i bestämmelsen om penningtvätt,⁷ och uppräkningsen är inte uttömmande utan exemplifierande (prop. 2013/14:121 s. 110). Det finns två grupper av sådana åtgärder:

- 1) Något slags befattning med egendom eller pengar som härrör från – eller misstänks härröra från – brott eller brottslig verksamhet, exempelvis överlåta, omsätta, förvara eller vidta annan åtgärd. Typiska exempel är att transportera eller ta emot kontanter, liksom att upplåta sitt bankkonto för att slussa vidare pengar (se och jämför prop. 2013/14:121 s. 110).
- 2) Något slags åtgärd som utåt sett ger en legitim förklaring till innehavet av egendomen eller pengarna, och därigenom döljer att egendomen eller pengarna härrör från – eller misstänks härröra från – brott eller brottslig verksamhet. I lagtexten anges ageranden såsom att tillhandahålla, förvärva eller upprätta en handling som kan ge en skenbar förklaring till innehavet av egendomen, deltar i transaktioner som utförs för skens skull eller uppträder som bulvan. Det handlar mer konkret om osanna förklaringar, såsom att upprätta falska skuldebrev för att ge sken av ett legitimt lån, upprätta falska lönespecifikationer eller falska fakturor för att ge intrycket av legitima inkomster (se och jämför prop. 2013/14:121 s. 111).

⁷ 3 § lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott.

Bestämmelsen om näringspenningtvätt är subsidiär i förhållande till andra penningtvättsrelaterade brott (prop. 2013/14:121 s. 116). Det betyder att åklagaren först ska bedöma om en misstänkt gärning uppfyller kriterierna för penningtvättsbrott eller penningtvättsförseelse. Först om det visar sig att så inte är fallet kan det bli aktuellt med att åtala för näringspenningtvätt.

Den ursprungliga tanken var också att tillämpningsområdet för bestämmelsen om näringspenningtvätt inte skulle bli ”särskilt stort” (SOU 2012:12 s. 209).

Som nämnts i inledningen är den avgörande skillnaden mellan penningtvätt och näringspenningtvätt att en fällande dom för penningtvättsbrott förutsätter ett styrkt förbrott, medan det kravet inte finns när det gäller näringspenningtvätt. Att det inte krävs ett styrkt förbrott vid näringspenningtvätt motiverade regeringen bland annat med att rättsvårdande myndigheter upplevde att det ibland fanns svårigheter att styrka förbrott. Skillnaden mellan brotten, i detta avseende, kan förklaras på följande vis.

För en fällande dom för penningtvätt krävs alltså förenklat att åklagaren kan visa att pengarna eller egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Det ställs inte några krav på en närmare konkretisering av brottsligheten; åklagaren behöver inte bevisa att pengarna kommer från ett visst specifikt brott, utan från brott i ”mera obestämmd mening” (prop. 2013/14:121 s. 47–48). Exempelvis: åklagaren behöver inte styrka att pengarna kommer från en konkret försäljning av narkotika som skedde vid en viss tidpunkt på en viss angiven dag, men åklagaren behöver styrka att pengarna kommer från narkotikaförsäljning.

För en fällande dom för näringspenningtvätt räcker det i stället att det ”skäligen kan antas” att penningtvättsåtgärden vidtagits i penningtvättssyfte. Gärningspersonen ska till exempel genom hanteringen av pengarna eller sitt bankkonto ha gjort sig skyldig till ett ”klandervärt risktagande”, vilket betyder att han eller hon har medverkat till en åtgärd i en situation där omständigheterna varit sådana att åtgärden – med hänsyn till risken för att det var fråga om egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet – skäligen kunnat antas vara vidtagen i penningtvättssyfte (prop. 2013/14:121 s. 59–60, 115). Det gäller oavsett vilken typ av näringspenningtvätt som är aktuell, och oavsett vilken grad av brottet (ringa, normalgraden, grovt) det handlar om.

Med andra ord: till skillnad från bestämmelsen om penningtvättsbrott, är det vid näringspenningtvätt inte en förutsättning att det rör sig om pengar eller egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. Kriminaliseringen av näringspenningtvätt bygger alltså på att gärningspersonen gör sig skyldig till ett ”klandervärt risktagande”

genom att han eller hon medverkar till en åtgärd trots att den – utifrån en objektiv bedömning – skäligen kan antas vara vidtagen i penningtvättssyfte.⁸

Bestämmelsens ordalydelse

Bestämmelsen om näringspenningtvätt återfinns i 7 § lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott och lyder:

Den som, i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 §, döms för näringspenningtvätt till fängelse i högst två år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst ett och högst sex år.⁹

Är brottet ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Till samma straff döms den som i annat fall än som anges i första stycket medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 §.

Lagtexten är utformad så att det finns tre kategorier av brottet näringspenningtvätt och skillnaden mellan dem kan enklast beskrivas på följande vis (se också Åklagarmyndigheten 2024 s. 39–40; Wallin 2022 s. 214):

- 1) Brott som sker inom ramen för en näringsverksamhet.
- 2) Brott som inte sker inom ramen för en näringsverksamhet, men som sker vanemässigt eller i större omfattning.
- 3) Brott som varken sker inom en näringsverksamhet eller vanemässigt eller i större omfattning.

I de följande avsnitten förklarar vi de tre kategorierna av näringspenningtvättsbrott närmare. Den här typindelningen motsvarar inte gradindelningen när det gäller näringspenningtvätt, det vill säga grov näringspenningtvätt, penningtvätt av normalgraden och ringa näringspenningtvätt. Vad som utmärker den indelningen beskrivs längre fram i avsnittet ”Gradindelning av brottet”. Redan här kan sägas att det måste det röra sig om handlingar av kategori 1 eller 2 för att det ska kunna ses som näringspenningtvätt av normalgraden eller grov näringspenningtvätt.

⁸ Detta framgår bland annat av en dom från Högsta domstolen som meddelades hösten 2026.

⁹ Den 1 augusti 2026 skärptes minimistraftet i straffskalan för grovt brott: från sex månaders fängelse till ett års fängelse (SFS 2026:1323). I övrigt lämnades bestämmelsen då oförändrad.

1) Inom ramen för en näringsverksamhet

Den första varianten tar sikte på fall där gärningen vidtagits inom ramen för en näringsverksamhet. Begreppet näringsverksamhet omfattar alla "verksamheter av ekonomisk art som drivs yrkesmässigt av fysisk eller juridisk person." (prop. 2013/14:121 s. 115). I övrigt ger inte förarbetena så mycket vägledning, men det framgår att bestämmelsen "i första hand tar sikte på gärningar som begås i näringsverksamhet" (prop. 2013/14:121 s. 60). Som vi ska se längre fram i vår genomgång handlar näringsverksamheten i regel om aktiebolag eller enskild firma.

2) Vanemässigt eller i större omfattning

Den andra formen av näringspenningtvätt handlar om gärningar som inte begås i en näringsverksamhet, men som ett led i en verksamhet som sker vanemässigt eller i större omfattning. I förarbetena sägs inget om vad "större omfattning" innebär. När det gäller begreppet "vanemässigt" anges att det bör användas om det handlar om flera fall,¹⁰ exempelvis flera banköverföringar.

3) Helt utanför en näringskontext

För att fånga in gärningar som varken begås inom en näringsverksamhet eller sker vanemässigt eller i större omfattning, finns det en särskild form av ringa näringspenningtvätt. Brottet har alltså begåtts helt utanför en näringskontext. Det handlar typiskt sett om en hantering av kontanter som privatpersoner gör vid ett enskilt tillfälle. Så är fallet om någon förvarar sådana kontanter, tar ut pengar i en bankomat för att ge dem till en annan person eller transporterar kontanterna. Det handlar typiskt sett om att någon påträffas med en begränsad summa pengar som polisen misstänker härrör från brott som personen själv begått men att förbrottet inte kan bevisas. Men det kan också handla om att någon gör en enstaka banköverföring eller en överföring via digitala plattformar såsom Swish.

Klandervärt risktagande

Utgångspunkten är att det inte är brottsligt att exempelvis genomföra en banktransaktion eller inneha kontanter. Brottet näringspenningtvätt bygger därför på att en person hanterar egendom eller pengar under sådana omständigheter att det skäligen kan antas att åtgärden genomförs i penningtvättssyfte, det vill säga i ett sammanhang där det finns tecken på att åtgärden vidtas i ett sådant syfte. Om det exempelvis finns sådana tecken, samtidigt som gärningspersonen till exempel inte gjort något för att försäkra sig om egendomens eller pengarnas ursprung, kan det stärka

¹⁰ Det krävs inte att en domstol prövar flera olika påstådda ageranden, utan det kan räcka med att åklagaren visar att en viss gärning ingår i en vanemässig verksamhet (prop. 2013/14:121 s. 115).

uppfattningen att det handlar om ett klandervärt risktagande – det vill säga att någon medverkat till en ”åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen” i penningtvättssyftet.

Begreppet klandervärt risktagande definieras inte i lagtexten, utan används endast i förarbetena. Där framgår bland annat att det handlar om ett så kallat objektivt rekvisit¹¹ och att det är ”omständigheterna under vilka [penningtvätts]åtgärden vidtogs som bör vara avgörande för om ett klandervärt risktagande ska anses föreligga” (prop. 2013/14:121 s. 115). Här kan inflikas att om pengarna eller egendomen senare visar sig vara legitim, är det inte ett undantag från ansvar, enligt propositionen (prop. 2013/13:121 s. 115). Det är möjligt eftersom bedömningen av om det är ett klandervärt risktagande ska göras baserat på omständigheterna vid gärningstillfället, det vill säga när någon vidtog en viss åtgärd såsom att genomföra en viss transaktion eller ta emot pengar för att sedan förvara dem.

Dessutom kan noteras att Högsta domstolen nyligen har konstaterat att den som vet att egendomen *inte* härrör från brott, inte gör sig skyldig till brott enligt bestämmelsen om näringspenningtvätt när han eller hon hanterar medlen, och det även om omständigheterna i sig objektivt gav ”skäligen anledning att anta” att pengarna eller egendomen härrörde från brott.

Med tanke på att det är lagligt att exempelvis föra över pengar och att ha kontanter betonas i förarbetena att det måste föreligga någon ”kvalificerad omständighet” som gör att åtgärden skäligen kan antas vara vidtagen i penningtvättssyfte. Vad som är en kvalificerad omständighet får, enligt förarbetena, avgöras från fall till fall (prop. 2013/14:121 s. 115). Enligt en genomgång från Åklagarmyndigheten (2024) kan exempelvis följande faktorer vägas in:

- Användandet av falska eller missvisande handlingar.
- Kedjetransaktioner över flera konton som gör det svårt att utreda pengarnas ursprung.
- Större mängder kontanter har transporterats eller förvarats.
- Motparter till den åtalade har inte kunnat identifieras.
- Onödigt komplicerade eller kostsamma transaktioner.
- Snabb omsättning av insatta medel genom bland annat stora kontantuttag.

¹¹ Ett objektivt rekvisit är en förutsättning som står i lagtexten och som beskriver själva gärningen som är straffbar. När man undersöker om de objektiva rekvisiten är uppfyllda, prövar man om en viss situation så att säga ”sätts” in i rekvisiten för att se om verkligheten passar in på de objektiva rekvisiten (Ågren 2026 s. 43). Att pröva de objektiva rekvisiten handlar om att besvara vad som har hänt genom att kolla på själva gärningen.

En juridisk bedömning i två steg

Eftersom det klandervärda risktagandet är en viktig förutsättning för att komma fram till att någon begått näringspenningtvätt, kan det vara bra att försöka klargöra hur lagstiftaren tänkte sig att bedömningen av rekvisitet att någon medverkat ”till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen” i penningtvättssyfte, bör gå till. Som Brå förstår det tänkte sig lagstiftaren att bedömningen i ansvarsfrågan skulle göras i två steg, på samma sätt som vid annan brottslighet.

Först ska domstolen göra en bedömning av om det objektiva rekvisitet är uppfyllt, det vill säga det som i propositionen benämns klandervärt risktagande. I propositionen sägs att bedömningen ska göras utifrån omständigheterna kring själva penningtvättsåtgärden – exempelvis hur och varför en transaktion genomfördes, med vem och hur kontanterna hanterades. Bedömningen av det klandervärda risktagandet handlar alltså förenklat om vad som objektivt och normalt sett framstår som ett avvikande sätt att hantera pengarna eller egendomen på. Den bedömningen görs på grundval av samtliga omständigheter, som antingen enskilt eller sammantaget gör att det framstår som ett avvikande sätt att hantera exempelvis pengar på. Med andra ord ska man i det första steget fokusera på bedömningen av själva gärningen. Gärningspersonens egen förståelse spelar ingen roll för den juridiska bedömningen i det här skedet.

Därefter ska domstolen, på sedvanligt sätt, pröva det subjektiva rekvisitet.¹² För brottet näringspenningtvätt krävs att gärningspersonen begår gärningen med uppsåt. I propositionen beskrivs att det är tillräckligt för straffansvar att gärningspersonen har uppsåt till de faktiska omständigheterna (prop. 2013/14:121 s. 115), men Högsta domstolen har kommit fram till att det innebär att gärningspersonen ska kunna klandras för att han eller hon uppsåtligen tar en risk när en viss handling utförs (NJA 2020 s. 545). Högsta domstolen har i samma avgörande dessutom uttalat att:

”Omständigheterna kring transaktionen i det enskilda fallet kan i och för sig vara så kvalificerade att kunskap om dem måste leda till misstanken att åtgärden har vidtagits i ett penningtvättssyfte. I andra fall är emellertid omständigheterna inte så kvalificerade. Det är då inte tillräckligt för straffansvar att gärningsmannen känner till de faktiska omständigheterna. Det måste i sådana fall därutöver krävas att han eller

¹² Förenklat handlar det subjektiva rekvisitet om att man försöker ta reda på vad som hände i gärningspersonens huvud. Det handlar därför om att ta reda på gärningspersonens inställning till, grad av förståelse av, och attityd till den objektiva gärningen. Det handlar om att utreda gärningspersonens skuld. (Ågren 2026 s. 45). I svensk straffrätt finns två skuldformer: uppsåt eller oaktsamhet.

hon förstår åtminstone att åtgärden kan innefatta ett riskmoment.” (NJA 2020 s. 545 punkt 25).

Viktigt att komma ihåg är att vid uppsåtsbedömningen blir gärningspersonens egen förklaring till åtgärden, exempelvis kontantinnehavet eller transaktionen, av betydelse. I det här steget väger således domstolen in omständigheter som har med gärningspersonen att göra.

I propositionen betonas att det krävs uppsåt för att kunna dömas för näringspenningtvätt (prop. 2013/14:121 s. 60). Det räcker alltså inte med oaktsamhet,¹³ vilket man vid en första anblick skulle kunna tro, med hänsyn till att ordet ”risktagande” finns med i beskrivningen av brottet i förarbetena. Det som komplicerar saken är att det juridiskt sett finns olika grader av uppsåt som innebär olika grader av förståelse hos gärningspersonen om de faktiska omständigheterna och eventuella följderna av sitt agerande. Den grad av uppsåt som ligger närmast oaktsamhet är så kallat likgiltighetsuppsåt. Det innebär förenklat att gärningsmannen inser risken för att en viss omständighet föreligger eller att en viss följd inträffar genom sitt handlande, men är likgiltig inför att så sker och utför handlingen ändå (NJA 2004 s. 176). För att gärningspersonen ska anses ha haft ett sådant uppsåt vid näringspenningtvätt krävs följande:

- Gärningspersonen måste i vart fall ha misstänkt de omständigheter som gör att det objektivt sett kan bedömas vara något konstigt eller skumt med pengarna eller egendomen, exempelvis utifrån hur pengarna hanterades, utifrån hur han eller hon fick tag i pengarna, och så vidare. Han eller hon måste också (se ovan) ha någon förståelse för att åtgärderna kan innefatta ett riskmoment.
- Gärningspersonen ska vidare ha varit likgiltig inför att omständigheterna faktiskt förelåg.

Här kan redan nu sägas att rättsväsendet i sin tillämpning av bestämmelsen, särskilt vid ringa näringspenningtvätt, uppfattar det som svårt att förstå hur de objektiva och subjektiva rekvisiten förhåller sig till varandra. Det kan framstå som att det som sägs i propositionen om det objektiva respektive subjektiva rekvisitet pekar i olika riktningar i

¹³ Vid oaktsamhet har gärningspersonen en lägre förståelse av vad som skett än vid uppsåt. Man skiljer mellan medveten och omedveten oaktsamhet. Den som är medvetet oaktsam har insett risken eller möjligheten av en effekts inträde eller en omständighetens förekomst men begår gärningen ändå, det vill säga ”tar risken”, i förhoppningen att risken inte förverkligas. Vid omedveten oaktsamhet har gärningspersonen inte ens insett risken för en viss följd eller att en viss omständighet förelåg, men med det viktiga tillägget att han eller hon utifrån de faktiska förutsättningarna borde ha förstått detta. (Ågren 2026 s. 116–117).

skuldfrågan. Dessa frågor utvecklas närmare i kapitlet ”Tingsrättens tillämpning av bestämmelsen om näringspenningtvätt”.

Relationen till det administrativa regelverket om penningtvätt

Eftersom bestämmelsen om näringspenningtvätt i första hand tar sikte på personer som tvättar pengar i näringsverksamhet, ska sägas att det också finns ett särskilt administrativt regelverk (lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism).

Detta regelverk finns till för att förhindra att de som vill tvätta pengar utnyttjar olika legitima aktörer och branscher. Det gäller till exempel banker, försäkringsbolag, revisionsbyråer, advokatbyråer och betaltjänstföretag, valutaväxlings- och penningförmedlingsföretag, fastighetsmäklare, spelbolag, pantbanker och de som säljer exklusiva varor (bilar, klockor, smycken, kläder och väskor med mera). I dessa branscher finns det generellt större risker för att kriminella använder deras tjänster för att tvätta pengar (Polismyndigheten 2024b; Polismyndigheten m.fl. 2026). Därför omfattas de av ett särskilt regelverk som ställer krav på att de bland annat vet vilka personer de gör affärer med och därför har ett krav på att göra riskanalyser av sina kunder. Aktörer inom dessa branscher behöver också ha olika rutiner för att exempelvis upptäcka misstänkt penningtvätt. Det administrativa regelverket finns alltså till för att upptäcka, men framför allt förhindra och försvåra, att kriminella utnyttjar den här typen av branscher för att tvätta pengar.

Men bristande uppfyllande av det administrativa regelverkets krav kan också få betydelse för om en gärning bedöms som näringspenningtvätt i straffrättslig mening. Om den åtalade själv har bedrivit sådan verksamhet som omfattas av regelverket kan domstolen väga in bristande uppfyllande i detta avseende för att bedöma om ett klandervärt risktagande föreligger (NJA 2022 s. 42). Så kan ske om någon brustit i de rutiner som gäller, exempelvis i sin riskanalys av kunder. Som nämnts ställer det här regelverket relativt långtgående krav på att den som bedriver näringsverksamhet vet vem han eller hon genomför affärer med. Och om den åtalade inte känner till det har Högsta domstolen uttalat att det kan vägas in vid den straffrättsliga bedömningen av om det är ett klandervärt risktagande eller inte (NJA 2022 s. 42). På så sätt hänger det administrativa regelverket och lagen om straff för penningtvättsbrott ihop (se vidare Wallin 2022 s. 63 ff.).

Gradindelning av brottet

Näringspenningtvätt är uppdelat i tre grader: ringa, normalgraden och grovt. Om det rör sig om ett brott som skett inom näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning finns förutsättningar att döma för brott av normalgraden eller grov näringspenningtvätt. Om dessa förutsättningar är uppfyllda enligt lagtexten så rubriceras det som brott av normalgraden. För att det ska handla om ett grovt brott krävs också att andra omständigheter föreligger. Under rubrikerna som följer går vi igenom vad som gör att det blir grovt eller ringa, utifrån vad dessa brottsrubriceringar tar sikte på enligt förarbetena.

Grov näringspenningtvätt

Enligt förarbetena är det framför allt tre faktorer som avgör om brottet ska bedömas som grovt (prop. 2013/14:121 s. 115 f.). De är alternativa och det räcker om en av följande tre faktorer föreligger:

- 1) Om gärningen avsett betydande värden.
- 2) Om gärningen ingått som led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning.
- 3) Om gärningen varit av särskilt farlig art.

Men lagstiftaren förutsåg att näringspenningtvätt många gånger innebär att de brottsliga åtgärderna ingår som ett led i en brottslighet som utövas systematiskt eller i större omfattning, vilket i praktiken skulle betyda att 2) är uppfyllt även för brott av normalgraden. Därför tänkte man sig att det främst var kriterierna 1) och 3) som skulle få betydelse för bedömningen av om ett brott är grovt (prop. 2013/14:121 s. 116). Samtidigt ska en helhetsbedömning göras och de grunder som nämns i lagtexten är bara exempel, vilket betyder att även andra omständigheter kan vägas in och kan få betydelse för att avgöra om ett brott är grovt (prop. 2013/14:121 s. 113). Men som vi ska se längre fram i vår genomgång av tingsrättsdomar är beloppet i praktiken den avgörande faktorn för att bedöma brottet som grovt.

Ringa näringspenningtvätt

Lagstiftaren såg framför sig att ett brott skulle kunna bedömas som ringa även när det skett inom näringsverksamhet. Regeringen tänkte att det bör vara möjligt "...om det rör sig om en enstaka transaktion som inte avser något större belopp" (prop. 2013/14:121 s. 61–62). Där sägs inget om vilket belopp det skulle kunna handla om för att ses som ringa. Som vi ska se längre fram förekommer det inte i praxis att brott som begås i näringsverksamhet klassas som ringa. I praktiken bedöms de, både i förundersökningar och domar, som normalgraden eller grovt brott.

Men lagstiftaren ville också utvidga straffansvaret, vilket framgår av den andra meningen i bestämmelsens tredje stycke. Den delen av bestämmelsen om näringspenningtvätt tillkom främst för att även komma åt penningtvätt som varken bedrevs inom näringsverksamhet, skedde vanemässigt eller i större omfattning. Den här delen av bestämmelsen skulle fånga upp exempelvis kontantinnehav och transaktioner som inte uppfyllde dessa kriterier, men som ändå avsåg pengar eller egendom som "skäligen kan antas vara vidtagen i" penningtvättssyfte.

Uppsåt krävs för fällande dom

En fällande dom för näringspenningtvätt kräver att någon agerade med uppsåt (1 kap. 2 § brottsbalken (1962:700), BrB), det vill säga att gärningspersonen i någon mån förstod vad han eller hon gjorde. Mer konkret behöver gärningspersonen ha uppsåt till tre saker:

1. Själva gärningen som innebär att pengar eller egendom tvättats, till exempel att en viss transaktion har genomförts eller att pengar har hanterats på ett visst sätt.
2. Att själva gärningen har utgjort näringsverksamhet alternativt utgjort ett led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller i större omfattning.¹⁴
3. Att själva gärningen skäligen kan antas vara utförd i penningtvättssyfte, vilket i förarbetena uttrycks som att gärningspersonen utifrån de yttre omständigheterna i vart fall misstänkte att något inte stod rätt till, men medverkade ändå till att genomföra en penningtvättsåtgärd (prop. 2013/14:121 s. 60, 115). Som vi har nämnt, har Högsta domstolen kommit fram till att en fällande dom för näringspenningtvätt förutsätter att gärningspersonen kan klandras för att han eller hon uppsåtligt tar en risk när en viss handling utförs (NJA 2020 s. 545).

Vid grov näringspenningtvätt behöver gärningspersonen också ha uppsåt i förhållande till de faktorer som gör att brottet klassas som grovt. Om brottet exempelvis anses grovt med hänsyn till att det rör betydande belopp behöver gärningspersonen i vart fall vara medveten om att det rör sig om ett omfattande belopp.

¹⁴ Det som anges under 2) gäller inte när det handlar om den form av ringa näringspenningtvätt som anges allra sist i bestämmelsen.

Misstankar om näringspenningtvätt 2023

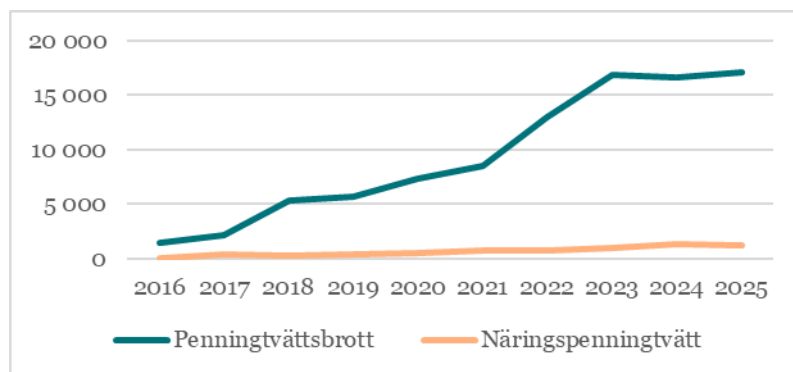
I det här kapitlet belyser vi frågan om vad som kännetecknar anmälningar om näringspenningtvätt och dem som misstänks för brotten. Vi inleder med en översiktlig beskrivning utifrån Brås kriminalstatistik, där vi följer brottskoderna över tid. Därefter beskriver vi brotten och de misstänkta utifrån vårt urval av misstänkta brott och misstänkta personer i förundersökningar om näringspenningtvätt som slutredovisades 2023.

Härutöver har vi också gjort ett uttag från Brås misstankeregister. Uttaget har gjorts för att undersöka vilka andra brott som de som 2019–2023 misstänktes för näringspenningtvätt, har varit misstänkta för brott mellan 2019–2023. Uppgifterna om de misstänkta brottshistorik syftar till att ge ytterligare information om vad som kännetecknar dem som misstänks vara inblandade i näringspenningtvätt och därmed få en indikation på hur eventuella kopplingar till organiserad brottslighet ser ut. Resultatet från den studien redovisas i slutet av detta kapitel.

Antalet anmälningar har ökat år från år

Bestämmelsen om näringspenningtvätt kom till för att komplettera reglerna om penningtvätt. Sedan bestämmelsen tillkom 2014 har antalet anmälningar ökat gradvis, och uppgick år 2025 till 1 267. I relation till antalet anmälningar om penningtvätt rör det sig dock inte om någon stor volym.

Diagram 1. Antalet anmälningar om penningtvättsbrott respektive näringspenningtvätt, 2016–2025.

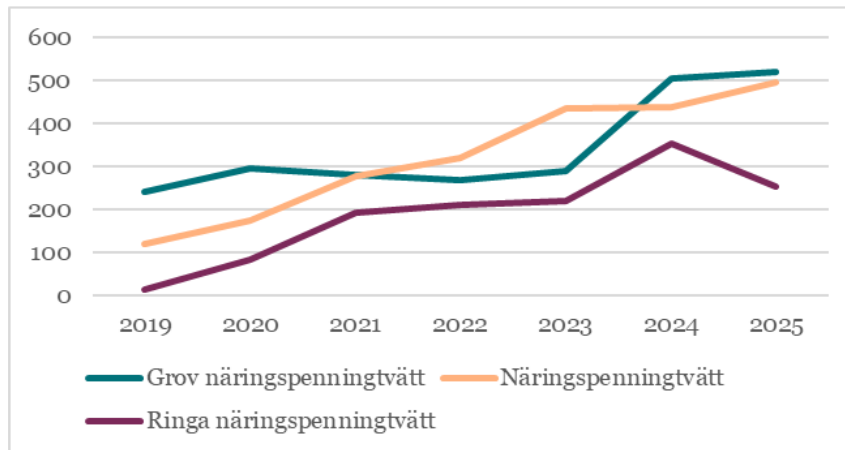

Källa: Kriminalstatistiken.

I Diagram 1 ovan får man bilden att antalet anmälningar om näringspenningtvätt varit i stort sett oförändrat, eftersom skalan är anpassad till utvecklingen när det gäller penningtvättsbrott. Med en annan skala framgår att antalet anmälningar om näringspenningtvätt har ökat från år till år. Av Diagram 2 framgår att ökningen avser

både grova och ringa brott samt brott av normalgraden, med en särskilt tydlig ökning under 2023 när det gäller grov och ringa näringspenningtvätt. Vi har valt 2019 som inledande år i diagrammet, eftersom statistiken från de allra första åren, det vill säga före 2019, till en del rör ärenden där polisen och Ekobrottsmyndigheten väntat in att bestämmelsen skulle komma. Det är dessutom stora variationer år från år, vilket gör statistiken svårtolkad.

Diagram 2. Antalet anmälda brott efter brottstyp, hela landet, 2019–2025.

Källa: Kriminalstatistiken.

Vi har under vår studie inte stött på någon förklaring till att antalet anmälningar ökade 2024, både när det gäller grov och ringa näringspenningtvätt. Det troligaste är att det hängde ihop med någon form av ökad uppmärksamhet från myndigheterna det året, men vad den i så fall innebar har inte framkommit.

Något som kan vara värt att notera i diagrammet är minskningen av antalet anmälningar om ringa näringspenningtvätt år 2025. Vi diskuterar detta i slutet av rapporten. Men redan här kan kort sägas att det troligen hänger samman med att reglerna om förverkande ändrades i november 2024.¹⁵ De nya reglerna innebär att det är möjligt att förverka pengar som misstänks härröra från brott utan att det finns en fällande dom för något brott. Det gör att intervjuade poliser och åklagare i mindre utsträckning nu ser ett behov av att driva ärenden och få till stånd en fällande dom för ringa näringspenningtvätt.

En majoritet av de grova näringspenningtvättbrotten utreds av Ekobrottsmyndigheten, EBM. Det kan därför vara av intresse att även se hur antalet förundersökningar har utvecklats inom den myndigheten. EBM:s statistik visar att antalet förundersökningar

¹⁵ Lagen (2024:782) om förfarandet vid förverkande av egendom och åläggande av företagsbot.

om grova brott som inleds vid EBM har ökat påtagligt sedan 2021, från 87 år 2019 till 204 år 2025.

Män över 30 år dominerar bland de misstänkta

Av kriminalstatistiken i Tabell 1 kan man också utläsa att de som är misstänkta för näringspenningtvätt till övervägande del är män.¹⁶ Kvinnorna utgör ungefär en femtedel av de misstänkta, vilket är ungefär samma andel som när det gäller brottsligheten i stort. I stor utsträckning rör det sig om män i åldern 30 till 50 år. Den åldersgruppen utgör nästan hälften av de misstänkta. Ungdomar i åldern 15 till 20 år svarar för drygt tio procent av de misstänkta. Näringspenningtvätt är alltså inte särskilt vanligt bland unga lagöverträdare. Frågor som rör ålders- och könsfördelning tas upp närmare när vi nedan redovisar resultat från vårt urval. I Tabell 1 redovisas ålders- och könsfördelningen bland dem som misstänktes för näringspenningtvätt 2025. De tomma rutorna speglar att kriminalstatistiken bara redovisar könsuppdelade siffror för totalen, så det går inte att se om mäns och kvinnors andel skiljer sig åt mellan olika åldersgrupper.

Tabell 1. Ålder och kön bland de som var misstänkta för näringspenningtvätt 2025. Antal och andelar. N=1 183

Kön	15-17	18-20	21-29	30-49	50 eller äldre	Samtliga
Kvinnor						230 (19%)
Män						949 (81%)
Samtliga	30 (3%)	96 (8%)	324 (27%)	537 (45%)	196 (17%)	1 183 (100%)

Källa: Kriminalstatistiken.

Redovisning av vårt urval av misstänkta näringspenningbrott 2023

Nu lämnar vi kriminalstatistiken och övergår till analyserna av det material vi samlat in. Redovisningen bygger alltså på en genomgång av 667 misstankar om näringspenningtvättsbrott och av de 667 personer som var misstänkta för dessa brott i förundersökningar som avslutades 2023.

Här bör påpekas att fördelningen i vårt material när det gäller brott som varit föremål för en förundersökning som avslutades 2023 inte är helt representativt. Som framgår av metodavsnittet beror det att vår studie grundar sig på de brott som ingick i ett slumpmässigt urval av *förundersökningar* och inte av brott. Eftersom en

¹⁶ Kriminalstatistiken redovisar bara könsuppdelade siffror för totalen, så det går inte att se om mäns och kvinnors andel skiljer sig mellan olika åldersgrupper.

förundersökning om ett grovt brott ofta är större än andra förundersökningar och ofta inrymmer mer än ett grovt brott, blir konsekvensen att grova brott är överrepresenterade i vårt urval.

Vi inleder med en beskrivning av hur vi kategoriserat brotten och de misstänkta, och ger därefter en övergripande bild av materialet som helhet. Sedan fördjupar vi beskrivningen uppdelat på om brottsmisstanken avsåg grov eller ringa näringspenningtvätt eller näringspenningtvätt av normalgraden.

Innan redovisningen inleds kan det finnas skäl att understryka att det som beskrivs här endast är de fall som kommit till rättsväsendets kännedom. De fall som inte blivit anmälda ingår inte. Näringspenningtvätt är ett spaningsbrott, och hur många och vilka brott som upptäcks och anmäls är beroende av både resurser och prioriteringar inom berörda myndigheter. Det innebär att vi inte kan uttala oss om ifall de brott som anmäls är representativa för alla näringspenningtvättsbrott som begås.

Vårt sätt att kategorisera brotten

När vi beskriver de olika typerna av handlingar som ingår i vårt material utgår vi från de tre graderna av näringspenningtvätt: grov näringspenningtvätt, näringspenningtvätt av normalgraden och ringa näringspenningtvätt. Indelningen grundar sig på vilket brott som anges i åklagarens *avslutande beslut* i ärendet.¹⁷ Det innebär att det kan finnas misstänkta personer i vårt material som först registrerades som misstänkta för näringspenningtvätt av normalgraden, men där misstanken senare ändrades till ringa näringspenningtvätt. I våra analyser kategoriseras den typen av ärende som ringa näringspenningtvätt, eftersom det slutredovisades så.

För att kunna beskriva hur brotten utförs och i vilken kontext som näringspenningtvätt upptäcks och utreds har vi inom varje grad av näringspenningtvätt kategoriserat brotten i ömsesidigt uteslutande kategorier. Kategorierna har tagits fram av projektgruppen utifrån det genomgångna materialet och har betydelse för den juridiska bedömningen av gärningen. Vi har exempelvis kategoriserat:

- Om brottet rör kontantförvaring, banktransaktioner eller någon annan typ av hantering av pengar eller egendom, till exempel att någon agerat penningkurir.

¹⁷ Detta skiljer sig alltså från urvalsprincipen för vårt material som helhet. De 814 personer som ingår i vårt urval har *någon gång* under en förundersökning som avslutades 2023 varit misstänkta för näringspenningtvätt. Det betyder att även personer som blev anmälda för näringspenningtvätt men som åtalades för penningtvättsbrott ingår i det inledande urvalet. Med avslutande beslut menas ett av följande två beslut: att åklagaren väcker åtal eller att åklagaren beslutar att lägga ned förundersökningen.

- Om polis och åklagare i förundersökningen misstänker att egendomen eller pengarna härrör från brott, som inte kan styrkas, och vad det i så fall är för brott.
- Om brottet begåtts av en person som driver företag, om det begåtts av någon som är kopplad till någon som driver företag eller om brottet inte har någon form av koppling till näringsverksamhet.

Vi beskriver också hur stora summor pengar som brotten i de olika kategorierna avser samt, så långt det går, har vi analyserat vilken roll den misstänkta haft i penningtvätten. De beteckningar vi använt överensstämmer med vad som brukar användas i detta sammanhang. Vi har betecknar rollerna på följande sätt:

- Kontantförvarare, alltså personer som innehar kontanter som polis och åklagare misstänker härrör från brott. Det kan antingen handla om kontanter som de förvarar åt andra som misstänks ha kommit över dem genom brott eller kontanter som misstänks härröra från brott som de själva begått.¹⁸
- Kontomålvakter, det vill säga någon som mot ersättning tvättar pengar åt någon annan genom att upplåta sitt bankkonto för transaktioner och därmed hjälper till att flytta eller föra över pengar som kommer från brottslig verksamhet (se och jämför Europol 2016/2023; FBI 2020; Interpol 2023; Polismyndigheten 2018).
- Bulvaner, det vill säga en person som utåt framstår som den verkliga ägaren av ett företag eller den som styr penningtvätten, medan den verkliga personen bakom upplägget håller sig dold.
- Företagsledning,¹⁹ som antingen själva utnyttjat företagskonton för att tvätta pengar eller utnyttjat andra (kontomålvakter och bulvaner) för att göra det.
- Penningkurirer, alltså personer som fysiskt flyttar pengar mellan länder (Polismyndigheten 2023). I vårt material handlar det uteslutande om personer som försökt transportera kontanter från Sverige, och i något enstaka fall lyckats transportera kontanter mellan Sverige och ett nordiskt grannland.

Om inte annat anges så avser de statistiska uppgifter som vi presenterar antalet misstänkta personer för näringspenningtvätt. Om en person var misstänkt för flera brott räknas endast det grävsta av dem. Det innebär att antalet brott är detsamma som antalet misstänkta; *ett brott motsvarar en misstänkt*. Eftersom en förundersökning

¹⁸ Det senare fallet brukar benämnas "själv tvätt".

¹⁹ Med företagsledning menar vi VD, styrelseledamot eller faktiskt företrädare som använt bolaget för att tvätta pengar.

kan omfatta flera personer innebär det att uppgifterna inte ska läsas som antal förundersökningar.

Ganska jämn fördelning mellan de tre graderna av näringspenningtvätt år 2023

Brotten i vårt material från 2023 fördelar sig ganska jämnt mellan de tre graderna av näringspenningtvätt.²⁰ Om man räknar vilken form av näringspenningtvätt som anges i åklagarens avslutningsbeslut efter avslutad förundersökning²¹ så handlar det om omkring en tredjedel för varje gradindelning:

- 240 misstänkta för grov näringspenningtvätt
- 230 misstänkta för näringspenningtvätt av normalgraden
- 197 misstänkta för ringa näringspenningtvätt.

Brottet avser oftast förvaring av kontanter

Av Tabell 2 nedan framgår att i ärenden som rör näringspenningtvätt är det vanligaste att brottet avser förvaring eller hantering av kontanter. De brotten svarar för 46 procent. Näst vanligast är att det handlar om banköverföringar, inklusive Swish, som utgör strax över en tredjedel av brotten. I kategorin ”andra tillvägagångssätt” ingår exempelvis att det misstänkta brottet rör varor såsom guld, exklusiva klockor, fordon eller kläder. Även övriga sätt som tar sikte på att ta fram handlingar som ska ge det skenbara intrycket att pengarna är legitima – exempelvis osanna fakturor eller andra falska handlingar – ingår här. Till den här kategorin hör också att pengar tvättas genom kryptovalutor, men de utgör ytterst få fall.

Men som framgår av Tabell 2 skiljer sig tillvägagångssättet för det misstänkta brottet ganska mycket mellan de olika brottsrubriceringarna. Vid ringa näringspenningtvätt handlar det i mer än åtta av tio fall om kontanter, och nästan hälften av brotten av normalgraden rör kontanter, medan det vid grov näringspenningtvätt är ovanligt att det rör sig om kontanter (14 procent av fallen). I ärenden om grovt brott är det vanligaste att brottet avser banköverföringar. De svarar för två tredjedelar av de grova brotten.

Det kan också noteras att andra tillvägagångssätt står för omkring tio procent av de misstänkta brotten – oavsett rubricering.

²⁰ Av Diagram 2 framgår att fördelningen förändrats en del sedan 2023. Anmälningar om grov näringspenningtvätt har ökat medan anmälningar om ringa näringspenningtvätt har minskat.

²¹ Det beslutet kan antingen vara att förundersökningen läggs ner eller att åtal väcks.

Tabell 2. Andel (procent) av brotten i varje kategori som rör kontanter, banköverföringar respektive andra tillvägagångssätt. N=667.

Sätt att tvätta pengar	Näringspenningtvätt av normalgraden (N=230)	Grov näringspenningtvätt (N=240)	Ringa näringspenningtvätt (N=197)	Samtliga (N = 667)
Kontanter	47	14	82	46
Banköverföring	24	67	9	35
Annat tillvägagångssätt	10	14	9	11
Framgår inte	19	5	0	8
Totalt	100	100	100	100

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt.

De misstänkta driver oftast inte själv något företag

Ett sätt att tolka begreppet ”i näringsverksamhet” i bestämmelsen är att brottet begåtts av någon som själv äger eller driver ett företag och använt företaget som ett verktyg för att tvätta pengar. Men man kan också tänka sig en vidare tolkning så att man även inrymmer brott som begåtts inom ett företag, men inte nödvändigtvis av den som driver eller äger företaget. Det skulle då kunna vara en kontomålvakt eller bulvan. Från vad som kan utläsas från förarbetena var avsikten i första hand var att den nya bestämmelsen skulle träffa dem som tvättar pengar genom att utnyttja sitt företag. Men man ville även komma åt dem som i ett företag hjälper ägaren att tvätta pengar.

Av vårt material framgår att det är ovanligt att de misstänkta själva äger eller driver ett företag, och alltså kunnat utnyttja det för att tvätta pengar. Totalt är det bara en tiondel av de misstänkta som gör det. Inte ens om man studerar enbart de fall som rör grov näringspenningtvätt är det mer än 20 procent av de misstänkta som leder eller äger ett företag och där det misstänkta brottet skett i näringsverksamhet.

Om man använder den vidare definitionen för att beskriva brotten, så blir andelen brott som är kopplade till näringsverksamhet avsevärt högre. Totalt är det då en tredjedel av alla brotten som på något sätt kan kopplas till ett företag. Bland de grova brotten utgör de drygt hälften. Av förarbetena framgår, som nämnts, att man också ville komma åt dem som hjälper andra att tvätta pengar. I den bemärkelsen kan man säga att dessa anmälningar ligger i linje med vad lagstiftaren såg framför sig.

Tabell 3. Andelar i procent av de misstänkta som begått brottet i näringsverksamhet i snäv bemärkelse och andel som begått brottet i näringsverksamhet i vidare bemärkelse.

Andelar	Ringa näringspenningtvätt	Näringspenningtvätt av normalgraden	Grov näringspenningtvätt	Totalt
Misstänkt äger eller driver företaget	0 %	4 %	20 %	9 %
I näringsverksamhet i vidare bemärkelse	5 %	34 %	52 %	33 %

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt.

Vilka belopp har de misstänkta hanterat?

För drygt två tredjedelar av de misstänkta går det att från förundersökningen få fram vilka totalbelopp det rör sig om. De anmälda brott som det saknas uppgifter kring belopp för är främst dem som registrerats som brott av normalgraden.²² Det är viktig information eftersom det tvättade beloppets storlek är avgörande för om brottet ska anses som grovt eller inte.

Om man ser till samtliga misstänkta personer där uppgifter finns, så är mediansumman som brottet rör 155 000 kronor. Men spridningen är stor – medianen vid ringa brott är 30 000 kronor, jämfört med drygt tre och en halv miljon kronor vid grova brott.

Tabell 4. Medianbeloppet per misstänkt individ.

	Näringspenningtvätt av normalgraden (N=230)	Grov näringspenningtvätt (N=240)	Ringa näringspenningtvätt (N=197)	Samtliga misstänkta (N=667)
Medianbelopp	30 500 ²³	3 550 000	30 000	155 000

Källa: Brås bearbetning av förundersökning om näringspenningtvätt.

I följande avsnitt beskrivs närmare vad som karaktäriserar de tre graderna av näringspenningtvätt.

Grov näringspenningtvätt

Det som generellt utmärker de grova brotten i vårt material är att det rör sig om stora summor. Det är inte förvånande eftersom det är en avgörande faktor för att brottet i juridisk mening ska anses som grovt. Som hållpunkt har Högsta domstolen uttalat att

²² Orsaken till det förklaras närmare i nästa kapitel om utredningsfasen.

²³ Osäkra uppgifter eftersom det för många förundersökningar och misstänkta brott av normalgraden (40 procent) saknas uppgifter i vårt underlag om det misstänkta totalbeloppet.

en transaktion är ett grovt brott om den överstiger fem prisbasbelopp (NJA 2013 s. 564; NJA 2018 s. 1010 I-III), vilket var 262 500 kronor år 2023.

Det är 240 av brotten i vårt material som, enligt det avslutande beslutet i förundersökningen, avser grov näringspenningtvätt och det är då två typfall som dominerar. Det ena är näringspenningtvätt där det framkommer av utredningen att brottet begåtts inom ett företag. Den misstänkta gärningspersonen kan då vara den som driver företaget, en bulvan eller kontomålvakt. Hälften av dem som misstänks för grov näringspenningtvätt tillhör den gruppen. Den andra hälften rör överföring av större belopp till och från konton där det inte framgår att det skett inom ett företag och det är okänt vem eller vilka som tagit initiativet till transaktionen. När det rör sig om sådana fall handlar det ofta om transaktioner som polisen misstänker härrör från bedrägeri. Sådana transaktioner utgör en fjärdedel av de misstänkta grova brotten. Den återstående fjärdedelen av de grova brotten består bland annat av penningkurirer och misstänkta innehav av varor eller egendom till betydande värden.

Ofta många misstänkta i grova ärenden

När en förundersökning rör grov näringspenningtvätt är det vanligaste att det finns mer än en misstänkt person. Två är det vanligaste, men det är också vanligt att det rör sig om upp till sex personer som är misstänkta i det enskilda ärendet. Alla i ärendet behöver då inte vara misstänkta för grov näringspenningtvätt, utan någon eller några kan vara misstänkta för brott av normalgraden och någon annan för ringa näringspenningtvätt.

Det största ärendet vi granskat omfattar mer än 50 misstänkta personer. Det rörde i grunden grovt skattebrott, där inkomster från oredovisad e-handel tvättats. Tre av dessa misstänktes vara drivande i upplägget och för att ha rekryterat ett stort antal kontomålvakter. Kontomålvakterna fick i sin tur instruktioner om hur och till vem de skulle föra vidare pengarna. Ett antal av målvakterna bildade ett extra led i kedjan genom att ta emot insättningar från andra kontomålvakter för att sedan föra dem vidare ännu en gång.

Näringspenningtvätt i företag är ofta kopplat till olika typer av skattebrott

När näringspenningtvätten begås inom ett företag, utreds den misstänkta näringspenningtvätten i regel parallellt med någon form av skattebrott och bokföringsbrott. Det kan handla om att med olika kontoöverföringar försöka dölja att man inte betalat moms på varor eller skatt på löner. Det kan också röra sig om att upprätta falska fakturor, vilka utåt sett ska ge sken av att pengarna har legal grund.

Det varierar hur ”avancerade” brotten som begås i näringsverksamhet är, eftersom vissa upplägg kräver en högre grad av planering. Det gäller särskilt ärenden som rör

momsbedrägerier. Då kommer själva pengarna som tvättas från momsbedrägeriet, och förundersökningen avser då både näringspenningtvätt och skattebrott. De sju ärenden av denna sort som ingår i materialet omfattar mellan en handfull och ett tiotal misstänkta. En eller två har drivit företaget och styrt över upplägget, medan övriga inblandade har varit bulvaner eller kontomålvakter. I flera av fallen finns kopplingar till större, internationella härvor av momsbedrägerier med ytterligare inblandade individer. Det vanligaste i dessa fall är att misstankarna rör banktransaktioner, där personer via privat- eller företagskonton förflyttat pengar mellan olika bankkonton i syfte att försvåra spårningen av transaktionerna.

När det gäller vilka branscher som förekommer i förundersökningarna så sticker byggbranschen ut. Inte sällan rör det sig om verksamheter som ägnar sig både åt byggflytt- och städuppgifter. Mer än en tredjedel av de misstänkta brotten har skett i verksamheter som rör bygg- och eller städbranschen. I övrigt är det en stor variation av verksamheter som dyker upp. Verksamheter som nämns mer än en gång är till exempel restauranger, biltvätt och penningförmedling.²⁴ Den bild som framträder totalt sett är att det är småföretag som ägnar sig åt spridda uppgifter för att kunna utnyttja företaget för att begå brott.

De flesta som själva driver företag och som misstänks för att inom ramen för den verksamheten ha begått grov näringspenningtvätt är män. Medianåldern är 40 år.

Hawala – få fall men stora belopp

Utöver det här finns det en typ av grov näringspenningtvätt i materialet som det finns skäl att nämna särskilt, och det är penningförmedling som begås inom ramen för systemet Hawala. Såväl regeringen som rättsvårdande myndigheter har under de senaste åren haft ett särskilt fokus på den här typen av verksamhet.

Hawala är ett informellt system för att skicka pengar mellan personer och länder utan att pengarna nödvändigtvis flyttas genom banker. Lite förenklat går det till så att det finns lokala förmedlare som sköter penningöverföringar åt kunder (se vidare Brå 2021:6; FATF 2013; FOI 2019; FOI 2020; Polismyndigheten m.fl. 2023). Hawala möjliggör en effektiv penningöverföring från och till länder där det ofta saknas andra möjligheter att förmedla pengar över landsgränser. Systemet bygger i grunden på förtroende. Genom Hawala hanteras främst lagliga överföringar. Men systemet innehåller flera sårbarheter som gör det attraktivt för den som vill tvätta pengar. Utöver att systemet bygger på en omfattande kontanthantering erbjuder det en hög grad av anonymitet, vilket försvårar möjligheterna att spåra såväl pengarna som dess

²⁴ Här bör betonas att det inte går att säga om uppgifterna i förundersökningarna avspeglar verkligheten när det gäller inom vilka branscher brotten oftast begås, eller om brotten inom dessa branscher uppmärksammas mer eller är enklare att upptäcka.

ursprung (FATF 2013; Polismyndigheten m.fl. 2023). Överföringar kan dessutom göras relativt snabbt, enkelt och billigt, vilket är ytterligare riskfaktorer för penningtvätt.

Dessa ärenden är visserligen ovanliga i vårt material – endast en procent av de misstänkta har gjort det i en sådan kontext. Men det finns ändå skäl att nämna dem, eftersom de rör gärningar där man hanterar miljonbelopp, under lång tid och på ett systematiskt vis, samt att den här typen av penningöverföringar enkelt kan utnyttjas av andra som vill tvätta pengar förhållandevis anonymt. Även om det endast handlar om ett fåtal misstänkta har några bedrivit Hawala inom ramen för en näringsverksamhet eller legitim verksamhet, exempelvis genom ett eget bolag eller genom att vara ombud åt för flera etablerade företag som erbjuder penningöverföring. Mer ovanligt är att den misstänkta har bedrivit Hawala-verksamhet helt i privat regi, utanför en formell näringsverksamhet.

Ringa näringspenningtvätt

Som vi nämnt tidigare i det här kapitlet avser strax över 80 procent av misstankarna om ringa näringspenningtvätt ett kontantinnehav som polisen tror kan härröra från brott. Fyra av tio misstänkta ringa brott rör kontanter som misstänks vara kopplade till narkotikahandel. Övriga fall av misstänkt ringa näringspenningtvätt rör kontanter som misstänks härröra från brott, men där det av ärendet inte framgår vilken brottslighet som pengarna tros komma ifrån.²⁵

När det gäller näringspenningtvätt i form av kontantinnehav kan generellt sägas att polisen ibland misstänker att pengarna härrör från brott som den misstänkta själv begått. Det handlar då om vad som brukar kallas ”självtvätt”. För att personen i sådana fall ska kunna dömas för näringspenningtvätt krävs, enligt domstolspraxis, att han eller hon gjort något aktivt med pengarna,²⁶ exempelvis försökt gömma dem på något sätt så att de inte ska upptäckas.

Misstankarna om ringa näringspenningtvätt kan även utgöras av annat än kontantinnehav, såsom banköverföringar för att dölja ett misstänkt brott, till exempel bedrägeri. Men dessa typer av gärningar utgör alltså en avsevärt mindre andel av de misstänkta ringa brotten. Gemensamt för samtliga ringa fall är att brottet inte avser så stora summor. Ett annat gemensamt drag är att det ofta enbart är en misstänkt person i ärendet. I 75 procent av anmälningarna är det bara en som är misstänkt, och att det är

²⁵ En koppling till ett annat brott är inte nödvändigt för att det i juridisk mening ska vara fråga om näringspenningtvätt, men vad vi har undersökt här är i vilken kontext en misstanke om näringspenningtvätt uppstår och i vilken utsträckning det eventuellt finns en misstanke om en koppling till ett brott.

²⁶ Detta har också Högsta domstolen bekräftat i avgörandet NJA 2026 s. 145.

fler än tre misstänkta förekommer knappast. Det är alltså en stor skillnad mot förundersökningar om grova brott.

Narkotikarelaterade kontantinnehav

I de flesta ärenden som rör ringa näringspenningtvätt och som är länkade till narkotika har polisen i samband med husrannsakan, fordonskontroll eller kroppsvisitation hittat kontanter som misstänks komma från försäljning av narkotika. Tecken på att pengarna kan härröra från narkotikaförsäljning är att polisen även hittar förpackningsmaterial såsom ziplockpåsar, vågar och annan utrustning som typiskt sett används för att förpacka narkotika i portioner eller doser, samt telefoner med kontaktuppgifter till kunder och säljlistor. Andra tecken kan vara att alla sedlar som hittas är i samma valör – exempelvis 500-kronorssedlar – eller att kontanterna har gömts på olika sätt. Dessa omständigheter gör alltså att polisen misstänker att det rör sig om pengar som härrör från narkotikahandel, och att den misstänkta antingen själv tjänat pengarna på det sättet eller förvarar dem åt någon annan som är inblandad i narkotikahandel. Det leder då till en anmälan om misstänkt näringspenningtvätt.

Av förundersökningarna framgår i vissa fall att de misstänkta i narkotikarelaterade ärenden är kända av polisen som narkotikaförsäljare sedan tidigare. Formuleringar som att den misstänkta är ”känd av polisen i narkotikasammanhang”, eller ”förekommer i narkotikarelaterad kriminell miljö”, förekommer i en del förundersökningar. I ytterst få fall nämns att den misstänkta har kopplingar till en specifik gängkriminell miljö eller kriminellt nätverk.

De flesta misstänkta i den här typen av ärenden är män, och medianåldern bland de misstänkta är 22 år.

Andra misstänkta kontantinnehav

Det andra vanliga typfallet vid ringa näringspenningtvätt är kontantinnehav där det av ärendet inte framgår från vilket vinstgenererande brott som pengarna eventuellt kommer. En sådan misstanke kan exempelvis uppstå i samband med att en polis stannar en bil för en fordonskontroll. Polisen hittar då en viss mängd kontanter som förvaras öppet eller placerade i handskfacket. Men den stoppade personen kan ha på sig kontanter i en jack- eller byxficka alternativt i en plånbok som polisen upptäcker i samband med kroppsvisitation. Polisen gör då också en slagning om kontantinnehavarens ekonomi, och kan då exempelvis se att han eller hon är nolltaxerad och därför inte har några legala inkomster som kan förklara innehavet. Eftersom polisen då misstänker att pengarna kan härröra från brottslighet upprättas (om det rör sig om ett mindre belopp) en anmälan om ringa näringspenningtvätt.

Andra exempel på liknanden ärenden är om polisen stoppar en person på gatan och i samband med det gör en kroppsvisitation, vilket gör att polisen upptäcker att den som stoppats har kontanter på sig. I andra ärenden kan det handla om att polisen gör husrannsakan hemma hos någon och där det finns en misstanke om ett annat brott, exempelvis att någon misstänks förvara eller inneha skjutvapen – och att polisen i samband med det hittar kontanter, vilket (om det rör ett mindre belopp) gör att en anmälan om ringa näringspenningtvätt upprättas.

Kontomålvakter för enstaka mindre belopp och andra typfall

Det tredje största typfallet när det gäller ringa näringspenningtvätt är att den misstänkta har varit kontomålvakt för begränsade penningssummor vid enstaka tillfällen. Personen har då låtit någon sätta in pengar på hans eller hennes bankkonto och skickat dem vidare genom kontoöverföringar eller Swish. Men sådana fall är avsevärt mindre vanliga än kontantinnehav. De utgör knappt åtta procent av förundersökningarna som rör ringa näringspenningtvätt.

I den här typen av fall brukar inte de som gör transaktionerna tjäna några stora pengar på att ställa upp som kontomålvakter. Det typiska tillvägagångssättet är att de tar emot en viss summa, exempelvis 10 000 kr, och att den summa som de skickar vidare är ett par hundra kronor lägre. Mellanskillnaden är då deras ersättning.

Näringspenningtvätt av normalgraden

Att vi beskriver de misstänkta fallen av näringspenningtvätt av normalgraden sist beror inte på att sådana misstankar är mindre vanliga än grov eller ringa näringspenningtvätt, utan på att brotten av normalgraden inte har lika specifika särdrag som de grova och ringa brotten. Det handlar både om gärningar som liknar de grova brotten och gärningar som liknar de ringa brotten. Det som typmässigt främst utmärker dem är att det rör sig om lägre summor än vid grov näringspenningtvätt, men om högre summor än vid ringa näringsverksamhet.

Det vanligaste är att det rör kontantinnehav; närmare hälften av brotten av normalgraden avser kontantinnehav. Det är ungefär lika vanligt att kontanterna misstänks vara länkade till narkotikahandel som att polisen inte finner något som gör att de kan misstänka att pengarna härrör från någon specifik brottslighet. Det som är slående när man läser dessa förundersökningar är att de beskrivna gärningarna inte skiljer sig på något tydligt sätt från dem där brottet registrerats som ringa näringspenningtvätt. Typfallet är att polisen hittar en större summa, ofta gömda, pengar i en bil eller hemma hos en person. Penningssumman är oftast inte högre än vid ringa näringspenningtvätt och det framkommer inget i förundersökningen som tyder

på att det rör sig om ett vanemässigt beteende. Men eftersom polisen inte får någon rimlig förklaring till innehavet så anmäler de det som näringspenningtvätt.

Genomgången av dessa förundersökningar visar att *ingen* av dessa anmälningar om kontant innehav har lett till åtal, vilket får sägas vara anmärkningsvärt.²⁷

Vår tolkning av det hela, som stöds av intervjuade åklagare, är att det kan röra sig om fall där polisen i yttre tjänst inte får fram så mycket information om omständigheterna kring innehavet, men ändå vill anmäla det. Eftersom polis i yttre tjänst inte kan utesluta att det rör sig om något vanemässigt, till exempel inom ramen för mer organiserad brottslighet, så registrerar de det anmälda brottet som näringspenningtvätt av normalgraden. I nästa läge beslutar polis i inre tjänst eller åklagare att en förundersökning ska inledas, men finner sedan att det saknas tillräcklig bevisning för ett åtal och att det inte framkommit något som gör att det är värt att utreda brottet närmare. Ärendet läggs då ner, utan att brottet omregistreras till korrekt rubricering (i dessa fall ringa näringspenningtvätt). Att man ofta låter bli att göra en sådan omrubricering överensstämmer också med den bild som åklagare vid Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum har.

En tredjedel av de misstänkta brotten avser transaktioner som kan länkas till näringsverksamhet. Till exempel kan det handla om transaktioner, som inte avser så höga summor att det kan ses som grov näringspenningtvätt, men som har skett vid mer än några enstaka tillfällen, alltså i mer omfattande utsträckning än vid ringa näringspenningtvätt.

Övriga tillvägagångssätt svarar inte för mer än fem procent var.

Fåtal ärenden om PML-aktörer, kryptovalutor och neobanker

Redovisningen i föregående avsnitt har visat vilka typer av näringspenningtvätt som återfinns i de insamlade ärendena. Men en intressant fråga är också om det finns typer av näringspenningtvätt som tagits upp i olika myndighetssammanhang, särskilt av polisen, men som i stort sett saknas i de genomgångna ärendena. En sådan typ av näringspenningtvätt som lyfts fram i olika sammanhang, men som är ovanligt i vårt material, har vi redan tagit upp: penningförmedling inom ramen för Hawala. Utöver Hawala är det framförallt tre ytterligare företeelser med avseende på att tvätta pengar som vi hade förväntat oss att finna i vårt material, särskilt eftersom polisen och andra myndigheter riktat uppmärksamhet mot dessa företeelser.

²⁷ De anmälningar om näringspenningtvätt av normalgraden som gått till åtal rör alltså andra typer av gärningar än kontant innehav, såsom banköverföringar.

Det ena är personer som i sin professionella yrkesroll – till exempel advokater, fastighetsförmedlare, bankanställda och så vidare – har hjälpt till att tvätta pengar, så kallade PML-aktörer.²⁸ Såväl internationellt som nationellt framhåller polisen att det blivit allt vanligare att kriminella aktörer anlitar PML-aktörer, och att det finns tydliga tecken på att kriminella nätverk använder andra kriminella nätverk som är specialiserade på att tvätta pengar (Europol 2021; Europol 2023; FATF 2023; Polismyndigheten 2024a; Polismyndigheten 2024b; Polismyndigheten 2026). Men vi hittar i princip inga fall i vårt material som vi bedömer kan kvalificeras som PML-aktörer – vare sig i förundersökningarna eller domarna. Det kan bero på att rättsväsendet inte upptäcker och lagför dem, trots att ett av syftena med bestämmelsen är att kunna komma åt den typen av brottslighet. Det kan också bero på att PML-aktörer visserligen upptäcks där de arbetar, men att arbetsgivaren inte anmäler dem utan löser det arbetsrättsligt genom att köpa ut personen (jämför Brå 2024:2).

Det andra är näringspenningtvätt genom kryptovalutor. Polisen har i olika rapporter fört fram att kryptovalutor blivit ett vanligare sätt att tvätta pengar (Europol 2025; Polismyndigheten 2022b; Polismyndigheten 2024a; Polismyndigheten 2024c; Polismyndigheten 2026). Men den bedömningen framstår inte som helt entydig (Kruisbergen m.fl. 2019). Empiriska studier visar att kryptovalutor som sätt att tvätta pengar främst kan kopplas till cyberbrottslighet (se till exempel Custers m.fl. 2020; van Wegberg m.fl. 2018) och sällan förekommer i vissa, mer organiserade, kriminella miljöer (Nazzari och Riccardi 2024).²⁹ I vårt material ser vi bara enstaka fall som rör kryptovalutor.

Vi har ingen entydig förklaring till att denna företeelse förekommer i så liten utsträckning (i princip inte alls). En förklaring skulle kunna vara att näringspenningtvätt genom kryptovalutor inte är så vanlig som man har trott, eller att kryptovalutor blivit mer förekommande vid en senare tidpunkt än för de misstänkta brott som våra förundersökningar inkluderar. Men en troligare förklaring kan vara att kryptovalutor som medel för att tvätta pengar är svåra att upptäcka och att det kräver generellt högre kompetens än vad som finns inom rättsväsendet i dag för att göra det. Den förklaringen får stöd i våra intervjuer. Vi återkommer till det i nästa kapitel om utredningsarbetet.

²⁸ En PML-aktör är "en person som systematiskt tvättar pengar åt andra, mot betalning" (FATF 2018; Polismyndigheten 2024b). PML är en förkortning för Professional Money Launderer, och förkortningen brukar också användas i svenska sammanhang.

²⁹ Även Europol (2026) lyfter att kryptovalutor används för att tvätta pengar som kommer från cyberbrottslighet.

Den tredje företeelsen är neobanker.³⁰ Polisen har, nationellt och internationellt, flaggat för att neobanker numera ofta används för att tvätta pengar (Europol 2023; Polismyndigheten 2022a; Polismyndigheten m.fl. 2024a). Vi ser visserligen att det i vårt material finns uppgifter om att misstänkta personer kan ha ett konto hos en neobank, och att åklagaren därför begär information från neobanken. Men problemet är att de inte får in den begärda informationen, vilket gör att man inte kan kolla den misstänkta konto, detaljer kring kontoutdrag och liknande. Samtidigt kan vi se i förundersökningarna att det däremot finns en särskild neobank som är samarbetsvillig, och lämnar den information som åklagaren begär in. I dessa ärenden får man därför in underlag som gör att man kan gå vidare och granska den misstänkta aktivitet på kontot. Intervjuade åklagare bekräftar den bilden.

En kriminellt belastad grupp

En ytterligare fråga är vilken bakgrund de som är misstänkta för näringspenningtvätt har. Är det generellt sett en kriminellt belastad grupp eller är det personer som inte tidigare varit i kontakt med rättsväsendet? Uppgifter om tidigare brottlighet förekommer i en del förundersökningar, men inte i alla. Därför har vi i stället gjort ett uttag från Brås misstankeregister över alla som skäligen misstänktes för näringspenningtvätt 2019–2023. I registerstudien av de misstänkta har vi studerat handläggningar om brottsmisstankar med beslutsdatum 2019–2023, och i så fall vilka brott. Det innebär att registerstudien omfattar fler personer än de misstänkta som ingår i de förundersökningar vi analyserat. Uttaget visade att de allra flesta av dem, 85 procent, hade varit misstänkta för brott tidigare. Men andelen varierade något beroende på vilken grad av näringspenningtvätt de nu var misstänkta för; de som var misstänkta för grov näringspenningtvätt hade i något mindre utsträckning än övriga varit misstänkta för brott tidigare under 2019–2023.

³⁰ Neobanker är helt digitaliserade banker, som har ytterst liten – om ens någon – kundkännedom (Polismyndigheten 2022a). Kundkännedom betyder att företag ska ha en god kunskap om sina kunder, vilket står i lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism som är det administrativa regelverket om penningtvätt. Det betyder bland annat en riskanalys av befintliga och nya kunder.

Tabell 5. Andelen av samtliga misstänkta för näringspenningtvätt 2019-2023 som hade varit misstänkta för brott tidigare under åren 2019–2023. Uppdelat på grad av näringspenningtvätt och typ av tidigare brott.

Andel som tidigare varit misstänkta för brott 2019–2023	Misstänkta för grov näringspenningtvätt 2019-2023 (N= 1 107)	Misstänkta för ringa näringspenningtvätt 2019-2023 (N= 831)	Misstänkta för näringspenningtvätt av normalgraden 2019-2023 (N=837)	Samtliga misstänkta 2019-2023 (N= 2 775)
Något brott	80%	88%	87%	85%
Företagsrelaterade brott ³¹	49%	5%	21%	27%
Bedrägerier och andra vinningsbrott ³²	39%	47%	44%	43%
Penningtvätt ³³	38%	33%	41%	38%
Våld och hot ³⁴	19%	51%	42%	36%
Narkotikahantering ³⁵	18%	68%	48%	42%
Narkotikabruk ³⁶	15%	68%	46%	40%
Sprängmedel och vapen ³⁷	9%	32%	23%	20%

Källa: Brås bearbetning av misstankeregistret 2019–2023.

Av dem som var misstänkta för *grov näringspenningtvätt* hade 80 procent varit misstänkta för något brott tidigare inom den valda femårsperioden. Det vanligaste är då att det rört sig om någon form av företagsrelaterad brottslighet, som skattebrott och bokföringsbrott; hälften av alla har varit misstänkta för det. Det är också vanligt att de varit misstänkta för penningtvätt tidigare, samt för bedrägerier och andra vinningsbrott.

Gruppen som var misstänkta för *ringa näringspenningtvätt* skiljer sig markant från dem som var misstänkta för grov näringspenningtvätt. Den gruppen har i större utsträckning varit misstänkta för brott som man associerar till kriminella nätverk. Det som främst utmärker dem är att de flesta, 75 procent, varit misstänkta för narkotikabrott (antingen narkotikahantering eller narkotikabruk) tidigare. Men en stor

³¹ Inkluderar bland annat: skattebrott och bokföringsbrott, miljö- och avfallsbrottslighet (ej nedskräpning), insiderbrott, brott mot näringsförbud och investeringsbedrägeri.

³² Inkluderar bland annat: stöld och inbrottsstöld, smuggling och tullbrott (ej grovt av vapen och narkotika), bidrags- och folkbokföringsbrott, annons-, romans-, försäkrings- och fakturabedrägeri.

³³ Inkluderar bland annat: penningtvättsbrott, penninghäleri och penningtvättsförseelse.

³⁴ Inkluderar bland annat: fullbordat, försök till, förberedelse eller stämpling till mord, dråp eller misshandel med dödlig utgång, misshandel utan par eller släktrelation, ofredande, olaga hot, rån och utpressning.

³⁵ Inkluderar bland annat: innehav, överlåtelse, framställning och smuggling av narkotika och dopningsmedel.

³⁶ Inkluderar bland annat: bruk av narkotika och dopningpreparat.

³⁷ Inkluderar bland annat: allmänfarlig ödeläggelse, vapenbrott, rån med skjutvapen och smuggling av vapen.

del av dem har också varit misstänkta för olika typer av våld och hot. En tredjedel har varit misstänkta för otillåtet innehav av sprängmedel eller vapen.

När det gäller tidigare misstänkt brottslighet bland dem som var misstänkta för näringspenningtvätt av normalgraden är den mer lik brottsligheten för dem som misstänks för ringa brott än för grovt. Narkotikarelaterade brott dominerar, medan det är mindre vanligt att de tidigare varit misstänkta för företagsrelaterad brottslighet.

Utredningsfasen

Misstänkt näringspenningtvätt kan antingen utredas av EBM eller polis och åklagare vid Åklagarmyndigheten. Totalt sett utreddes 61 procent av brotten i vårt material av Polis- och Åklagarmyndigheten, medan 39 procent utreddes av EBM. När det rör sig om grova brott är det vanligen EBM som utreder brottet, medan brott av normalgraden oftare utreds av Åklagarmyndigheten. Ringa brott utreds i princip alltid av polis och åklagare inom Åklagarmyndigheten.

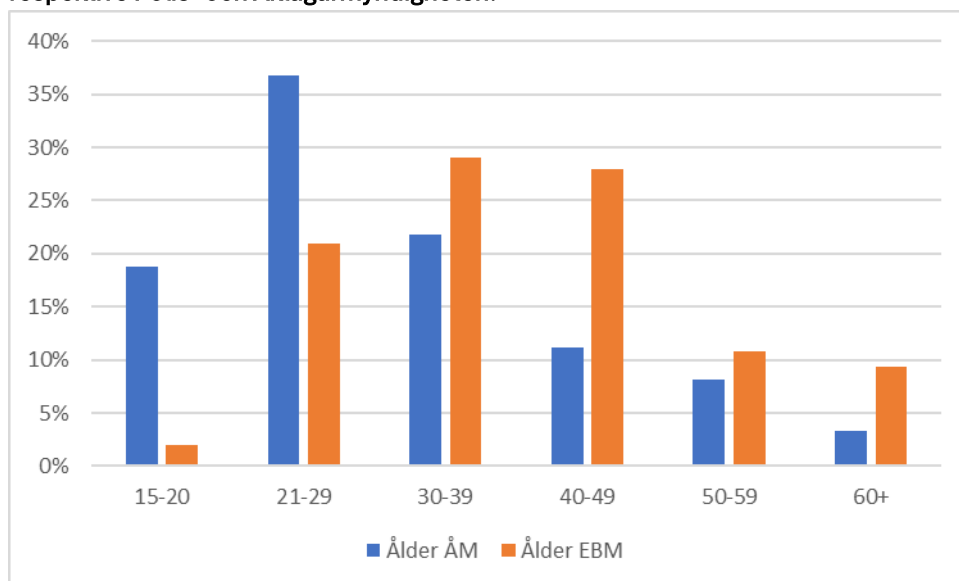
Tabell 6. Andel (procent) av de misstänkta brotten av olika svårighetsgrad som utreds av EBM respektive Polis- och Åklagarmyndigheten. N=667

Gradindelning, misstänkt brott (N = 667)	EBM	Åklagarmyndigheten	Summa andel
Grov näringspenningtvätt (N = 240)	68	32	100
Näringspenningtvätt av normalgraden (N= 230)	38	62	100
Ringa näringspenningtvätt (N= 197)	5	95	100
Samtliga brott (N = 667)	39	61	100

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt.

Förutom att de misstänkta brotten grovhet skiljer sig åt mellan de olika utredande myndigheterna, framträder också en tydlig skillnad i ålder mellan dem som utreds av EBM respektive polis och åklagare. Av Diagram 3 nedan ser vi tydligt att polis och åklagare framför allt utreder personer i 20-årsåldern, och yngre, medan de misstänkta som förekommer i EBM:s förundersökningar är tydligt äldre. Det innebär samtidigt att yngre personer i regel misstänks för ringa brott, medan äldre personer utreds för grova brott. Dessutom säger det något om hur personerna upptäcks. Medan polis i yttre tjänst i regel upptäcker yngre personer – där många parallellt misstänks för att vara involverade i narkotikaförsäljning – upptäcks de äldre personerna på andra sätt, främst genom att de i högre utsträckning misstänks begå brottet i näringsverksamhet, eller åtminstone misstänkas i ett sådant sammanhang.

Diagram 3. Andel (procent) av de misstänkta ålder, som utreds av Ekobrottsmyndigheten respektive Polis- och Åklagarmyndigheten.³⁸

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt.

I de följande avsnitten beskrivs först utredningsarbetet vid EBM och därefter vad som ingår i de utredningar som polisen och åklagare vid Åklagarmyndigheten genomför. I princip innebär det att vi först beskriver hur de grova brotten utreds och därefter hur de mindre grova brotten utreds. Sedan följer ett kort separat avsnitt om utredningarna om brott av normalgraden. De beskrivs separat eftersom de brotten kan ha drag som i vissa fall påminner om grova brott och i andra fall ringa brott. De utreds också i nästan lika stor utsträckning inom EBM som inom Åklagarmyndigheten.

Redan här kan sägas att det skiljer sig hur mycket tid som läggs ner på utredningarna beroende på hur grovt och omfattande det misstänkta brottet är, och vilken myndighet som utreder brottet. EBM:s förundersökningar är vanligen mycket mer omfattande än förundersökningar som leds av åklagare inom Åklagarmyndigheten. Det hänger samman med att de ärenden som EBM utreder handlar om brott som rör höga summor och oftast är länkade till näringsverksamhet. De inrymmer flera misstänkta personer i samma ärende och mer avancerade upplägg där företag används som brottsverktyg.

³⁸ För ett fåtal misstänkta personer saknas uppgifter i förundersökningarna om deras ålder – gällande förundersökningarna från EBM handlar det om två personer och för förundersökningarna från Åklagarmyndigheten handlar det om 13 personer.

Ringa näringspenningtvätt, däremot, är ett brott som oftast endast inrymmer en person och inte leder till strängare straff än böter.

För att sätta utredningsinsatserna i ett sammanhang kan det också finnas skäl att före beskrivningen av dem redovisa hur vanligt det är att förundersökningarna i vårt urval leder till att det misstänkta brottet klaras upp. Totalt blir en fjärdedel av de utredda brotten, som slutregistrerats som näringspenningtvätt, uppklarade.³⁹ Andelen varierar emellertid stort mellan olika grader av näringspenningtvätt. Närmare hälften av de grova brotten klaras upp, jämfört med endast fem procent av brotten av normalgraden.

Tabell 7. Andel av brotten av olika svårighetsgrad som klaras upp. Procent. N=667

Grad av näringspenningtvätt	Andel brott som klarats upp	Andel brott som lagts ner
Ringa näringspenningtvätt	26%	74%
Näringspenningtvätt av normalgraden	5%	95%
Grov näringspenningtvätt	42%	58%
Samtliga grader	25%	75%

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt.

Utredningar av grova brott vid Ekobrottsmyndigheten

Det varierar på vilket sätt en brottsutredning vid EBM initieras. Ungefär en fjärdedel av EBM:s ärenden om grov näringspenningtvätt inleds efter att en anmälan från Skatteverket inkommer. En mindre, men märkbar, andel ärenden initieras efter anmälan av konkursförvaltare. Övriga ärenden om grov näringspenningtvätt som EBM utreder inleds oftast av en anmälan från Åklagarmyndigheten, som efter en genomgång bedömer att det bör utredas av EBM.

Gemensamt för anmälningarna från Skatteverket är att misstankarna fattats i samband med att myndigheten gjort en revision av ett företag och att anmälan även innehåller misstanke om skattebrott och bokföringsbrott. Anmälan kan avse flera personer som är misstänkta för näringspenningtvätt.

När anmälningarna kommer från Skatteverket har utredarna där vanligen själva gjort någon form av utredning, och anmälningarna innehåller därmed i de flesta fall ett relativt omfattande underlag. Det finns ofta information om de misstänkta personerna som på papperet står som VD och styrelseledamöter för bolagen, en tydlig beskrivning av misstänkta brott, närmare information om bolagskopplingar och mer information

³⁹ Motsvarande siffra för samtliga handlagda brott som rör näringspenningtvätt är 24 procent. Skillnaden beror troligen på att vi i vårt urval exkluderat det fåtal brott som direktavskrivits utan utredning.

om de aktuella bolagen. Därigenom kan EBM ofta relativt enkelt bedöma om de misstänkta brotten uppfyller de objektiva rekvisiten för grov näringspenningtvätt.

Nästa steg i utredningen är att utreda vem eller vilka som faktiskt ligger bakom bolagen och de misstänkta brotten, vilket är ett omfattande arbete.

Här lyfter intervjuade åklagare vissa problem som är i linje med vad Brå tidigare identifierat. Som Brå tidigare visat är det relativt enkelt att byta ut styrelseledamöter för att dölja de verkliga ägarna (Brå 2025:20). Det gäller särskilt när bolag används som brottsverktyg och under relativt kort tid ”bränns” genom att fullt ut utnyttja bolaget för att bland annat tvätta pengar och tömma det på tillgångar. Intervjuade åklagare på EBM instämmer i den bilden. Mycket tid går därför åt till att utreda vem eller vilka som faktiskt ligger bakom bolagen – och vilka som faktiskt är ansvariga för de misstänkta överföringarna.

EBM lägger alltså ner ett relativt omfattande arbete på att utreda vilka som ligger bakom transaktioner som utförs av kontomålvakter och bulvaner. Men om man ser till de ärenden som går till åtal kan man ändå konstatera att det sällan är de som åtalas är de som ligger bakom själva brottsplanen i betydelsen personer som driver företag. Det visar att personer som ligger bakom själva penningtvätten inte är lätta att komma åt.

Vid intervjuer tar åklagare vid EBM upp att ett problem varit att Skatteverket anmält misstankarna om näringspenningtvätt ganska sent i sina utredningar. När anmälan kommer in till EBM har det aktuella bolaget redan gått i konkurs och både tillgångar som skulle kunna förverkas och de misstänkta personerna är borta. Enligt åklagare på EBM har Skatteverket dock nyligen börjat anmäla tidigare, men det är en relativt ny rutin. Det är därför för tidigt att säga något om effekten av den förändringen.

Exempel på utredningsåtgärder som Ekobrottsmyndigheten genomför

Även om det finns viktiga underlag till utredningen i många anmälningar från till exempel Skatteverket, ligger huvudansvaret för att få in erforderlig information i ärendet på EBM. I de ärenden som inleds på ett annat sätt än genom en anmälan från Skatteverket behöver EBM förstås själva först ta fram den grundläggande informationen om bolagen och de misstänkta personerna.

Vilka åtgärder som vidtas varierar delvis beroende på det misstänkta brottets och ärendets karaktär. Är bolag involverade inhämtar EBM alltid uppgifter om bolaget från olika myndigheter. Om det inte redan finns i ärendet, inhämtas uppgifter om bolagets sammansättning, verksamhetsområde och årsredovisning, samt bolagets skattedeklarationer flera år tillbaka i tiden. På samma sätt inhämtas fakturor, fakturaunderlag, inköpsunderlag med mera från bolag som misstänks ha slussat

pengar. Motsvarande information samlas in från leverantörer och kunder. Det görs för att utreda om det handlar om osanna fakturor. Handlar det i stället om misstänkta utbetalningar för svart arbete granskas löneutbetalningar och lönespecifikationer.

I nästa steg begär EBM in information från banker om företagskonton och misstänkta personers bankkonton. Då undersöks penningströmmar genom att närmare granska banköverföringar och kontoutdrag – både företagskonton och misstänkta personkonton granskas, som ofta analyseras mot bakgrund av fakturor med mera.

En annan utredningsåtgärd är att samla in information om Bank-ID-användning, bland annat för att analysera var en viss Bank-ID-inloggning gjordes vid tidpunkten för vissa överföringar. I ärenden med misstänkt utnyttjade identiteter, bulvaner och kontomålvakter förekommer alltid en sådan kartläggning. Eftersom det då kan misstänkas att personernas identiteter har utnyttjats, det vill säga att det egentligen är någon annan som använt bulvanernas Bank-ID och att det i själva verket är någon annan som därigenom gjort de misstänkta transaktionerna, är det en viktig åtgärd. Att samla in information om de misstänkta Bank-ID är alltså viktigt för att ta reda på vem som faktiskt genomfört de misstänkta transaktionerna. Genom att ta reda på var ett specifikt Bank-ID användes och från vilken enhet kan man få indikationer om det är bulvanerna eller kontomålvakterna som gjort de misstänkta transaktionerna – eller någon annan som tagit över deras Bank-ID. Parallellt med att de misstänkta personernas konton analyseras, genomförs motsvarande analyser för bolagets bankkonton.

EBM genomför också mer allmänna utredningsåtgärder såsom husrannsakan och förhör med misstänkta och vittnen. Man samlar också in bevisning från exempelvis beslagtagna datorer eller mobiltelefoner, och eventuellt andra digitala enheter av relevans. När chattkonversationer, antingen krypterade eller öppna, påträffas kan de användas för att undersöka om de misstänkta har pratat om överföringar eller liknande. Chattar kan också användas för att få en inblick i brottsupplägget och de misstänkta roll.

Det förekommer, men är ganska ovanligt i våra ärenden, att det finns internationella kopplingar i ett ärende, exempelvis om utländska banker förekommer eller att en misstänkt eller ett vittne befinner sig utomlands. I de fallen används olika internationella verktyg för samarbete över landgränserna. Exempelvis kan en misstänkt person som befinner sig utomlands förhöras av utländsk polis eller åklagare. Finns det utländska banköverföringar i ärendet skickas i regel en förfrågan till utländska banker om mer information om dessa överföringar.

Brott som utreds av Polis- och Åklagarmyndigheten

Som redan nämnts utreder Polis- och Åklagarmyndigheten främst enklare ärenden, det vill säga sådana som rör ringa näringspenningtvätt. Dessa ärenden handlar vanligen om kontanter eller enstaka banköverföringar och rör mindre belopp. Men även grövre brott kan utredas av polis och åklagare om de inte begåtts i näringsverksamhet.

Inga omfattande utredningar vid kontantinnehav

Som framgått ovan rör ringa näringspenningtvätt alltså oftast kontantinnehav där polisen misstänker att pengar eller egendomen härrör från brott. I dessa fall är det vanliga att det hela inleds med att poliser i yttre tjänst stannar en bil eller gör husrannsakan mot en person som man misstänker är involverad i narkotikahandel eller annan vinningsbrottslighet. I det sammanhanget upptäcker polisen en viss mängd kontanter. Polis i yttre tjänst som påträffar kontanterna upprättar då en anmälan om näringspenningtvätt. I samband med detta gör polis i inre tjänst ytterligare så kallade förhandsinsatser.

Polis i yttre tjänst ska då, enligt de riktlinjer som finns, göra följande förstahandsinsatser. De ska gå in i polisens register FILIP (som är åtkomligt i polisbilen) och ta fram uppgifter om den misstänkta deklaration om inkomster och kapital, för att få en bild av om det verkar rimligt att den misstänkta förfogar över den aktuella summan, utifrån redovisade legala inkomster. De ska också förhöra den misstänkta om var pengarna kommer ifrån. Om misstanken om näringspenningtvätt kvarstår efter detta, så gör de en brottsanmälan. Till anmälan ska de bifoga en promemoria med uppgifter om allt de fått fram. I promemorian ska utöver vad som nämnts här också framgå om pengarna var gömda eller inte. Det sistnämnda är centralt, eftersom frågan om ifall pengarna var gömda är en viktig aspekt för att bedöma om det rör sig om ett klandervärt risktagande i juridisk mening. Vi återkommer till i kapitlet ”Tingsrättens tillämpning av bestämmelsen om näringspenningtvätt”.

På grundval av den anmälan som polis i yttre tjänst gör, beslutar polis i inre tjänst eller en åklagare om en förundersökning ska inledas. Oftast är det polisen som är förundersökningsledare vid ringa näringspenningtvätt, eftersom det är ett bötesbrott. Om anmälan om näringspenningtvätt är kopplad till andra grövre brott som ska ingå i förundersökningen leds utredningen av en åklagare.

Hur mycket arbete som måste läggas ner på den följande utredningen för att kunna få fram tillräckligt med bevis för ett åtal beror på hur fylligt materialet är från polisen i yttre tjänst.

Utöver den grundläggande informationsinhämtning som beskrivits här är det inte ovanligt att utredarna till exempel håller förhör med eventuella vittnen, eller på annat sätt följer upp den förklaring till innehavet som den misstänkta gett. Men eftersom ringa näringspenningtvätt vanligen rör sig om ganska begränsade summor, och oftast avser enbart en gärningsperson och det heller vanligen inte finns vittnen, lägger rättsväsendet ofta inte ner så stora resurser på dessa utredningar.

Av förundersökningarna framgår dessutom att man väldigt sällan i kontantfallen gör en djupare ekonomisk utredning som går längre än enbart en slagning om deklarationsuppgifter. Det bekräftar också intervjuade poliser. En av dem berättar att ibland gör man inget alls för att utreda den misstänkta ekonomi:

Ofta nöjer man sig med kontantbeslaget och går inte vidare och analyserar oförklarade flöden på konton.

Den bevisning som typiskt sett finns när ett ärende går till åtal är följande: ett beslagsprotokoll med beslag av kontanter som innehafts av den misstänkta (kontantinnehav), deklarationsuppgifter för den misstänkta som gör innehavet svårförklarligt, och att han eller hon inte kan förklara var pengarna kommer från eller ger en orimlig förklaring. I ett av ärendena som gick till åtal fanns till exempel följande bevisning:

Polisen stoppade den misstänkta när han var ute och körde bil. Den misstänkta verkade vara påverkad av cannabis, vilket bekräftades vid senare provtagning. Polisen sökte i bilen och fann då 30 000 kronor i kuvert i handskfacket. Den misstänkta förklaring till innehavet var att han levde ett kaotiskt liv och behövde betala tillbaka skulder till sin flickvän. Därför hade han sålt saker han ägde till ett belopp av 30 000 kr. Han mådde dåligt, därför rökte han cannabis. Den misstänkta deklARATION visade att han var nolltaxerad, och alltså saknade en legal inkomst. Han kunde heller inte visa något som styrkte att han har sålt saker, som till exempel en annons. Dessutom var alla pengar i 500-kronorssedlar, vilket enligt åklagaren talade emot att pengarna skulle komma från försäljning av egendom; då borde det ha varit en större variation i sedlarna.

Begränsade finansiella utredningar även vid banköverföringar

Endast en mindre andel av de brott som polis och åklagare utreder rör banköverföringar. Det handlar då typiskt sett om enstaka transaktioner som rör mindre omfattande belopp än dem som EBM utreder. Fokus i dessa förundersökningar är att inledningsvis utreda i vilket sammanhang en transaktion genomförts, med vem och på vilket sätt den utförts. Nästa steg är att förhöra den misstänkta om orsakerna till transaktionen och om han eller hon försökt ta reda på pengarnas ursprung.

Utredningen riktar då in sig på att visa att den misstänkta hade skäl att misstänka att de omständigheter som gjorde att hanteringen av pengarna utgör ett klandervärt risktagande, och att han eller hon har någon förståelse för att åtgärderna kan innefatta ett riskmoment (se ovan i kapitlet "Bestämmelsens utformning" om uppsåtsbedömningen).

Även i förundersökningar om ringa brott som rör kontoöverföringar gör man sällan en djupare ekonomisk utredning som går längre än enbart en slagning om deklara-tionsuppgifter.

Därtill berättar våra intervju-personer inom polisen att det skett en omfördelning av resurser. Finansiella utredare används i dag också i utredningar om sprängningar och skjutningar. Under den senaste tiden har finansiella utredare därför flyttats till dessa utredningar. Våra intervju-personer berättar att ärenden om ekonomiska brott i allmänhet, och näringspenningtvätt i synnerhet, därför i viss mån riskerar att prioriteras ner.

Men det förekommer även att polisen utreder banköverföringar som rör större summor. Utredarna undersöker då i vilket sammanhang en transaktion genomförts, till och från vem, på vilket sätt den utförts och hur höga belopp transaktionerna avser. Tecken som kan tyda på att det rör sig om näringspenningtvätt är till exempel att det handlar om snabba in- och utbetalningar, att den misstänkta öppnat ett konto i nära anslutning till en viss transaktion och därefter inte använt det. Det kan också handla om att den misstänkta s konton stängts ner av en bank eftersom det förekommit misstänkta transaktioner.

Rör det sig om transaktioner av summor som överstiger fem prisbasbelopp klassas brottet som grov näringspenningtvätt. Andelen av de grova fallen som hanteras av polisen och som leder till åtal är lika hög som andelen av de grova brotten som utreds av EBM. Det går dock inte att dra några slutsatser om myndigheternas effektivitet utifrån dessa siffror, eftersom de grova brott som utreds av EBM vanligen är mer omfattande och komplicerade än dem som utreds av polis och åklagare vid Åklagar-myndigheten.

Utredningar om näringspenningtvätt av normalgraden

Vid beskrivningen i förra kapitlet av de anmälda brotten som rör näringspenningtvätt av normalgraden framgick att dessa brott varierar mer än de övriga typerna när det gäller både karaktär och omfattning. Det innebär också att det är större variation när det gäller hur anmälningarna utreds. De som till sin karaktär liknar ringa brott utreds ungefär på samma sätt som dem, och de utreds då av polis och åklagare. I de fall som till exempel rör banköverföringar vid misstänkta bedrägerier, där den tvättade summan

närmar sig gränsen för grovt brott, kan utredningsinsatserna vara mer omfattande och likna dem vid grov näringspenningtvätt. Då kan det också vara EBM som utreder brottet.

Uppklaringen

I detta avsnitt beskrivs och diskuteras uppklaringsnivån när det gäller näringspenningtvätt, utifrån redovisningen av de utredningsinsatser som vidtas. En första fråga är hur man ska se på uppklaringsprocenten generellt sett i jämförelse med andra liknande brott. Närmast till hands ligger att jämföra med uppklaringen för penningtvätt. Enligt Kriminalstatistiken för 2023 var den 41 procent för penningtvättsbrott och 27 procent för penningtvättsförseelse. Det är i stort sett samma uppklaringsprocent som för grov näringspenningtvätt respektive ringa näringspenningtvätt. Även om penningtvättsbrott skiljer sig från näringspenningtvätt, visar det att uppklaringsprocenten för näringspenningtvätt inte sticker ut på något sätt i förhållande till liknande ekonomiska brott.

Majoriteten av de grova brotten som går till åtal rör kontomålvakter

En relevant fråga är vilka av de grova brotten som går till åtal? Är det de brott som begås i näringsverksamhet av personer som driver företag eller är det främst kontomålvakter och bulvaner som involverats i brottligheten? Eller rör det brott som inte alls är länkade till en näringsverksamhet? Svaret är att den vanligaste rollen i de åtalade fallen är kontomålvakt. Det är 35 procent av de åtalade grova fallen som rör transaktioner av en kontomålvakt. En fjärdedel rör brott som begåtts i näringsverksamhet av någon som driver ett företag. Övriga kategorier, som penningkurirer, bulvaner och kontanthantering, svarar för runt fem till tio procent var av de grova brotten som gick till åtal.

I förra stycket var frågan om hur stor andel av alla åtal som avser personer som utnyttjat det egna företaget för att tvätta pengar. Om man i stället fokuserar på hur stor andel av de brottsmisstankar som rör personer som äger eller driver företag som leder till åtal blir bilden en annan. Endast 36 procent av de anmälda brotten som rör transaktioner av kontomålvakter leder till åtal, medan hälften av de misstänkta brotten av företagsledare gör det. Det innebär alltså att anmälningar om näringspenningtvätt av företagsledare i deras verksamhet anmäls jämförelsevis sällan, men när det väl anmäls leder det oftare till ett åtal än en anmälan mot en kontomålvakt.

Högst andel åtal blev det när misstanken handlade om att en person varit penningkurir; nio av totalt elva sådana brottsmisstankar ledde till åtal.

Varför klaras så få brott av normalgraden upp?

Det som sticker ut när det gäller brott som är registrerade som näringspenningtvätt av normalgraden när ärendet avslutas, är att en betydligt mycket mindre andel av dem leder till åtal, jämfört med ringa näringspenningtvätt och grov näringspenningtvätt. Andelen av brott av normalgraden som leder till åtal är bara fem procent. En av orsakerna till detta togs upp i det förra kapitlet, det vill säga att när det gäller kontantinnehav som registrerats som näringspenningtvätt av normalgraden handlar det i samtliga fall om nedlagda brott som egentligen borde ha registrerats som ringa brott från början. Men när förundersökningen lagts ner har man inte brytt sig om att ändra på registreringen. Det rör sig om fall där polisen i yttre tjänst inte inhämtat eller fått fram så mycket information annat än att de hittat kontanter. Men de gör ändå en anmälan. När det sedan inleds en förundersökning så finner utredarna att underlaget är för svagt för att lägga ner utredningsresurser på, och avslutar förundersökningen direkt.

En ytterligare förklaring till den låga andelen åtal för brott av normalgraden har framkommit när vi närmare granskat de brotten av normalgraden som utretts av EBM och där utredningen lagts ner. Det visar sig då att en stor andel av dem har handlagts vid en specifik avdelning vid EBM i Stockholm. Vid samtal med en åklagare vid avdelningen framkommer att de nedlagda brotten rörande näringspenningtvätt hänförde sig till ett specifikt projekt som pågick där under 2023. Inom ramen för detta projekt uppstod många misstankar om näringspenningtvätt. Det aktuella ärendet rörde flera bolag som EBM misstänkte användes som verktyg för att tvätta pengar. Bland annat uppkom en misstanke om att styrelseledamöter i de aktuella bolagen var kontomålvakter; totalt rörde det sig om ett 60-tal personer vars bankkonton någon annan hade tillgång till. Inom ramen för projektet upprättades därför en misstanke om näringspenningtvätt av normalgraden för var och en av dessa personer. Det ledde till att förundersökningar inleddes som innebar att man inhämtade utdrag från de misstänkta bankkonton, för att se om det fanns transaktioner på dem. Men kontona visade inga transaktioner som kunde stärka misstanken om att de agerat som kontomålvakter, och då lades förundersökningarna ner. Det tillvägagångssättet används inte längre, så den typen av svaga misstankar upprättas inte längre. Det innebär att antalet anmälda, men sedan nedlagda, misstankar om näringspenningtvätt av normalgraden bör ha minskat.

Sammantaget visar beskrivningen av de misstänkta brotten av normalgraden och hur de utreds att det tycks ha utvecklats en praxis att när brottet i det avslutande beslutet är registrerat som brott av normalgraden så handlar det främst om fall där man inledningsvis är mycket osäker på vad som hänt, men "för säkerhets skull" vill göra en polisanmälan om näringspenningtvätt. I fall där man vid anmälningstillfället vet mer om vad som hänt tycks praxis vara att det oftast antingen registreras som ett ringa eller

ett grovt brott. Detsamma gäller om förundersökningen ger mer information om brottet. Då omregistreras det oftast till ringa eller grovt brott. Som togs upp i förra kapitlet har så mycket som en fjärdedel av brotten som anmäls som brott av normalgraden, i det avslutande beslutet omregistrerats till ringa eller grovt brott. Det är en klart högre andel omregistreringar än när brottet anmäls som ringa eller grovt.

Kan uppkläringen av de grova brotten öka?

EBM lägger ner relativt stora utredningsresurser för att klara upp de anmälda brotten om grov näringspenningtvätt, och andelen av de misstänkta för grova brott som blir åtalade är 42 procent. Det måste ses som en hög uppklaringsnivå, med hänsyn till att det ofta rör sig om omfattande ärenden med avancerade brottsupplägg. Men finns det ändå en potential att öka uppkläringen? Det är svårt att svara på, eftersom det sällan går att från förundersökningarna utläsa vilka ytterligare utredningsinsatser som hade kunnat göras för att ärendet skulle kunna gå till åtal.

När det gäller konkreta förslag var kryptokompetens något som flera intervjupersoner – både utredare inom polisen och åklagare vid Åklagarmyndigheten och EBM – tog upp. Det är osäkert hur stort problemet är i dag. I vårt material fanns bara ett fåtal utredningar där kryptovalutor förekommer. Det skulle kunna bero på att kryptovalutor (ännu) inte utgör någon större del av de pengar som tvättas i Sverige i dag. Men det är också möjligt att det inte nämns för att den typen av penningtvätt inte uppmärksammas tillräckligt. En ytterligare anledning kan vara att myndigheterna saknar verktyg för att upptäcka och utreda kryptovalutor som ett sätt att tvätta pengar, vilket också intervjuade åklagare och poliser själva nämner. Det är till exempel viktigt att polis som gör husrannsakan eller kroppsvisitationer har kompetens kring vilken bevisning de ska säkra med avseende på kryptovaluta såsom hur man hittar digitala plånböcker. Alla som tar upp frågan är eniga om att rättsväsendets myndigheter behöver mer utbildning kring kryptovalutor för att ha större beredskap inför framtiden. Som en intervjuad polis sammanfattar det: ”Gällande kryptovalutor ligger de kriminella mil före oss rent kunskapsmässigt.”

Kan uppkläringen av de ringa brotten öka?

Nästan tre av fyra anmälningar om ringa näringspenningtvätt läggs ner, och i ännu högre grad än när det gäller de grova brotten kan man ställa sig frågan om det finns en potential att öka uppkläringen genom bättre utredningsarbete. Men på samma sätt som när det gäller de grova brotten är det svårt att ge något säkert svar på det. En hel del av dem är troligen svåra att bevisa även med större utredningsinsatser. Därtill kommer att det rör sig om ett brott som inte ger strängare straff än böter. Man kan då fråga sig hur stora resurser det är värt att lägga ner på dessa brott.

Men våra intervjuer med poliser talar för att det finns en potential att öka uppkläringen. Det skulle då handla om bättre, mer systematiska förstahandsinsatser och en bättre dokumentation av dessa insatser. Trots att det finns riktlinjer för vilka förstahandsinsatser som ska vidtas och hur de ska dokumenteras följer poliserna i yttre tjänst inte alltid dem. Om de gjorde det skulle det underlätta ärendets vidare hantering när polis i inre tjänst tar vid.

När det gäller de anmälda brotten som rör kontanter vittnar intervjuade poliser om att det finns en bristande kommunikation mellan polisanställda i yttre och inre tjänst. Det gör att de som arbetar i inre tjänst – som ska bedöma om en förundersökning ska inledas – inte av anmälan kan förstå varför en viss person misstänks för näringspenningtvätt. De förstår då inte heller fullt ut vad de förväntas göra för ytterligare utredningsåtgärder i ärendet. Enligt intervjupersonerna är risken då att utredarna bara gör ett minimum av åtgärder, eller inga alls. Det behövs alltså bra dokumentation från polisen i yttre tjänst om allt de fått fram som kan vara av intresse i den fortsatta utredningen, och så är inte alltid fallet i dag.

En faktor som också kan påverka möjligheten att klara upp brottet är hur snabbt polisen kan arbeta, särskilt när det gäller att få till stånd ett förhör med den misstänkta. Om det fördröjs, försenas hela utredningen, och risken ökar att den misstänkta kan hitta någon som är beredd att ge stöd för att innehavet är lagligt (även om det inte är det). När det gäller behovet av snabbhet i form av väldokumenterade grundliga förstahandsinsatser så lyfter intervjuade poliser särskilt fram ärenden med penningkurirer som stoppas vid en flygplats eller en hamn. De misstänkta kan då vara bosatta i andra polisregioner, vilket gör att det kan ta lång tid innan förhör kan hållas av utredare i de polisregionerna. Intervjuade poliser efterlyser ett bättre samarbete mellan gränspolisen och lokalpolisområdena för att snabbare kunna hålla förhör i dessa fall.

Övergripande reflektioner om uppkläringen

Genomgången visar en mycket stor variation när det gäller hur stor andel av anmälningarna i varje brottskategori som leder till åtal. När anmälan rör ringa näringspenningtvätt är andelen som leder till åtal lägre än vid grova brott (26 respektive 42 procent). En fråga som då kan diskuteras är hur man ska se på denna uppkläringssprocent. Borde den vara högre? Skulle andelen uppklarade brott kunna öka om vissa typer av utredningsinsatser vidtogs i större omfattning? Idealiskt vore att vi genom vår studie hade kunnat värdera det utredningsarbete som bedrivs i varje enskilt fall för att klara upp misstänkt näringspenningtvätt och se vilka insatser som är särskilt avgörande för ett lyckat resultat. Tyvärr har inte det varit möjligt. Det är alltför svårt att bedöma om orsaken till att man klarat upp eller inte klarat upp ett brott är att en viss utredningsinsats vidtogs i det ena men inte det andra fallet. Inga fall är helt lika

och det kan finnas faktorer som påverkade uppkläringen som inte framgår av utredningsmaterialet. Våra reflektioner nedan grundar sig därför enbart på synpunkter från dem vi intervjuat.

När det gäller saker som skulle kunna öka uppkläringen av de grova brotten tog de intervjuade främst upp att utredarnas kompetens när det gäller kryptovaluta behöver bli bättre. När det gäller de ringa brotten i form av kontantinnehav pekar de intervjuade på att polis i yttre tjänst inte alltid samlar in den information som de borde på brottsplatsen, och heller inte alltid dokumenterar tillräckligt väl vad de har fått fram. Förbättringar när det gäller det borde kunna öka uppkläringen något. Men när det gäller kontantinnehaven så kan det kanske också finnas skäl att diskutera vad det är som polisen i yttre tjänst anmäler. Görs anmälningarna ibland på för svaga grunder, i hopp om att man på det sättet ska kunna förverka en känd kriminells kontanter, och att sådana anmälningar inte *bör* leda till åtal? Eller görs det för att det finns en reell misstanke om näringspenningtvätt som man hoppas kunna styrka genom vidare utredning?

Man kan också diskutera om det ska ses som något positivt att få fler personer åtalade för näringspenningtvätt. Att någon åtalas för näringspenningtvätt är ju ett tecken på att man inte lyckats styrka något förbrott som pengarna misstänks härröra från. Om man lyckas styrka ett förbrott bör ju åtalet avse penningtvättsbrott och inte näringspenningtvätt. I den bemärkelsen skulle man kunna se ett åtal för näringspenningtvätt som ett tecken på ett misslyckande. Å andra sidan kan det vara ett rationellt val för rättsväsendet att, åtminstone i vissa fall, koncentrera utredningen på att styrka just näringspenningtvätt och inte på att styrka ett eventuellt förbrott. Därigenom har man med mindre utredningsinsatser kunnat beslagta pengarna – och i sista hand besluta om förvar. Sedan november 2024 finns numera också möjligheterna att använda bland annat självständigt förverkande (de nya reglerna om självständigt förverkande fanns inte vid den tidpunkt som våra förundersökningar avser).

Det går slutligen också att fråga sig om det är ett egenvärde att öka andelen uppklarade brott, om det skulle få konsekvensen att myndigheterna i högre utsträckning prioriterar de enklare brotten begångna av målvakter, på bekostnad av att försöka komma åt dem som ligger bakom det hela. Ett tecken på att de enklare brotten kanske ibland prioriteras är att de flesta åtal om grov näringspenningtvätt avser målvakter och bulvaner, som utnyttjats för att tvätta pengar av dem som faktiskt ligger bakom de vinstdrivande brotten. Det väcker, i sin tur, frågan om bestämmelsens träffsäkerhet, och frågan om man uppfyller lagstiftarens ambition med bestämmelsen. Våra resultat gällande utredningsfasen tyder på att man har svårt att komma åt dem som använder bolag för att tvätta pengar, vilket var det ett viktigt syfte med bestämmelsen. Vi återkommer till den diskussionen i det avslutande kapitlet.

De olika graderna av näringspenningtvätt från misstanke till dom

I Tabell 8 nedan redovisar vi de studerade misstänkta brotten inte bara utifrån om de lett till åtal eller inte utan hela vägen från misstanke till fällande dom. Vi redovisar alltså antalet och andelen av de misstänkta brotten som lett till åtal och hur många av de misstänkta brotten som lett till en fällande dom.

Det man ser då är att av de 230 av de misstänkta brotten av normalgraden i urvalet så var det bara 5 som ledde till en fällande dom, det vill säga två procent. Den stora minskningen beror främst på att endast fem procent av de misstänkta brotten leder till åtal, men sedan är det bara hälften av de åtalade brotten som leder till en fällande dom.

Som framgått ovan är det en fjärdedel av misstänkta brott som leder till åtal, vilket ligger i linje med uppklaringsprocenten för andra liknande brott. Det som däremot sticker ut, vilket vi redovisar i nästföljande kapitel, är att en så stor andel av åtalen inte leder till en fällande dom (nästan 40 procent). Orsakerna till det utvecklas närmare i nästa kapitel.

De grova brotten är de som i störst utsträckning leder till åtal och andelen åtal som leder till en fällande dom är också störst i den gruppen. Det får till konsekvens att deras andel av dem som fälls för näringspenningtvätt är klart högre än för ringa brott och brott av normalgraden.

Tabell 8. Antal och andel av de tre graderna av misstänkta brott i materialet som lett till åtal respektive fällande dom. (N= 667)

Grad av näringspenningtvätt	Antal och andel misstänkta brott	Antal och andel av brotten som åtalades	Antal och andel av de misstänkta brotten som lett till fällande dom i tingsrätten
Grov näringspenningtvätt	240 (36 %)	101 (42% av brotten)	88 (37%)
Näringspenningtvätt av normalgraden	230 (34 %)	11 (5% av brotten)	5 (2%)
Ringa näringspenningtvätt	197 (30 %)	52 (26% av brotten)	32 (16%)
Samtliga brott	667 (100 %)	164 (25% av brotten)	125 (19%)

Källa: Brås bearbetning av förundersökningar om näringspenningtvätt, och tillhörande tingsrättsdomar.

Tingsrättens tillämpning av bestämmelsen om näringspenningtvätt

I det här kapitlet beskrivs hur domstolarna tillämpar bestämmelsen om näringspenningtvätt. Det grundar sig på en genomgång av samtliga tingsrättsdomar från 2023 om näringspenningtvätt. Det betyder att vi nu lämnar genomgången av förundersökningarna och går över till ett annat urval med fokus på den juridiska bedömningen i domstolen. För att fånga in den juridiska bedömningen som görs i praktiken i domstolen lämnar vi därför de kategoriseringar av ärendetyper vi gjort i tidigare kapitel.

Vår genomgång omfattar inte de tingsrättsdomar där den åtalade dömts för förstahandsyrkandet om penningtvättsbrott men där det funnits ett andrahandsyrkande om näringspenningtvätt. Skälet till att dessa exkluderats är att domstolarna i de fallen inte gör någon juridisk bedömning av om personen begått brottet näringspenningtvätt.⁴⁰ Det innebär att redovisningen i det här kapitlet rör 201 åtalade personer. Om annan statistik presenteras från vår bearbetning, anges det särskilt.

En genomgång har också gjorts av de 80 domar som sedan överklagats och behandlats i hovrätten. Syftet med den genomgången har främst varit att se hur ofta hovrätten ändrar tingsrättens dom och vad ändringen grundar sig på.

I tre av fyra fall är näringspenningtvätt förstahandsyrkande

Både penningtvättsbrott och näringspenningtvätt syftar till att komma åt hanteringen av egendom eller pengar som härrör, eller som polis och åklagare misstänker härrör, från brott. Skillnaden mellan brotten är främst att det inte krävs att åklagaren kunnat styrka ett förbrott för att kunna döma någon för näringspenningtvätt, se närmare förklaringen i kapitlet ”Bestämmelsens utformning”. Det räcker med att omständigheterna är sådana att det skäligen kan antas att hanteringen av pengarna eller egendomen genomförs i penningtvättssyfte. Men eftersom åklagarna kan vara osäkra på om bevisningen när det gäller förbrottet är tillräcklig åtar de ibland med penningtvättsbrott som förstahandsyrkande, och näringspenningtvätt som

⁴⁰ I linje med den turordning som finns i lagen, och den turordning som framgår av det aktuella åtalet, så prövar tingsrätten i dessa fall först om den åtalade kan dömas för penningtvättsbrott. Om så är fallet görs ingen juridisk bedömning när det gäller näringspenningtvätt. I vårt underlag exkluderas därför de 84 personer som dömts för förstahandsyrkandet om penningtvättsbrott eller grovt penningtvättsbrott.

andrahandsyrkande (alltså ett yrkande som blir aktuellt om tingsrätten inte tycker att bevisningen för penningtvättsbrott är tillräcklig).

Om vi vänder oss till vårt urval av tingsrättsdomar är det vanligaste att näringspenningtvätt, inte penningtvättsbrott, är förstahandsyrkandet.⁴¹ I tre av fyra åtal är näringspenningtvätt förstahandsyrkande, och i en fjärdedel är det ett andrahandsyrkande. Det är vanligast vid åtal om ringa näringspenningtvätt att det brottet inte är förstahandsyrkandet. För de 28 personer som i Tabell 9 i andra hand åtalades för ringa näringspenningtvätt, var det vanligaste förstahandsyrkandet antingen grovt penningtvättsbrott eller penningtvättsbrott av normalgraden.

Tabell 9. Fördelning av åtalade när det gäller förstahands- respektive andrahandsyrkanden för näringspenningtvätt. Antal: 210.⁴²

Rubriceringen på åtalade brott	Antal personer
Grov näringspenningtvätt, första hand	79
Grov näringspenningtvätt, andra hand	12
Näringspenningtvätt normalgraden, första hand	5
Näringspenningtvätt normalgraden, andra hand	3
Ringa näringspenningtvätt, första hand	66
Ringa näringspenningtvätt, andra hand	28
Medhjälp till näringspenningtvätt, första hand	3
Medhjälp till näringspenningtvätt, andra hand	14

Källa: Brås bearbetning av tingsrättsdomar 2023 om näringspenningtvätt.

Få döms för näringspenningtvätt av normalgraden

Av de 201 åtalade vi fokuserar på, dömdes närmare två tredjedelar (131 personer) för någon form av näringspenningtvätt eller medhjälp till grov näringspenningtvätt.⁴³ Som vi kan se i Tabell 10 fördelar sig de fällande domarna ganska jämnt mellan grova och ringa brott, medan det finns få fällande domar för brott av normalgraden. Det hänger samman med vad som framkom i förra kapitlet om utredningsfasen: att åklagarna sällan väcker åtal för näringspenningtvätt av normalgraden. Även fällande domar om medhjälp är väldigt få, vilket beror på att medhjälp oftast är ett andrahandsyrkande

⁴¹ Det är inte ovanligt att en och samma person, i samma dom, är åtalad för flera brott. Vi vill därför vara tydliga med att när vi här, och fortsättningsvis, skriver om första- och andrahandsyrkanden avser det endast den åtalspunkt i domen som gäller påstådd penningtvätt.

⁴² Att totalsumman för antalet personer blir 210 beror på att ett åtal för en och samma person kan innehålla påståenden om både första- och andrahandsyrkanden.

⁴³ Samtliga fällande domar om medhjälp rör medhjälp till grov näringspenningtvätt.

som provas av domstolen först om förstahandsyrkandet (om att den åtalade är gärningsperson) inte är styrkt.

Tabell 10. Samtliga dömda personer utifrån rubricering. Antal och andel.

Rubricering	Antal personer	Andel (procent)
Grov näringspenningtvätt	56	43
Näringspenningtvätt av normalgraden	11	8
Ringa näringspenningtvätt	54	41
Medhjälp till grov näringspenningtvätt	10	8
Totalt	131	100

Källa: Brås bearbetning av tingsrättsdomar 2023 om näringspenningtvätt.

Av de 201 individerna är 83 procent män och 17 procent kvinnor. Det är en påtaglig skillnad mellan könen när det gäller andelen av de åtalade som fälls. Endast hälften av kvinnorna blir fällda, jämfört med 68 procent av männen. Någon självklar förklaring till denna skillnad hittar vi inte. Här bör dock framhållas att antalet åtalade kvinnor inte är så stort, så små förändringar i antalet kan leda till stora förändringar i andelar.

Tabell 11. Antal och andel fällda personer, uppdelat på kön.

Kön	Antal	Andel fällda
Alla (N = 201)	131	65
Kvinnor (N = 35)	18	51
Män (N = 166)	113	68

Källa: Brås bearbetning av tingsrättsdomar 2023 om näringspenningtvätt.

En hög andel frias när ringa näringspenningtvätt är förstahandsyrkandet

I det här avsnittet redovisar vi utgången för de som i första hand åtalades för grov respektive ringa näringspenningtvätt. Redovisningen inskränker sig till dessa två brottsrubriceringar eftersom brott av normalgraden och medhjälp är så ovanliga – både som förstahandsyrkande och som rubricering vid fällande dom.

Närmare 40 procent av dem som i första hand åtalas för ringa näringspenningtvätt frias i domstol medan 62 procent fälls för brottet (66 personer). Den relativt höga friandegraden tyder på att åklagare och domare har olika syn på vad som krävs för en fällande dom för ringa näringspenningtvätt. Det är en fråga som belyses närmare längre fram i kapitlet.

När förstahandsyrkandet i åtalet är grov näringspenningtvätt är andelen av de åtalade som fälls för det brottet ungefär lika hög som vid ringa näringspenningtvätt. En majoritet (65 procent) som i första hand åtalas för grov näringspenningtvätt döms också för det brottet. Men 16 procent av dem som i första hand åtalas för grov näringspenningtvätt döms i stället för näringspenningtvätt av normalgraden eller för medhjälp till grovt brott.⁴⁴ Det innebär att tingsrätten finner det styrkt att den åtalade är skyldig till näringspenningtvätt, men är oenig med åklagaren om hur grovt brottet ska anses vara eller hur involverad den dömda varit.

Tabell 12. Utgången för de som i första hand åtalats för ringa respektive grov näringspenningtvätt. Andelar i procent.

Utgång	Åtal för ringa brott (N=66)	Åtal för grovt brott (N=79)
Dömda för ringa brott	62 %	0 %
Dömda för grovt brott	0 %	65 %
Dömda för näringspenningtvätt av normalgraden eller medhjälp	0 %	16 %
Frias helt	38 %	19 %
Totalt	100	100

Källa: Brås bearbetning av tingsrättsdomar 2023 om näringspenningtvätt.

Längre fram analyserar vi närmare vad som avgör om det blir en friande eller fällande dom i mål som rör de olika graderna av näringspenningtvätt. Men innan dess börjar vi med att säga något om de objektiva rekvisiten för näringspenningtvätt: att det föreligger en penningtvättåtgärd som gärningspersonen medverkat till respektive klandervärt risktagande.

Den juridiska bedömningen av de objektiva rekvisiten

För att dömas för näringspenningtvätt – oavsett grad – behöver två objektiva rekvisit vara uppfyllda. Det handlar dels om att det ska vara en penningtvättåtgärd som gärningspersonen medverkat till, dels ett klandervärt risktagande. För normalgraden och grovt brott krävs att brottet begåtts i näringsverksamhet, alternativt begåtts vanemässigt eller i större omfattning. För att brottet ska anses som grovt krävs dessutom att det antingen rör sig om ett stort belopp eller särskilt farlig art. Vi tittar nu närmare på hur domstolen bedömer dessa objektiva rekvisit.

Penningtväftsåtgärd i objektiv mening – oftast inte en svår bedömning

Det är oftast inte något problem för domstolarna att avgöra om det handlar om en penningtväftsåtgärd (som någon medverkat till). Tingsrätterna konstaterar i korthet att

⁴⁴ Samtliga fällande domar om medhjälp rör medhjälp till grov näringspenningtvätt.

den åtalade exempelvis tagit emot pengar på sitt bankkonto, gjort överföringar eller hanterat kontanter på det sätt som åklagaren påstår. Det gäller också för fall av osanna fakturor eller andra handlingar som ger sken av att en överföring framstår som laglig. Att domstolarna behandlar just penningtvättåtgärderna relativt kort bekräftas också av intervjuade hovrättsdomare, åklagare och försvarsadvokater. Det är också i linje med tidigare studier (Brå 2019:17).

Men vår genomgång visar att det i vissa fall kan vara problematiskt att komma fram till att det handlar om en penningtväftsåtgärd (som någon medverkat till). Så är fallet när det handlar om kontanter som förvarats öppet och lättillgängligt eller på ett normalt sätt. I de fallen betonar tingsrätterna att det som utgångspunkt krävs en mer aktiv åtgärd med kontanterna för att ses som en penningtväftsåtgärd i objektiv mening. I de fallen, och där åklagaren gjort gällande att kontanterna misstänks härröra från brott, är bedömningen av om det objektivt sett är näringspenningtvätt ofta också sammanvävd med frågan om det finns faktorer som talar för att pengarna härrörde från brott och att den åtalade agerade med uppsåt (på det sätt som vi förklarat i kapitlet ”Bestämmelsens utformning”).

Näringsverksamhet, vanemässigt och i större omfattning

Av de domar vi gått igenom är det oproblematiskt för domstolarna att komma fram till att det handlar om ”näringsverksamhet”. Däremot är det inte lika enkelt att hitta hållpunkter i den juridiska bedömningen av de alternativa rekvisiten – ”vanemässigt” och ”i större omfattning”. Som vi uppmärksammade i kapitlet ”Bestämmelsens utformning” så ger förarbetena liten vägledning vad de här begreppen egentligen betyder. I en dom har Högsta domstolen tagit upp hur begreppen bör förstås (NJA 2022 s. 633).

Enligt Högsta domstolen är ”vanemässigt” ett regelbundet och återkommande handlande som sker inom en inte alltför kort och sammanhållen tidsperiod. Med andra ord måste det finnas en förhållandevis hög grad av upprepning. Gällande ”större omfattning” påpekar Högsta domstolen att flera faktorer spelar in vid den bedömningen, exempelvis verksamhetens uppbyggnad, grad av organisation och den struktur som präglar de åtgärder som någon vidtagit, och bedömningen kan inte bara utgå från hur stort belopp som tvättas. Man kan säga att Högsta domstolen här egentligen använder synonymer snarare än att konkretisera vad begreppen innebär. Vad som står i lagtexten och vad Högsta domstolen uttalar i domen ligger mycket nära varandra språkligt. Det väsentliga är att ”vanemässigt” kräver att någon vid upprepade

tillfällen hanterat pengar eller överföringar inom en inte för kort tidsrymd, och att ”större omfattning” inte främst ska tolkas som en fråga om beloppets storlek.⁴⁵

Eftersom Högsta domstolens dom inte är så konkret är det relevant att se vad som framgår av de domar vi studerat. Av domarna framgår att tingsrätterna för att avgöra om det är vanemässigt väger samman antalet transaktioner, den aktuella tidsrymden inom vilken de skett och beloppet – både för varje transaktion och det totala beloppet. Men av domarna går det inte att utläsa exakt när något är vanemässigt, exempelvis ett visst antal transaktioner eller att så skett inom en viss tidsperiod. På motsvarande sätt gäller det för tingsrätternas bedömningar av om det är större omfattning, där domstolarna gör en helhetsbedömning såsom Högsta domstolen uttalat.

I ett par fall blir det en friande dom på grund av att tingsrätten inte anser att det är bevisat att det skett vanemässigt eller i större omfattning. I ett av fallen rörde det sig om sex transaktioner under en period på cirka fyra månader. Tingsrätten skriver då:

I detta fall har det rört sig om sex transaktioner under en period om cirka fyra månader. När det gäller omfattningen konstaterar tingsrätten att varje försäljning och efterföljande transaktion visserligen har rört stora belopp och att verksamheten således har haft en stor beloppsmässig omfattning. Samtidigt har det varit fråga om ett fåtal transaktioner under en begränsad period. Tingsrätten anser att de sex transaktionerna varken kan anses vara ett regelbundet och återkommande handlande eller innehålla en förhållandevis hög grad av upprepning. De kan därför inte anses vara sådana vanemässiga transaktioner som krävs för ansvar. Vid en samlad bedömning anser tingsrätten att det inte är visat att de åtgärder som har vidtagits av [den åtalade] har skett som ett led i en verksamhet som bedrivits vanemässigt eller annars i stor omfattning.

Klandervärt risktagande – i den dömande praktiken

Innan vi går in på det klandervärda risktagandet i praktiken kan det vara bra att påminna om hur lagstiftaren tänkte sig att den här bedömningen skulle gå till. Som Brå förstår det, vilket vi nämnde i kapitlet ”Bestämmelsens utformning”, tänkte man sig att bedömningen i ansvarsfrågan skulle göras i två steg.

⁴⁵ I det konkreta fallet som Högsta domstolen tog upp i samma dom (NJA 2022 s. 633) rörde det sig om totalt elva transaktioner som skett vid två tidsperioder med sex månaders mellanrum, motsvarande 440 000 kronor respektive 272 000 kronor. Med hänsyn till uppehållet var det inte vanemässigt. Domstolen kom fram till att det inte heller var fråga om större omfattning, och den åtalade agerade inte organiserat. Sammantaget kom domstolen fram till att det inte var ”större omfattning”, varför den åtalade frikändes.

I det första steget ska domstolen göra en bedömning av om det är ett klandervärt risktagande, det vill säga om åtgärden skäligen kan antas vara utförd i penningtvättssyfte. I propositionen sägs att bedömningen ska göras utifrån omständigheter kring själva penningtvättsåtgärden (prop. 2013/14:121 s. 115) – exempelvis hur en transaktion genomfördes, med vem och hur kontanterna hanterades (NJA 2022 s. 42). Fokus ska vara på själva gärningen.

I det andra steget ska domstolen bedöma om gärningspersonen hade uppsåt. Vid uppsåtsbedömningen spelar gärningspersonens förståelse av händelsen roll. Här kan saker som den åtalades förklaring till pengarna och hur de hanterades beaktas. I relation till det kan andra saker som rör gärningspersonen vägas in, exempelvis om hans eller hennes inkomster och skulder står i relation till det belopp som har hanterats, samt ställa det mot den åtalades förklaring och hur personen brukar hantera pengar och sitt konto. Med andra ord ska domstolen vid uppsåtsbedömningen väga in saker som har med gärningspersonen att göra.

Frågan är då: Hur gör tingsrätterna bedömningen av det klandervärda risktagandet i praktiken?

Vår genomgång visar att de vid bedömningen av det första steget – som alltså ska vara en bedömning av det klandervärda risktagandet som ett objektivet rekvisit – tenderar att blanda in omständigheter som har med gärningspersonen att göra (och som därför borde vägas in vid uppsåtsbedömningen). För att illustrera det hela, brukar tingsrätterna vid åtal om kontanter i huvudsak väga in följande faktorer vid bedömningen av om det förelåg ett klandervärt risktagande:

- Om pengarna var gömda eller inte.
- Hur stora belopp det rörde sig om och vilka valörer pengarna var i.
- Beloppets storlek i relation till den åtalades och skulder.
- Om den åtalade försökt kontrollera pengarnas ursprung eller inte.
- Den åtalades förklaring till kontantinnehavet.

I åtal som rör banköverföringar kan följande faktorer ha betydelse:

- Hur stora belopp transaktionerna rörde.
- Beloppens storlek i relation till den åtalades inkomster och skulder.
- Antalet transaktioner och hur nära i tid de låg varandra.
- Om pengarna fördes över till en bekant eller obekant.
- Om transaktionerna gjordes till "riskländer".
- Om banken stängt ner den åtalades konto/n.
- Om den åtalade försökt kontrollera pengarnas ursprung eller inte.

- Den åtalades förklaring till transaktionen.

Vissa av de här omständigheterna kan sägas ha mer med bedömningen av den åtalades uppsåt att göra. Vi tänker här framför allt på tendensen att i samband med bedömningen av det första steget exempelvis väga in den åtalades förklaring till varför han eller hon hanterade pengarna eller egendomen, brist på kontroller av pengarnas ursprung och liknande som mer har med gärningspersonens förståelse att göra (och som därför, utifrån hur lagstiftaren tänkte sig, borde beaktas vid det andra steget). Redan i det första steget vävs den här typen av omständigheter kring den åtalade in, särskilt i relation till beloppets storlek i relation till den åtalades inkomster och ekonomi i övrigt.

Tingsrätternas bedömningar av det klandervärda risktagandet skiljer sig alltså från hur lagstiftaren tänkte sig när bestämmelsen infördes, eftersom lagstiftarens tanke var att bedömningen i skuldfrågan skulle göras i två steg. En komplikation vid ett sådant tillvägagångssätt är dock, enligt Brås mening och som vi utvecklar längre fram, att de som ska tillämpa bestämmelsen är osäkra på vad bedömningen av det klandervärda risktagandet egentligen tar sikte på. Därför tenderar de två stegen, som lagstiftaren tänkte sig att bedömningen skulle gå till, att i praktiken blandas ihop. Vi uppmärksammar detta särskilt i samband med att vi analyserar domar om ringa näringspenningtvätt och i den efterföljande diskussionen om det finns problem med rättssäkerheten.

Brister i det administrativa regelverket kan få betydelse för den straffrättsliga bedömningen

Utöver de omständigheter som tingsrätterna väger in vid bedömningen av det klandervärda risktagandet kan bristande uppfyllande av det administrativa regelverkets krav, få betydelse för den straffrättsliga bedömningen. I kapitlet ”Bestämmelsens utformning” uppmärksammade vi att Högsta domstolen i ett fall (NJA 2022 s. 42) resonerat just så vid bedömningen av om det var fråga om ett klandervärt risktagande. Bland de tingsrättsdomar vi tittat på finns också exempel på det. Vid fällande domar har tingsrätterna lagt sådan bristande uppfyllande till grund för straffansvar för näringspenningtvätt. Exempelvis kan bristande kundkännedom göra att det i straffrättslig mening handlar om ett klandervärt risktagande. I en tingsrättsdom drev de åtalade ett bolag. Länsstyrelsen hade vid flera tillfällen agerat mot bolaget, bland annat genom tillsyn, och då påpekat brister vad gällde kundkännedomen och riskanalysen av kunder. Fallet illustrerar att sådana brister kan påverka den straffrättsliga bedömningen av det klandervärda risktagandet. Då kan det se ut såhär i tingsrättens motivering:

[Den åtalade] har brustit i sina skyldigheter genom att säga till sina anställda att ta emot större summor kontanter som betalning för varor utan att ha tillräcklig kännedom om kundernas identitet (...) Av Länsstyrelsens protokoll framgår att [företaget] påstod att de hade rutiner där underlag för att styrka pengarnas ursprung och transaktionens syfte sparades tillsammans med ifyllda blanketter om kundkännedom. Länsstyrelsen konstaterade att inga sådan underlag sparats och inte heller har det gjorts kontroller avseende kunder (...) Enligt Länsstyrelsen har företagets rutiner inte varit tillräckliga för att nå upp till lagens krav på kundkännedom. Eventuella riskbedömningar och kundanalyser har inte dokumenterats på ett tillfredsställande sätt.

När den typen av brister finns kommer tingsrätterna i regel fram till att det handlar om ett klandervärt risktagande.

Grov näringspenningtvätt

Vi övergår nu till att närmare undersöka bedömningen i domar som rör åtal om grovt brott. Eftersom grundrekvisiten för brott av normalgraden och grovt brott är desamma så handlar det vid åtal om grova brott i praktiken om att bedöma om beloppet är tillräckligt stort för att bedömas som grovt.

Varje åtgärd respektive transaktion ses i princip som en brottsenhet

När frågan uppkommer om brottet avser ett betydande värde eller inte måste domstolen också ta ställning till vad som ska avses som en brottsenhet. När det gäller åtal för grov näringspenningtvätt kommer denna fråga alltid upp i de domar vi gått igenom, eftersom dessa åtal alltid rymmer flera olika transaktioner. Ska då varje transaktion räknas som ett enskilt brott eller ska samtliga transaktioner slås ihop och räknas som ett brott?

Det finns inga skrivna regler om vad som utgör en brottsenhet. Bedömningen beror på flera faktorer, till exempel antalet transaktioner och hur lång tid det går mellan varje transaktion (NJA 2018 s. 378). Det gör också att bedömningen kan bli olika beroende på vilket brott det handlar om. I vägledande domar har Högsta domstolen generellt sagt att domstolarna ska vara väldigt försiktiga med att klumpa ihop flera, upprepade ageranden som ett brott (NJA 2006 s. 524; NJA 2007 s. 973; NJA 2012 s. 886; NJA 2018 s. 378; NJA 2020 s. 334; NJA 2022 s. 42). Utgångspunkten är därför att varje åtgärd eller transaktion ska bedömas för sig, liksom att transaktioner som skett samma dag alltid ses som en (gemensam) brottsenhet. Det påpekar också tingsrätterna genomgående i våra domar.

Men det är möjligt att göra undantag. I särskilda fall går det alltså att klumpa ihop samtliga transaktioner i åtalet till *ett* grovt brott. Exempelvis kan domstolarna göra det

om någon vidtagit flera åtgärder med insättningar på sitt bankkonto och sammanblandat pengarna på sina egna konto. En hopklumpning av transaktioner kan också göras om den åtalade haft en tydlig plan från början samtidigt som brottsligheten pågått under en viss tid. Det är dock mycket ovanligt i vårt material att så sker i praktiken.

Fem prisbasbelopp är den avgörande värdegränsen för grovt brott

I linje med hur tingsrätterna bestämmer vad som är en brottsenhet framgår tydligt att domstolarna vid bedömningen av om brottet är grovt ser till varje transaktion för sig. Det avgörande för om en transaktion ska ses som ett grovt brott är om den är av ett betydande värde. Som hållpunkt har Högsta domstolen för flera ekonomiska brott, däribland penningtvätsrelaterade brott, uttalat att en transaktion är ett grovt brott vid fem prisbasbelopp (NJA 2013 s. 564; NJA 2018 s. 1010 I-III). Det framgår också tydligt i våra tingsrättsdomar. Här är tingsrätterna enhetliga: de transaktioner som överstiger fem prisbasbelopp bedöms alltid som grova, medan de som inte når upp till det beloppet bedöms vara av normalgraden.⁴⁶ Bland tingsrättsdomarna finns inte något exempel där ett brott ensamt ses som grovt på någon annan grund. De hovrättsdomare vi intervjuat delar den bilden och har svårt att komma på någon annan omständighet än beloppet som ensamt skulle kunna göra att ett brott klassas som grovt.

I de fall där det finns transaktioner som överstiger fem prisbasbelopp förekommer det att tingsrätterna också väger in andra faktorer vid bedömningen. Exempelvis att brottsligheten varit av särskilt farlig art.⁴⁷ Det handlar i regel om brottsupplägg som krävt mycket planering. Så kan vara fallet vid avancerade momsbedrägerier, där det enda syftet med bolaget varit att tvätta pengar. Men de här faktorerna tas alltså upp först *efter* att en eller flera transaktioner överstiger fem prisbasbelopp. Och de tas upp i väldigt få fall. Vi kan därför konstatera att fem prisbasbelopp är helt avgörande för att rubricera ett brott som grovt.

Om vi tittar närmare på de totalbelopp som dömda för grova brott har hanterat så är det lägsta totalbeloppet 315 000 kronor medan det högsta beloppet uppgår till cirka 2,5 miljarder kronor. Medianen av totalbeloppet är strax över 24 miljoner kronor. En mycket klar majoritet (89 procent) av dem som döms för grov näringspenningtvätt har

⁴⁶ År 2023 uppgick prisbasbeloppet till 52 500 kronor, vilket betyder att fem prisbasbelopp år 2023 var 262 500 kronor.

⁴⁷ Med särskilt farlig art menas, enligt prop. 2013/14:121 s. 113, när någon utnyttjar luckor i det system som enligt lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism) ska finnas för att förhindra penningtvätt. Andra exempel är, enligt propositionen, att någon som har en särskild förtroendeställning har utnyttjat denna för att begå brott eller när någon, som visserligen inte kan sägas ha en särskild förtroendeställning, har utnyttjat sin ställning som anställd hos en verksamhetsutövare för att genomföra penningtvättsåtgärder. Även den som med utnyttjande av sådana personer som nu nämnts genomför penningtvättsåtgärder kan vara att döma för grovt brott.

enligt tingsrättsdomen hanterat miljonbelopp. Detta är ett betydligt högre medianbelopp jämfört med vårt urval av förundersökningar, och någon enkel förklaring till denna skillnad hittar vi inte. En förklaring skulle kunna vara att man prioriterar ärenden som avser större belopp.

Få åtal om grovt brott bedöms som normalgraden

Av de 79 personer som i första hand åtalats för grov näringspenningtvätt, dömdes sex av dem i stället för brott av normalgraden. För tre personer motiverade tingsrätten rubriceringen med just brottsenheter samt att ingen enskild transaktion når över fem prisbasbelopp. I en annan dom utformades åtalet om grovt brott så att åklagaren ville klumpa ihop flera transaktioner, som inte var för sig nådde upp till fem prisbasbelopp, till ett grovt brott. Som nämndes ovan krävs då att det från början finns en brottsplan. I det aktuella fallet kom tingsrätten fram till att åklagaren inte bevisat att den åtalade från början haft en brottsplan som gick ut på att kontona skulle användas på det sättet under så lång tid och till de stora belopp som åtalet gällde. Därför dömdes den åtalade för normalgraden, och inte för grovt brott.⁴⁸

Få åtal om grovt brott bedöms som medhjälp

Sju (av de 79) personer som i första hand åtalats för grov näringspenningtvätt, dömdes i stället för medhjälp till grov näringspenningtvätt.⁴⁹ Lite förenklat kan man säga att åklagaren menar att dessa personer var så involverade att de ska dömas som gärningspersoner, medan tingsrätten menar att de haft en mindre roll. Att dessa personer dömdes för medhjälp, och inte som gärningspersoner, motiverar tingsrätten återkommande med att de inte var införstådda med den aktuella brottsplanen på det sätt som krävs för att dömas som gärningsperson. Det utvecklas inte närmare i de aktuella tingsrättsdomarna. Det viktiga är att tingsrätten menar att det saknas förutsättningar att se dem som gärningspersoner i juridisk mening. I några fall motiveras domen om medhjälp med att personen inte direkt var delaktig i de aktuella transaktionerna, eller saknade koppling till verksamheten. Det som särskiljer den som döms för medhjälp från exempelvis en kontomålvakt, är att medhjälparen befinner sig så att säga ytterligare ett steg ifrån, och att medhjälparen inte aktivt använder sitt eget konto för att ta emot och slussa vidare pengar. De dömda medhjälparna har i stället exempelvis lämnat över bankdosor, sitt bankkort och kod till en annan person, som i sin tur använt dem för att genomföra transaktioner. Med andra ord handlar det om typiska exempel på medhjälp.

⁴⁸ På samma sätt motiverar tingsrätten också rubriceringen för två andra åtalade personer, som åtalas i samma dom för att ha tvättat pengar i sin kontantintensiva näringsverksamhet. I domen skriver tingsrätten dessutom att ingen av de tre respektive tio brotten, som enligt domstolen var aktuella, översteg fem prisbasbelopp. Därför bedömdes deras respektive brott som normalgraden.

⁴⁹ I samtliga dessa fall åtalas personerna i andra hand för medhjälp till grov näringspenningtvätt.

Hälften av de som döms för grovt brott har begått brottet i näringsverksamhet

En fällande dom för grovt brott förutsätter, som vi gått igenom tidigare, att det begås i näringsverksamhet alternativt i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller i större omfattning. Av de 56 personer som i vårt underlag dömts för grov näringspenningtvätt har 50 procent av dem (28 personer) enligt domen begått brottet i näringsverksamhet. För 13 procent (7 personer) handlar det om större omfattning, medan ytterst få bedöms ha begått brottet vanemässigt (7 procent, 4 personer). För 9 personer (16 procent) skriver domstolen att det både är vanemässigt och i större omfattning. För åtta personer framgår det inte tydligt av domen om det är näringsverksamhet, vanemässigt eller större omfattning.

Läsningen av tingsrättsdomarna visar också att när brottet har begåtts i bolagsform handlar det antingen om aktiebolag eller enskild firma. Någon annan företagsform förekommer inte i vårt domsmaterial.

Givet att syftet med bestämmelsen i första hand var att träffa dem som tvättar pengar i näringsverksamhet, kan frågan väckas om det trots allt inte handlar om ett förhållandevis litet antal och andel personer i vårt underlag döms för att de driver ett företag och använt det för att tvätta pengar. Som vi uppmärksammade i kapitlet ”Misstankar om näringspenningtvätt 2023”, ser vi inte några PML-aktörer i förundersökningarna.⁵⁰ Vi ser inte heller några PML-aktörer i tingsrättsdomar från 2023, vilket tyder på att bestämmelsen inte fullt ut träffar vad den var tänkt att träffa.

Helt friande domar vid åtal om grovt brott

Som vi redovisade i inledningen till det här kapitlet, frias 19 procent av dem som i första hand åtalas för grov näringspenningtvätt helt. Vår genomgång visar att det finns olika skäl till varför tingsrätten friar de åtalade i de här fallen, bland annat att den åtalade saknat uppsåt eller att tingsrätten bedömt att de objektiva grundrekvisiten ”vanemässigt eller i större omfattning” inte är uppfyllda. I de sistnämnda fallen bedömer tingsrätten alltså att den åtalade gärningen varken kan ses som grov näringspenningtvätt eller näringspenningtvätt av normalgraden.

I vissa, om än få, fall motiveras den friande domen om grovt brott i stället med att brottet är preskriberat. Det betyder att det har gått för lång tid sedan brottet begicks och då säger lagen att domstolen inte får döma någon för brottet.⁵¹ I dessa fall rör åtalet

⁵⁰ En PML-aktör är ”en person som systematiskt tvättar pengar åt andra, mot betalning” (FATF 2018; Polismyndigheten 2024b). PML är en förkortning för Professional Money Launderer, och förkortningen brukar också användas i svenska sammanhang.

⁵¹ 35 kap. 1–2 §§ BrB.

grovt brott, men där tingsrätten i stället kommer fram till att brottet är av normalgraden. I vissa fall kan då brott av normalgraden vara preskriberat, vilket kan motiveras såhär:

Ingen av transaktionerna överstiger fem prisbasbelopp. Även om det sammanlagda värdet av transaktionerna uppgår till flera miljoner kronor, är beloppet inte så högt att det ensamt gör att brottet ska rubriceras som grovt. Inte heller innefattar gärningarna sådan förlagenhet som går utöver vad som gäller för annan i och för sig upprepad och likartad brottslighet som begås i näringsverksamhet. Dessa gärningar är därmed inte att bedöma som grova, utan som näringspenningtvätt av normalgraden. Åtal väcktes för sent [för brott av normalgraden]. Det innebär att samtliga dessa fall är preskriberade och åtalet kan därför inte bifallas.

Ringa näringspenningtvätt

Vi övergår nu till att närmare undersöka bedömningen i domar om ringa brott. Som vi nämnde i kapitlet ”Bestämmelsens utformning” var lagstiftarens tanke att ringa näringspenningtvätt kunde bli aktuellt i två situationer: 1) om någon tvättat pengar till ett belopp som inte är alltför stort, i näringsverksamhet eller i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller i större omfattning, eller 2) helt utanför en näringskontext. I vår genomgång ser vi bara fall av ringa brott som är helt utanför en näringskontext.

Utmärkande för domar om ringa näringspenningtvätt är att det i en klar majoritet av fallen handlar om kontanter. De ringa fall som rör kontanter karaktäriseras av att det vanligen finns tre faktorer som ligger till grund för åtalet: själva (beslaget av) kontanterna och hur de förvarades, någon form av ekonomisk utredning av den åtalades ekonomi, samt den åtalades berättelse till varför han eller hon hade pengarna. Det handlar alltså i regel om relativt begränsad bevisning i den här typen av åtal. Den begränsade bevisningen är därför den mest troliga förklaringen till den höga frikännandegraden för ringa brott – av dem som i första hand åtalas för ringa näringspenningtvätt frias 38 procent. En klar majoritet av dessa har just hanterat kontanter.

Hur stora totalbelopp de dömda för ringa näringspenningtvätt har hanterat, varierar kraftigt. Medianen över totalbeloppet för de 54 personer som dömts för ringa brott är strax över 80 000 kronor. Det är ett klart högre medianbelopp än för de ringa brotten i vårt urval av förundersökningar, som var 30 000 kr. Det kan vara ett tecken på att åklagarna inte prioriterar de anmälda fall som rör sig om mindre summor.

Det lägsta totalbeloppet är drygt 5 000 kronor, medan det högsta totalbeloppet uppgår till cirka 3,5 miljoner kronor. Vid en första anblick kan det framstå som udda att ett

mångmiljonbelopp rubriceras som ringa näringspenningtvätt. Domen rörde en penningkurir som försökte föra ut stora mängder kontanter i flera valutor. Penningkuriren åtalades i första hand för grov näringspenningtvätt, men tingsrätten kom fram till att åklagaren inte bevisat att det var ett vanemässigt eller återkommande agerande eller i större omfattning, varför penningkuriren i stället dömdes för andrahandsyrkandet om ringa näringspenningtvätt. Enligt tingsrätten fanns det inte så mycket bevisning som krävdes för en fällande dom för grovt brott eller normalgraden, men det räckte för ringa brott. Domen överklagades inte till hovrätten.

Eftersom det utmärkande för åtal om ringa näringspenningtvätt är kontantinnehav fokuserar vi fortsättningsvis främst på domar där åtalet rör kontanter.

Om pengarna varit gömda eller inte har betydelse för utgången

Hur de funna kontanterna har förvarats är en faktor som ofta får betydelse för domstolens bedömning. När åklagaren åberopar att det rör sig om näringspenningtvätt eftersom pengarna var gömda handlar det exempelvis om att den åtalade har gömt pengarna i en garderob eller annat utrymme i sin bostad. Det kan också handla om att pengarna gömts i flera led, såsom att kontanterna placerats i låsta resväskor som därefter placerats i ett låst utrymme i bostaden. Att pengarna var gömda ökar sannolikheten för en fällande dom, bland annat eftersom det då är lättare att se att en penningtvättsåtgärd har vidtagits. Men att pengarna var gömda är varken en nödvändig eller tillräcklig åtgärd för att fälla någon för ringa näringspenningtvätt.

Om vi utgår från de 60 åtalade personer som i första hand åtalades för ringa näringspenningtvätt sedan de hanterat kontanter har 23 personer gömt kontanterna, medan 32 personer har förvarat dem lättillgängligt eller öppet. För 5 personer går det inte att utläsa av tingsrättsdomen om de har gömt kontanterna eller inte. Av de 23 som gömt kontanter dömdes majoriteten (74 procent, 17 personer) för ringa näringspenningtvätt. Detta kan jämföras med de 32 personer som förvarat kontanterna lättillgängligt, öppet eller på ett normalt sätt, där 50 procent fälldes för ringa näringspenningtvätt och 50 procent friades.

Finns det då andra omständigheter kring innehavet som åklagaren kan ta upp som tecken på att pengarna kan komma från ett brott? Om så sker handlar det om att det finns tecken på att kontanterna kommer från narkotikaförsäljning. En annan form av ytterligare bevisning från åklagarna, som går att utläsa från domarna, är ett par fall där åklagaren tar upp att den misstänkta uppträdde nervöst vid gripandet.

Den åtalades berättelse spelar en viktig roll vid bedömningen

Eftersom det i regel finns begränsad bevisning i åtal om ringa brott får den åtalades berättelse viss betydelse för bedömningen. När det gäller tingsrättens värdering av den

åtalades berättelse skriver tingsrätten i en del friande domar att den "inte kan lämnas utan avseende". Det betyder att domstolen har lyssnat på vad den åtalade har sagt och tagit hänsyn till det. Samtidigt har åklagaren inte motbevisat vad den åtalade sagt.

Värderingen av den åtalades berättelse smälter, som nämnts ovan, ibland samman med bedömningen av om det är ett klandervärt risktagande i objektiv mening. På det sättet flyter bedömningen av det objektiva rekvisitet och det subjektiva rekvisitet samman på ett sätt som gör att den åtalades berättelse i domar om kontanter får relativt stor betydelse. Det är alltså svårt för oss att, vid läsningen av domarna, alltid skilja domstolens bedömning av den åtalades berättelse från bedömningen om det är ett klandervärt risktagande. Just sammansmältningen mellan objektiva och subjektiva faktorer är också något som flera intervjupersoner – hovrättsdomare, åklagare och försvarsadvokater – generellt lyfter som ett problem. Det blir, enligt dem, svårt att generellt förstå vad det klandervärda risktagandet egentligen betyder, i meningen vad som konkret ska beaktas vid den juridiska bedömningen av rekvisitet.

När tingsrätten skriver att den åtalades berättelse inte kan lämnas utan avseende betyder inte det att rätten fullt ut tror på den åtalade. Tvärtom. I friande domar kan tingsrätten skriva att den åtalades berättelse framstår som "märklig", "osannolik" eller "inte är trovärdig". Men trots detta blir det en friande dom. Förklaringen är att det inte finns något annat att gå på. Vi har intervjuat hovrättsdomare som förklarar det såhär:

Om den åtalade lämnar en berättelse som inte kan kontrolleras, och man tycker att den är skum, då hamnar man ju i det här problemet: om jag betvivlar den här berättelsen, vad ska jag ersätta den med? Jag kan inte bara säga att 'det där tror jag inte på' för då är jag i ett vakuum. Vilka omständigheter ska då användas för att säga 'skäligen kan antas'? Det är det jag tycker är problemet.

En annan intervjuad hovrättsdomare beskriver det på ett liknande sätt:

Vi måste ha en bevisad faktisk verklighet. Det här var de här konkreta omständigheterna. Nu ska vi bedöma om de här omständigheterna gör att det skäligen kan antas. Och om man då inte tror på den åtalade, vad är det då vi ska bedöma? Där tycker jag att problemet är för min egen del, att om jag inte tror på den åtalade, då är det inte automatiskt såsom åklagaren säger. Jag har inget bedömningsunderlag då.

I det konkreta dömandet finns det så att säga inte någon annan "verklighet" att ställa den åtalades berättelse mot, vilket gör att det saknas tillräckligt starkt underlag för att döma någon för ringa näringspenningtvätt.

Den åtalades berättelse – en bedömning om trovärdighet

De förklaringar som den åtalade lämnar går vanligen ut på att personen själv äger pengarna och fått del av dem på ett lagligt sätt. Den åtalade kan till exempel säga att han eller hon har fått pengarna i gåva eller present från släkt och vänner, genom att sälja saker, fått pengarna genom arv eller har sparat ihop pengarna genom arbete, lånat pengarna eller att pengarna kommer från spelvinster.

För att kunna döma i målet måste domstolen ta ställning till den åtalades berättelse. Här handlar det om trovärdighetsbedömningar, som i alla typer av brottmål är svåra att göra. Det som utmärker ringa näringspenningtvätt är att dessa bedömningar, som sagt, får en större roll än vid de flesta andra ekonomiska brott. Det liknar trovärdighetsbedömningarna som domstolarna gör vid domar om sexualbrott (där bedömningarna i debatten ofta anklagas för att vara rättsosäkra). Åtminstone en av våra intervjuade åklagare ger uttryck för att värderingen av den åtalades berättelse vid ringa näringspenningtvätt liknar den vid sexualbrott. Det är med andra ord ingen lätt uppgift att bedöma om en förklaring till innehavet, ihop med övrig bevisning, är så osannolik att det står utom rimligt tvivel att den tilltalade är skyldig. "Det är ingen exakt vetenskap", som en av de intervjuade åklagarna formulerar det.

Vi kan inte från vår läsning av tingsrättsdomarna säga säkert om alla domstolar har samma ribba för hur orimlig eller osannolik en förklaring måste vara för att den åtalade ska frias respektive fällas. Vi kan heller inte se att det är en viss typ av berättelse från den åtalade som i särskilt hög grad leder till en friande dom. I en del friande domar skriver domstolen att förklaringen kan ses som "osannolik" eller liknande, men att det inte är tillräckligt för en fällande dom. Men det finns också exempel på fällande domar där den åtalade ger liknande förklaringar som i de friande fallen. I dessa fall har pengarna ofta varit gömda. Man kan alltså säga att den åtalades "förklaringsbörda" är högre när de förvarade pengarna har varit gömda.

Man kan slutligen fråga sig varför åklagarna i förundersökningen inte tar reda på mer fakta som kan styrka att den misstänkta förklaring inte stämmer, så att rena trovärdighetsbedömningar får mindre betydelse i dessa mål. Man skulle till exempel kunna försöka hitta vägar att kontrollera om en given förklaring kan stämma, som att pengarna kommer från spelvinster. Vi ser i stort sett inte några sådana utredningar i åklagarnas bevisunderlag. Förklaringen till det är troligen att det rör sig om ett bötesbrott som inte prioriteras när det gäller utredningsresurser. En annan förklaring, som en intervjuad åklagare uttrycker det, är att det finns en viss osäkerhet om vad som är tillräcklig bevisning för en fällande dom om ringa näringspenningtvätt och att man därför ibland vill få prövat var den gränsen går.

Sammanfattande reflektioner om ringa näringspenningtvätt

Kombinationen av att det oftast är samma faktorer som återkommande läggs fram som bevisning (beslaget av själva kontanterna och hur de förvarats, den åtalades berättelse samt någon form av ekonomisk utredning) i tingsrättsdomarna och att bedömningen av den åtalades berättelse inte alltid är lätt att skilja från den objektiva bedömningen av det klandervärda risktagandet, gör att vi har svårt att se återkommande mönster vad exempelvis gäller vilka förklaringar som leder till friande respektive fällande dom. Tvärtom är bedömningarna varierande. Det förklaras till stor del av att bedömningen i domstol blir helt beroende av sammanhanget i det aktuella fallet – och därför varierar också tyngdpunkten när det gäller vad som avgör utgången. Till följd av att bevisningen i regel är begränsad, blir också domstolens resonemang relativt tunt (det finns oftast inte så många omständigheter att resonera om). Därför är det mycket svårt att av tingsrättsdomarna utläsa exakt vad som avgjorde utgången – i mer eller mindre samtliga fall handlar det om en helhetsbedömning. Våra intervjupersoner, särskilt hovrättsdomare, delar bilden att det i dessa fall blir en helhetsbedömning. Som en hovrättsdomare uttrycker det:

Det blir nästan olika samverkande faktorer som man får lägga samman för att komma till slutsatsen att det var ett klandervärt risktagande. Och det kanske vi inte ser i så många andra brott på det sättet att man liksom har många olika saker som väger samman till en slutsats.

Vår genomgång visar alltså på precis samma sak som den här domaren beskriver. Andra intervjuade hovrättsdomare instämmer och uttrycker sig på liknande sätt. Även åklagare tycks vara något osäkra, i varje fall de intervjuade åklagare som uttrycker att det inte är någon exakt vetenskap när det gäller bevisvärderingen. Den typen av reflektioner från praktiker tyder på att bevisvärderingen inte är så enkel i fall av ringa näringspenningtvätt som rör kontanter.

Finns det problem med rättssäkerheten?

Mot bakgrund att vi hittar fällande domar i tingsrätten som avviker från domstolspraxis kan frågan väckas om bestämmelsen och tillämpningen i alla delar är rättssäker – det vill säga förutsebar och enhetlig.

Är bedömningen av det klandervärda risktagandet rättssäker?

Såväl de granskade tingsrättsdomarna som våra intervjuer pekar på att bedömningen av det klandervärda risktagandet, det vill säga att någon ”medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen” i penningtvättssyfte, är svår. Som vi har nämnt tidigare visar vår genomgång att det uppfattas som något abstrakt, samtidigt som vi

utifrån de studerade domarna kan visa på återkommande faktorer som domstolen lägger till grund för bedömningen. Som nämndes i avsnittet "Klandervärt risktagande – i den dömande praktiken" handlar det exempelvis om ifall pengarna var gömda eller inte, beloppets storlek i relation till den åtalades ekonomi i övrigt, om den åtalade försökt kontrollera pengarnas ursprung och så vidare. Våra intervjupersoner upplever att det klandervärda risktagandet är svårhanterligt när det gäller vad bedömningen egentligen ska ta sikte på – det gäller särskilt i ringa fall där åtalet rör kontantinnehav. En intervjuad domare säger att:

Jag tycker att bedömningen av klandervärt risktagande är lite, jag ska väl inte säga rättsosäker, men jag tycker att det emellanåt kan kännas lite tveksamt.

En annan domare uttrycker att:

Den tilltalade får lite större spelrum att lägga fram en berättelse. Även om man skulle gå så långt och att säga "nej, den här berättelsen är inte sann" så betyder ju inte det automatiskt att åklagarens påstående är riktigt. Det är lite svårt, tycker jag, gällande näringspenningtvätten, att applicera rekvisitet skäligen kan antas. Jag vet inte riktigt vilken verklighet jag ska applicera det på.

Citaten sätter fingret på att de som ska tillämpa bestämmelsen upplever att svårigheten handlar om vilka faktorer och vilket slags bevisning som är tillräckliga för att anse att den åtalade har "medverkat till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen" i penningtvättssyfte, det vill säga gjort sig skyldig till ett klandervärt risktagande.

Av vår genomgång av tingsrättsdomarna hittar vi en tänkbar förklaring till svårigheterna i bedömningen, vilket vi också lyft tidigare i det här kapitlet. Svårigheterna kan kopplas till trovärdighetsbedömningen när tingsrätten i slutändan ska ta ställning till den åtalades förklaring till kontantinnehavet. Det som, juridiskt, gör bedömningen svår är att den handlar om en bedömning av den åtalades förklaring. Tonvikten på trovärdighetsbedömningen kan resultera i en personbedömning snarare än en bedömning av hur kontanterna har hanterats. Vissa intervjuade hovrättsdomare antyder det när de säger att bedömningen av det klandervärda risktagandet dels görs i ett sammanhang, dels görs mot bakgrund av vem den åtalade är. Utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv skulle det kunna ge upphov till skakiga bedömningar, just eftersom bedömningen tenderar att bli en fråga om trovärdighet.

Dessutom kan det utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv ses som problematiskt att rättsväsendet inte lägger ner mer resurser på att undersöka den åtalades förklaring redan under förundersökningen, utan i stället vid rättegången får lyfta fram annan bevisning såsom att den åtalade betedde sig nervöst i samband med att personen

stoppades av polis, som då hittade kontanter på den åtalade. Samtidigt säger intervjuade åklagare att den misstänkta ibland vägrar att ge någon förklaring alls förrän i rätten, och då finns det ju ingen förklaring som kan utredas under förundersökningen.

En annan aspekt som bidrar till den svårighet som praktiker upplever finns kring bedömningen av det klandervärda risktagandet är att förarbetena ger väldigt lite vägledning, samt att det saknas juridisk vägledning från Högsta domstolen i vissa frågor om näringspenningtvätt. Intervjupersonerna upplever därför en osäkerhet när det gäller vad bedömningen egentligen tar sikte på, särskilt vid ringa näringspenningtvätt. Men frågan är om ytterligare förtydliganden skulle kunna avhjälpa problemet med att det i kontantfallen tenderar att bli en trovärdighetsbedömning.

Är det i själva verket ett oaktsamhetsbrott?

En aspekt av den svårigheten ligger i att bedömningen av om det handlar om ”en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen” i penningtvättssyfte – det vill säga det klandervärda risktagandet – är ett objektiva rekvisit. För en fällande dom krävs också att det subjektiva kravet på uppsåt är uppfyllt.⁵² Att näringspenningtvätt är ett uppsåtligt brott och inte ett oaktsamhetsbrott framgår uttryckligen av förarbetena (prop. 2013/14:121 s. 60). När det gäller uppsåtet räcker det med likgiltighetsuppsåt. Vad som krävs är, som vi nämnt tidigare att:

- Gärningspersonen måste i vart fall ha misstänkt de omständigheter som gör att det objektiva sett kan bedömas vara något konstigt eller skumt med pengarna eller egendomen, exempelvis utifrån hur pengarna hanterades, utifrån hur han eller hon fick tag i pengarna, och så vidare, och han eller hon måste också ha någon förståelse för att åtgärderna kan innefatta ett riskmoment.
- Gärningspersonen ska vidare ha varit likgiltig inför att omständigheterna faktiskt förelåg.

Det som verkar göra bedömningen om uppsåt krånglig är just att klandervärt risktagande är ett objektiva rekvisit, men just begreppet *risktagande* signalerar att det snarare skulle kunna handla om oaktsamhet. Att skuldfrågan, det vill säga bedömningen om uppsåt, därmed inte blir alldeles enkel framgår av våra intervjuer. Denna bedömning handlar, lite förenklat, om att avgöra hur konstigt någon kan

⁵² Detta har vi tidigare förklarat utförligt i kapitlet ”Bestämmelsens utformning”.

hantera pengar för att det ska bli straffbart som näringspenningtvätt. Som en intervjuad åklagare formulerar det:

Ett gäng nämndemän i tingsrätten, ett gäng domare i hovrätten och alla har sina egna bagage med sig om vad som är konstigt eller inte och hur det ska bedömas.

I den dömande praktiken är det inte så lätt att avgöra om åtalade har agerat med uppsåt i förhållande till det klandervärda risktagandet på det sättet som lagstiftaren tänkte sig. En del intervjuade personer reflekterar över att domstolarnas resonemang i vissa fall snarare handlar om oaktsamhet och inte om uppsåt. En hovrättsdomare uttrycker det så här:

Men, man undrar lite, är det egentligen någon form av oaktsamhetsbrott, det är svårt att se att du har uppsåt till de omständigheter som krävs för att det här ska bli ett klandervärt risktagande.

Även försvarsadvokater lyfter detta problem. En intervjuad försvarsadvokat säger:

... det är snarare oaktsamhet det handlar om många gånger. Du ska ha uppsåt till det, men... det blir ju nästan ett oaktsamhetsbrott av det i grunden. Penningtvättssyftet hamnar ju inte på dig, men du ska ha uppsåt och du skulle vara likgiltig inför risken, eller så. Du borde ha insett det liksom.

Citatet från domaren och försvarsadvokaten uttrycker just att det klandervärda risktagandet är ett objektivet rekvisit, som antyder att det handlar om oaktsamhet, samtidigt som en fällande dom kräver uppsåt. Svårigheten enligt dem är alltså att man i praktiken gör en uppsåtsbedömning till ett oaktsamt agerande.

Omvänd bevisbörda eller en förklaringsbörda?

Ytterligare ett problem som intervjuade försvarsadvokater lyfter är hanteringen av den åtalades berättelse. Just vikten på den åtalades berättelse gör att samtliga intervjuade försvarsadvokater pratar om ett slags omvänd bevisbörda, det vill säga att den åtalade ska bevisa att han eller hon inte gjort det åklagaren påstår. Utgångspunkten i brottmål är att åklagare utom allt rimligt tvivel ska bevisa vad den åtalade gjort. Men eftersom bestämmelsen om näringspenningtvätt bygger på en tanke om en sorts lättnad av bevisningen, vilket framgår av förarbetena (prop. 2013/14:121 s. 59–60), menar försvarsadvokater att följden blir att en misstänkt eller åtalad snarare behöver bevisa sin oskuld. En försvarsadvokat beskriver problemet med lagstiftningen såhär:

Från åklagarsynvinkel är näringspenningtvätt ett väldigt tacksamt verktyg. Med i praktiken en omvänd bevisbörda. Det är det vi försvarare tycker. In med ett åtal, och

sen ska man sitta och försvara... "Hur tänkte du där då?" Och har du inte en bra förklaring så är du många gånger körd. Det är det som är det obehagliga med den här lagstiftningen. Syftet har kanske varit gott, att man ska beivra brott. Men samtidigt får man inte glömma de grundläggande rättssäkerhetsprinciperna. Det är faktiskt åklagaren som ska bevisa.

De intervjuade åklagarna håller dock inte med om den kritiken. De menar att det är först när åklagaren tagit upp sin bevisning i form av ett kontantinnehav ihop med en ekonomisk utredning som frågan om hur den åtalade förklarar innehavet blir aktuell. De menar att åklagarna först lägger fram sin bevisning och att det därefter är juridiskt legitimt att begära en förklaring till innehavet från den åtalade.

Intervjuade domare lägger sig någonstans mittemellan försvarsadvokaterna och åklagarna. De domare vi intervjuat förklarar att det snarare än en omvänd bevisbörda handlar om att det finns en förklaringsbörda hos den åtalade som blir särskilt tydlig i fall av ringa näringspenningtvätt som rör kontantinnehav. Det har, enligt dem, att göra med att kravet på ett styrkt förbrott innebär ökade bevissvårigheter, i vissa fall, i jämförelse med penningtvättsbrott.

Bestämmelsens konstruktion skapar oklarheter

Något annat som intervjupersonerna lyfter som ett praktiskt problem är att bestämmelsens konstruktion gör att bestämmelsens omfattning uppfattas som något oklar. Alla som pratar om den här aspekten pekar särskilt på den otydlighet som sloandet av kravet på styrkt förbrott i kombination med det klandervärda risktagandet, har skapat. Intervjupersonerna nämner här också att bestämmelsens innehåll är oklart eftersom det saknas (tillräcklig) vägledning i förarbetena. Som en intervjuad försvarsadvokat sammanfattar det – om än något tillspetsat:

Ibland har jag tänkt tanken att en del politiker har sagt: 'Vi borde sänka beviskraven' men det går inte i en rättsstat – men vi konstruerar en väldigt finurlig lag i stället där vi slopar förbrott och sen har vi på den objektiva sidan en väldigt otydlig lagstiftning.

Samtidigt ska sägas att även intervjupersoner från andra yrkesgrupper uttrycker samma form av kritik. Skillnaden är att man från advokathåll lyfter att bestämmelsens konstruktion gör att det finns risk för rättssäkerhetsproblem, medan intervjuade domare och åklagare snarare pekar på vissa otydligheter som gör att de saknar hållpunkter för hur bestämmelsen är tänkt att användas i praktiken.

Nästan alla intervjupersoner – domare, åklagare, poliser och försvarsadvokater – lyfter en annan sak som bidrar till vissa oklarheter, och det är att brottet kallas för ringa näringspenningtvätt fastän de ringa fall som kommer till rättsväsendets kännedom

saknar en koppling till en näringsverksamhet. De lyfter därför frågan om att den delen av bestämmelsen om ringa näringspenningtvätt, som träffar dessa fall av ringa brott, skulle behöva brytas ut från den nuvarande bestämmelsen och göras till en egen paragraf, med ett nytt namn på brottet som bättre återspeglar vad brottet faktiskt handlar om.

Utdömda straff i renodlade fall

Hur strängt straffet blir för olika typer av näringspenningtvätt beror på flera saker. När tingsrätten bedömer vilket straff någon ska få, tittar den alltid – oavsett vilket brott någon ska dömas för – både på faktorer som har med själva brottet att göra och faktorer som har med den dömda att göra. Bland annat väger domstolen in brottets allvar, gärningspersonens förståelse av händelsen, gärningspersonens roll och ålder (se och jämför 29 kap. 1 § BrB; NJA 2020 s. 545).

Av vårt material framgår att näringspenningtvätt är ett bibrott, det vill säga näringspenningtvätt finns ofta med som ett av flera andra brott och där de andra brotten är allvarligare i betydelsen att de ger ett strängare straff. När en domstol ska döma någon för flera brott ska ett gemensamt straff dömas ut för alla brott som han eller hon döms för (30 kap. 3 § BrB). I den delen av domen där domstolen ska bestämma straffet för bland annat näringspenningtvätt, framgår då bara vilket straff som döms ut för den samlade brottsligheten. Oavsett vilka brott som någon döms för, står det inte alltid uttryckligen i domen vad var och ett av de enskilda brotten då motsvarar för straff. Det betyder att det enda sättet att ta reda på vad det normala straffet är för de olika graderna av näringspenningtvätt är att utgå från renodlade fall, det vill säga fällande domar endast för näringspenningtvätt, inget annat brott. När vi gjort det har vi fått fram följande.

För ringa näringspenningtvätt är straffskalan böter eller fängelse upp till sex månader. Vår bearbetning av renodlade fall visar att det vanligaste straffet är böter. Lägsta antalet utdömda dagsböter var 40, och det högsta var 100 dagsböter. Vanligast var 70 dagsböter, vilket en tredjedel av dem som dömdes till böter fick. Villkorlig dom i kombination med böter, som är ett strängare straff än enbart böter, är det näst vanligaste straffet.

Straffskalan för brott av normalgraden är fängelse upp till två år. Vår genomgång inkluderar visserligen få renodlade fall av normalgraden, men av dessa framgår tydligt att straffet i nästan samtliga fall blir villkorlig dom i kombination med böter.

För grov näringspenningtvätt gick den straffskala som då gällde från sex månader till och med sex års fängelse,⁵³ och tingsrätterna dömer nästan alltid till fängelse. Det lägsta straffet i tingsrättsdomarna var 1,5 års fängelse och det högsta utdömda straffet var 3,5 års fängelse. I tingsrättsdomarna finns också några exempel där personer dömts för medhjälp till grovt brott. Även om det handlar om få fall är fängelse det vanligaste straffet för medhjälpare och fängelsestraffet ligger mellan 1–2 år. I några enstaka fall har medhjälpare dömts till villkorlig dom i kombination med böter, vilket främst motiveras med att medhjälparna i de fallen haft en liten roll.

Vår bearbetning visar med andra ord att tingsrätterna resonerar på samma sätt och dömer ut straff på ett enhetligt sätt för respektive rubricering. De utdömda straffen återspeglar brottens allvar, särskilt eftersom tingsrätterna väger in de dömdas roll i sättet att tvätta pengar och deras förståelse av själva brottet samt vilken rubricering det handlar om.

Vad gäller de utdömda straffen kan vi se att de skiljer sig åt mellan kvinnor och män, framför allt på det sättet att dömda kvinnor i regel får ett mildare straff jämfört med män som döms för samma rubricering. Det är i linje med andra studier (Brå 2021:16; Kriminalvården 2015). Samtidigt kan vi inte se något direkt mönster som skulle förklara denna skillnad mellan könen.

Varannan dömd för grovt brott får näringsförbud – men ovanligt med företagsbot

Som nämnts tidigare dömdes 56 personer för grov näringspenningtvätt. Hälften av dessa (28 personer) fick också näringsförbud.⁵⁴ Härutöver fick ytterligare en person som dömdes för medhjälp till grov näringspenningtvätt näringsförbud. Däremot är företagsbot mycket ovanligt, vilket dömdes ut i totalt fem tingsrättsdomar.⁵⁵ Att företagsbot är sällsynt förklaras av en dom från Högsta domstolen (NJA 2012 s. 826). Där kom Högsta domstolen fram till att om någon döms till fängelse ska i regel inte företagsbot också dömas ut. Tingsrätternas bedömningar är alltså i linje med den vägledande domen.

⁵³ Den 1 augusti 2026 skärptes minimistraffet i straffskalan för grovt brott: från sex månaders fängelse till ett års fängelse (SFS 2026:1323). I övrigt lämnades bestämmelsen då oförändrad.

⁵⁴ Näringsförbud är inte ett straff i straffrättslig mening, utan ses som en annan följd (än straff) av ett brott. Näringsförbud kan bli aktuellt för den som allvarligt misskött ett företag eller begått ett ekonomiskt brott.

⁵⁵ Företagsbot är en ekonomisk sanktion och är inte ett straff i straffrättslig mening. Företagsbot kan bli aktuellt om någon begått brott i en näringsverksamhet. En företagsbot får som lägst vara 5 000 kronor och som mest 10 miljoner kronor. Det finns också något som heter förhöjd företagsbot, som kan uppgå till 500 miljoner kronor. Reglerna om företagsbot finns framför allt i 36 kap. 23–27 §§ BrB.

Hovrättens ändringar avser främst straffets stränghet

Av samtliga de 284 personer som åtalades för näringspenningtvätt i första eller andra hand i tingsrätten överklagades domen för 117 till hovrätten.⁵⁶ Totalt handlar det om 80 avgjorda hovrättsdomar som meddelades mellan 2023–2025. För 40 procent av personerna fastställer hovrätten domen i tingsrätten. I de fall hovrätten på något vis ändrar tingsrättens dom, så avser ändringarna sällan om man ska fria eller fälla för just näringspenningtvätt, utan framför allt straffets storlek.

När det gäller prövningen i hovrätten är hovrätterna alltså inte oenig med tingsrätten om någon ska frias eller fällas. I mycket stor utsträckning (92 procent) fastställs domen i det avseendet, och i de 8 procent där hovrätten mer väsentligt ändrar tingsrättens dom, är det lika vanligt att det går från fällande till friande dom som från friande till fällande dom. Det finns dock ett par domar som innebär att hovrätten gör en annan bedömning än tingsrätten av om det förelåg ett klandervärt risktagande.

Om vi tittar närmare på övriga ändringar kan noteras att den vanligaste ändringen är att hovrätten ändrar straffet. Det är vanligare att hovrätten mildrar straffet än att hovrätten skärper straffet. Men de allra flesta ändringarna rörande straffet görs i fall som inte är renodlade, alltså fall som också inkluderar andra, grövre brott. Det betyder att ändringen av straffet kan bero på helt andra aspekter som över huvud taget inte har något med bedömningen av näringspenningtvätt att göra. Därför kan vi inte dra några slutsatser alls om detta. Därutöver sker en del andra ändringar som inte direkt berör tillämpningen av bestämmelsen om näringspenningtvätt, exempelvis vad gäller längden på näringsförbud.

⁵⁶ Vi har inte gjort skillnad på vem som överklagat, det vill säga vi inkluderar här både överklaganden av den som dömts i tingsrätten och fall där åklagaren överklagat en tingsrättsdom. Att vi inkluderat samtliga åtalade här beror bland annat på att vi ville undersöka om domstolarna gör någon skillnad när det gäller bedömningen av brotten, exempelvis om tingsrätten dömer för penningtvättsbrott men hovrätten för andrahandsyrkandet om näringspenningtvätt.

Avslutande diskussion

I det här kapitlet diskuteras resultaten från vår studie utifrån den övergripande frågan huruvida tillämpningen av bestämmelsen är i linje med lagstiftarens intentioner. För att konkretisera den frågan diskuterar vi följande fyra punkter:

1. Har de anmälda fallen den karaktär som lagstiftaren hade i åtanke?
2. Ligger uppklaringsprocenten och fällandegraden i domstol på den nivå som kan förväntas?
3. Finns det juridiska oklarheter som påverkar tillämpningen av bestämmelsen?
4. Är domstolarnas tillämpning av bestämmelsen rättssäker?

Har de anmälda fallen den karaktär som lagstiftaren hade i åtanke?

En central fråga är om anmälningarnas antal och innehåll motsvarar det som lagstiftaren såg framför sig. Som nämnts tidigare förväntade man sig inte att bestämmelsens tillämpningsområde skulle bli särskilt stort (SOU 2012:12 s. 209), samtidigt som det i propositionen betonades att brottet i första hand tar sikte på gärningar som begås i näringsverksamhet (prop. 2013/14:121 s. 60). Man kan ana från förarbetena att lagstiftaren i första hand såg den nya bestämmelsen som ett komplement för att komma åt grov ekonomisk brottslighet, där en person använder sitt företag som verktyg för att begå brott. Så har inte blivit fallet. Anmälningarna rör inte särskilt ofta personer som äger eller driver företag och som anlitar andra för att tvätta pengar. En femtedel av de fällande tingsrättsdomarna 2023 rör brott som begåtts av någon i företagsledningen.

Sedan bestämmelsen tillkom har den ekonomiska brottsligheten utvecklats med företeelser såsom användningen av PML-aktörer (personer som i sin professionella yrkesroll har hjälpt till att tvätta pengar – till exempel advokater, fastighetsförmedlare, bankanställda och liknande) och penningtvätt genom kryptovalutor och neobanker. Som vi redovisat tidigare förekommer dessa företeelser knappt i de förundersökningar och domar vi studerat. Det är som sagt lite förvånande med hänsyn till att polisen och andra myndigheter, såväl internationellt som nationellt, i olika sammanhang har tagit upp att dessa företeelser blivit allt vanligare inslag i att tvätta pengar. Vår undersökning tyder på att rättsväsendet i dag kan ha svårt att upptäcka företeelser av det här slaget.

Det är främst kontomålvakter och bulvaner som upptäcks, misstänks och anmäls för näringspenningtvätt. Ofta är dessa personer länkade till näringsverksamhet, men de är inte (såvitt vi kunnat bedöma) tongivande i företagen eller brottsuppläggen. Flera av de intervjuade domarna ser detta som en brist, medan de åklagare som intervjuats

uppfattar att det är positivt att man genom bestämmelsen i större utsträckning kan komma åt till exempel kontomålvakter. En åklagare uttrycker det så här:

Det är ett väldigt viktigt verktyg för att komma åt till exempel kontomålvakter.

Personerna som vi upptäcker, som slussar pengar, swishar in-ut, de hade vi inte lagfört annars, och då skulle man inte kunna förhindra det här.

När det gäller ringa näringspenningtvätt är det dock odiskutabelt att lagstiftaren inte såg framför sig att andelen och antalet anmälningar om ringa näringspenningtvätt skulle bli så stort som det blivit och så koncentrerat till kontant innehav. Vår bedömning är att bestämmelsen kommit att användas betydligt bredare än vad man från början tänkte sig. Intervjuade hovrättsdomare instämmer också i den bilden.

Att vi kan se en utveckling med många anmälningar om ringa näringspenningtvätt tycks hänga samman med att polis och åklagare upptäckt att bestämmelsen gett en ny möjlighet att komma åt och beslagta kontant innehav som misstänks härröra från brott men där förbrottet inte kan bevisas. Bestämmelsen om näringspenningtvätt innebär att det blivit möjligt att vid misstänkta kontant innehav ta pengarna i beslag utifrån misstanke om näringspenningtvätt. Om brottet går till åtal kan åklagaren yrka på förvar av medlen enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. Om det blir en fällande dom och yrkandet om förvar godkänns får det i princip samma effekt som ett beslut om förverkande av medlen.

Men den 8 november 2024 utvidgades möjligheterna att komma åt pengar och egendom, som misstänks komma från brott, genom nya regler om så kallat självständigt förverkande.⁵⁷ Självständigt förverkande innebär att staten kan ta egendom som bedöms klart mer sannolikt komma från brottslig verksamhet än från legala källor utan att någon döms för ett specifikt brott, till exempel näringspenningtvätt. Syftet med reglerna är att göra det svårare för kriminella att behålla vinster från brott även när en brottmålsdom inte kan uppnås. I princip samtliga våra intervjupersoner tror att de nya reglerna om förverkande kommer att få stor påverkan på antalet anmälningar om ringa näringspenningtvätt vid kontant innehav. En åklagare säger att han uppfattar att ringa näringspenningtvätt kommer att bli obsolet när det nu blivit mycket lättare att komma åt kontant innehav utan att gå vägen över ett åtal för näringspenningtvätt. Kriminalstatistiken från 2025 visar en nedgång av antalet anmälningar om ringa näringspenningtvätt. Det skulle kunna bero på införandet av självständigt förverkande, men det är för tidigt att dra slutsatser från endast ett år. Och

⁵⁷ Lagen (2024:782) om förfarandet vid förverkande av egendom och åläggande av företagsbot.

framtiden får utvisa om det blir som intervjupersonerna tror när det gäller ringa näringspenningtvätt.

Ligger uppklaringsprocenten och fällandegraden i domstol på den nivå som kan förväntas?

Av de anmälda brotten om näringspenningtvätt är det totalt 25 procent som går till åtal, men andelen varierar kraftigt mellan de olika graderna av näringspenningtvätt. När det gäller grova och ringa brott ligger uppklaringen på 42 respektive 26 procent, vilket är samma nivå som för penningtvättsbrott respektive penningtvätförseelse. Det som däremot sticker ut är den låga uppklaringen för brott av normalgraden, där bara 5 procent av utredningarna leder till åtal. Som framgick i kapitlet om utredningsarbetet, förklaras detta till stor del av att brottet registreras som näringspenningtvätt av normalgraden i fall där man är osäker på omständigheterna kring brott men ”för säkerhets skull” vill göra en polisanmälan om näringspenningtvätt. I fall där man vid anmälningstillfället vet mer om vad som hänt tycks praxis vara att det oftast antingen registreras som ett ringa eller ett grovt brott. Enligt Brås mening kan det finnas skäl att fundera över om en sådan praxis överensstämmer med vad lagstiftaren tänkte sig. Var det meningen att mindre än tio procent av de åtalade näringspenningtvättsbrotten skulle utgöras av brott av normalgraden, som var fallet 2023? Brås reflektion kring detta är att kriterierna för brott av normalgraden och grovt brott ligger så nära varandra att det är nästan lika lätt för åklagarna att nå upp till rekvisiten för grovt brott som för brott av normalgraden. Det har medfört att det grova brottet har blivit det ”normala” och brott av normalgraden nästan försvunnit i praxis. Jämfört med andra brott framstår det som lite udda att normalgraden används så pass sällan.

Att 42 procent av de grova brotten klaras upp får enligt Brås mening ses som rimligt, särskilt med hänsyn till att det många gånger krävs omfattande utredningar för att klara upp dem. Det är svårare att värdera uppklaringsprocenten för de ringa brotten. Det beror bland annat på att det är ett mer utpräglat spaningsbrott än ett grovt brott, det vill säga att det är polisen som vanligen anmäler brottet och inte någon person som själv är målsägande. Att det är polisen som anmäler brottet innebär att det är de som bestämmer vilka händelser de ska registrera som ringa näringspenningtvätt. Om de sorterar bort de gärningar som kanske skulle kunna utgöra ringa näringspenningtvätt men som verkar omöjliga att bevisa påverkar det uppklaringsprocenten uppåt. Om de å andra sidan anmäler även fall där bevisningen är tunn, till exempel för att kunna beslagta upptäckta kontanter, minskar troligen andelen anmälda brott som klaras upp.

När det gäller hur man ska se på andelen av de ringa brotten som klaras upp måste man även sätta andelen anmälda brott som leder till åtal i relation till andelen åtalade brott som leder till en fällande dom. Som framkommit tidigare är det en stor andel av

åtalet om ringa näringspenningtvätt som inte leder till en fällande dom – 38 procent av de som i första hand åtalades för ringa brott, frikändes av tingsrätten. Det talar enligt Brås mening för att åtalsfrekvensen ligger lite för högt i förhållande till styrkan i den bevisning som åklagarna har fått fram i förundersökningen.

Enligt Brås mening kan man diskutera om inte den höga andelen åtal om ringa näringspenningtvätt är ett tecken på att åklagarna ”vill ha kakan men inte baka den”. De har å ena sidan väckt åtal och vill få till en fällande dom för att komma åt de funna kontanterna, men lägger samtidigt inte ner så stora resurser på att utreda brotten i den utsträckning som skulle krävas för en fällande dom. Ett exempel på det är att man nästan aldrig lägger fram bevisning i målet som visar att den förklaring som ges till innehavet inte framstår som rimlig, vilket gör att tingsrätterna menar att åklagaren inte har motbevisat den åtalades berättelse. Samtidigt kan man fundera över om det är rimligt att rättsväsendet bör lägga ner mer tid på att utreda ringa näringspenningtvätt, eftersom brottet vid en fällande dom resulterat i böter. Straffvärdet är alltså lågt och utifrån det perspektivet troligen inte ett prioriterat brott hos rättsväsendet.

Det troliga när det gäller utredningarna, åtalet och fällande domar för ringa brott är att det som Brå här uppmärksammat troligen i hög grad får ses som ett historiskt problem. Detta eftersom införandet av självständigt förverkande minskar behovet av att väcka åtal för ringa näringspenningtvätt vid misstänkta kontantinnehav för att kunna komma åt pengarna.

Finns det juridiska oklarheter som påverkar tillämpningen av bestämmelsen?

Som vi uppmärksammat tidigare finns det vissa oklarheter kring ”klandervärt risktagande” och hur den bedömningen ska göras. Det har framför allt med att göra med hur lagstiftaren tänkte sig att den objektiva bedömningen av rekvisitet och den subjektiva bedömningen (uppsåtsbedömningen) skulle gå till. I propositionen betonas särskilt att det inte är ett oaktsamhetsbrott, utan det som bestraffas är ”*uppsåtlig* medverkan till transaktioner som utifrån *de yttre omständigheterna* är att bedöma som misstänkta och som därför inte bör utföras” (prop. 2013/14:121 s. 60, kursivering tillagd).

Som Brå förstår det tänkte sig lagstiftaren att bedömningen i ansvarsfrågan skulle göras i två steg, på samma sätt som vid annan brottslighet. Man bör alltså först göra en bedömning av de objektiva rekvisiten, alltså sakförhållandena, och därefter en bedömning av det subjektiva rekvisiten. När det gäller den objektiva bedömningen av gärningen var man tydlig med i propositionen att bedömningen av det klandervärda risktagandet ska göras utifrån omständigheter kring själva näringspenningtvätten –

exempelvis hur och varför en transaktion genomfördes, med vem och hur kontanterna hanterades. Som Brå förstår det handlar bedömningen av det klandervärda risktagandet om vad som objektivt och normalt sett framstår som ett avvikande sätt att hantera pengar, vilket i vissa fall kan sägas handla om ett slags oaktsam hantering av pengar. När det gäller bedömningen av det subjektiva rekvisitet, det vill säga uppsåtsbedömningen, krävs för den lägsta graden av uppsåt (så kallat likgiltighetsuppsåt) följande:

- Gärningspersonen måste i vart fall ha misstänkt de omständigheter som gör att det objektivt sett kan bedömas vara något konstigt eller skumt med pengarna eller egendomen, exempelvis utifrån hur pengarna hanterades, utifrån hur han eller hon fick tag i pengarna, och så vidare, och han eller hon måste också ha någon förståelse för att åtgärderna kan innefatta ett riskmoment.
- Gärningspersonen ska vidare ha varit likgiltig inför att omständigheterna faktiskt förelåg.

Lite förenklat betyder det att vid bedömningen av det klandervärda risktagandet som objektivt rekvisit, spelar gärningspersonens egen förståelse av händelsen ingen roll för den juridiska bedömningen. Vid uppsåtsbedömningen behöver gärningspersonen alltså ha misstänkt att de omständigheter som objektivt ligger till grund för bedömningen om ett klandervärt risktagande, och något slags förståelse för att den penningtvättsåtgärd han eller hon medverkat till innefattade ett riskmoment. Detta framgår av förarbetena och av en dom från Högsta domstolen. Men vår undersökning visar att det i praktiken inte är så lätt.

Att bedöma om både det objektiva rekvisitet och det subjektiva rekvisitet (uppsåtsbedömningen) är uppfyllt, uppfattas som svårt av de intervjuade. Många av dem nämner att bedömningen av det klandervärda risktagandet är svår. Flera uppfattar att det ligger närmare till hands att betrakta det som ett oaktsamhetsbrott än ett brott som kräver uppsåt. Flera av de intervjuade menar att bedömningen av det objektiva och subjektiva rekvisitet, i vissa fall, i det praktiska dömandet tenderar att flyta ihop. Intervjupersonerna är alltså inte helt säkra på vad som ska ingå i bedömningen av de objektiva respektive subjektiva rekvisiten.

Dessutom finns det begrepp i själva lagtexten som inte är så tydliga och som heller inte förklaras närmare i förarbetena. Det gäller rekvisiten för brott av normalgraden och för grova brott, att om brottet inte skett i näringsverksamhet så ska det avse gärningar som begåtts ”vanemässigt” eller ”större omfattning”. Begreppen har tagits upp i en dom av Högsta domstolen, men den ger begränsad vägledning för vad som krävs för att dessa

rekvisit ska vara uppfyllda. Som tidigare nämnts använde Högsta domstolen snarare synonymer för att förklara begreppen än att ge vägledning om dess närmare innebörd. Att innebörden av dessa rekvisit inte är helt tydligt är också något som tas upp av en intervjuad åklagare, som uppfattar att olika domare har lite olika uppfattning om vad som krävs för ”större omfattning”.

Överlag tar åklagare och domare, liksom försvarsadvokater, upp att något som bidrar till viss osäkerhet i bedömningen och hanteringen av fall av näringspenningtvätt är att lagtexten inte är särskilt pedagogisk skriven, samtidigt som förarbetena ger liten vägledning och att Högsta domstolen inte egentligen har givit tydlig vägledning när det gäller bedömningen av förutsättningarna i lagtexten. Det leder i vissa fall till svårigheter i bedömningen, som i praktiken handlar om en trovärdighetsbedömning av den åtalades berättelse. Som vi visar blir den åtalades berättelse och hanteringen av den många gånger avgörande för om det blir en fällande eller friande dom.

Det som slutligen inte heller är så tydligt är vad som skiljer grova brott från brott av normalgraden, utöver att gärningen ska avse betydande värden eller vara av särskilt farlig art. I propositionen anges att brottet också ska kunna ses som grovt om ”...gärningen ingått som led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning” (prop. 2013/14:121 s. 116). Såvitt Brå kan förstå är detta i princip detsamma som rekvisitet för brott av normalgraden, där det anses att åtgärden, om den inte skett i näringsverksamhet, ska ha vidtagits vanemässigt eller annars i större omfattning. Enligt Brås mening skulle detta behöva förtydligas på något sätt.

Är domstolarnas tillämpning av bestämmelsen rättssäker?

Bestämmelsen om näringspenningtvätt innehåller alltså en hel del begrepp som inte är så enkla att tolka. Det finns heller inte så mycket vägledning i förarbetena eller i domar från Högsta domstolen. Den osäkerheten kan påverka bedömningen av om den åtalade gjort sig skyldig till näringspenningtvätt eller inte. Frågan är då om oklarheterna om var gränsen går för en brottslig gärning är så stora att tillämpningen i domstolarna inte blir rättssäker. När det gäller brott av normalgraden och grova brott handlar det, som nämnts, bland annat om osäkerhet kring vad som ska klassas som vanemässigt och i större omfattning. Samtidigt finns det ändå, utifrån praxis, en tydlighet när det gäller vilka faktorer som exempelvis ska beaktas för att komma fram till om något är ”vanemässigt” i den mening som avses i bestämmelsen.

När det gäller ringa näringspenningtvätt, och mer specifikt fall där den åtalade förvarat pengar som polis och åklagare misstänker härrör från brott, så finns det en osäkerhet om hur stark bevisningen behöver vara för en fällande dom. Bevisningen i dessa fall är i

regel begränsad, vilket gör att den åtalades berättelse får stor betydelse på det sättet att domstolens värdering av hur trovärdig han eller hon verkar blir avgörande för utgången i målet. Visserligen finns det liknande problem med bedömningen av trovärdigheten för andra typer av brott med betydligt strängare straffskala, exempelvis sexualbrott, men för näringspenningtvättens del menar Brå att det kunde vara värdefullt om Riksåklagaren utarbetade riktlinjer för vad som bör krävas för ett åtal.

De domar som Brå gått igenom illustrerar att det finns gränsdragnings- och tolkningsproblem vid tillämpningen av bestämmelsen om näringspenningtvätt, särskilt i åtal om ringa brott som rör kontanter. Men samtidigt har vi endast hittat ett fåtal fällande domar i tingsrätt där man tydligt kan ifrågasätta domstolens bedömning i skuldfrågan. När de har överklagats till hovrätten har det blivit en friande dom. Den övergripande bilden är att skuldfrågan överlag är tillräckligt tydligt avgjord i de fällande domarna.

Givet att utgången i de fåtal tingsrättsdomar som avviker från domstolspraxis sedan har ändrats i hovrätten till en friande dom, blir Brås slutsats att bestämmelsen tillämpas på ett rättssäkert sätt.

Samtidigt har de nya reglerna om självständigt förverkande börjat gälla också för näringspenningtvätt, varför detta möjligen skulle kunna vara överspelat i och med att det troligen är så att vissa åtal om ringa näringspenningtvätt som tidigare hanterats som ett brottmål nu och framöver kommer hanteras enligt reglerna om förverkande i stället. Framtiden får utvisa om självständigt förverkande påverkar användningen av näringspenningtvätt på det sätt som många av våra intervjupersoner ger uttryck för.

Referenser

Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Penningtvätt och finansiering av terrorism. Kunskapssammanställning av betalningssystemens användning*. Rapport 2006:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Penningtvätt. Rapportering och hantering av misstänkta transaktioner*. Rapport 2011:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Penningtvätt och annan penninghantering. Kriminella, svarta och grumliga pengar i legal ekonomi*. Rapport 2015:22. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2019). *Penningtvättsbrott. En uppföljning av lagens tillämpning*. Rapport 2019:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021). *Finansiering av terrorism. En studie av motåtgärder*. Rapport 2021:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021). *Enhetlighet och relevanta hänsyn i dömandet i brottmål*. Rapport 2021:16. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2024). *Möjliggörare för kriminella nätverk. Om möjliggörare i kommunal, statlig och privat sektor*. Rapport 2024:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2025). *Företag som brottsverktyg. Upplägg, systemsårbarheter och kopplingar till den kriminella miljön*. Rapport 2025:20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Custers, B., Oerlemans, J-J. och Pool, R. (2020). Laundering the Profits of Ransomware. Money Laundering Methods for Vouchers and Cryptocurrencies. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. Volym 28, s. 121–152.

Departementsserien, Ds 2008:38. *Nationell mobilisering mot den grova organiserade brottsligheten – överväganden och förslag*.

Ekobrottsmyndigheten (2020). *Penningtvättspraxis – en genomgång av penningtvättsdomar 2016–2020*. Aktuella rättsfrågor ARF 2020:1. Ekobrottsmyndigheten.

Ekobrottsmyndigheten (2024). *Penningtvätt i näringsverksamhet. En analys av Ekobrottsmyndighetens penningtvättsdomar 2023*. Ekobrottsmyndigheten.

Europol (2021). *EU SOCTA 2021 – Serious and Organised Crime Threat Assessment. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of Europe's Economy and Society by Organised Crime*, Europol.

Europol (2023). *The Other Side of the Coin. An Analysis of Financial and Economic Crime. European Financial and Economic Crime Threat Assessment*, Luxemburg: Europol.

Europol (2025). *EU SOCTA 2025 – European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment: The changing DNA of serious and organised crime*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, Europol.

Europol (2026). *The evolving threat landscape. How encryption, proxies and AI are expanding cybercrime – Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2026*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, Europol.

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO (2026). *Svarta siffror – en ESO-rapport om den kriminella ekonomins omfattning*. Rapport 2026:1.

Financial Action Task Force, FATF (2006). *Third Mutual Evaluation/Detailed Assessment Report Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism: Sweden*. Paris: FATF, februari 2006.

Financial Action Task Force, FATF (2013). *The role of Hawala and other similar service providers in money laundering and terrorist financing*. Paris: FATF, oktober 2013.

Financial Action Task Force, FATF (2018). *Professional Money Laundering*. Paris: FATF, juli 2018.

Financial Action Task Force, FATF (2023). *Illicit Financial Flows from Cyber-Enabled Fraud*. Paris: FATF, november 2023.

Försvarets forskningsinstitut, FOI (2019). *Terrorfinansiering. Översikt och analys av litteraturen 2010–2018*. Rapport nr: FOI-R--4725—SE. Stockholm: Försvarets forskningsinstitut.

Försvarets forskningsinstitut, FOI (2020). *Hawala: En översikt av utmaningen ur terrorfinansieringssynpunkt*. FOI Memo 7362. Stockholm: Försvarets forskningsinstitut.

Kriminalvården (2015). *Bedömningsgrunder och kön i Kriminalvårdens frivårdsarbete*. Norrköping: Kriminalvården.

Kruisbergen, E.W., Leukfeldt, E.R., Kleemans, E.R. och Roks, R.A. (2019). Money talks. Money laundering choices of organized crime offenders in a digital age. *Journal of Crime and Justice*. Volym 42, nr 5, s. 569–581.

Nazzari, M och Riccardi, M (2024). Cleaning mafia cash: An empirical analysis of the money laundering behaviour of 2800 Italian criminals. *European Journal of Criminology*. Volym 21, nr 4, s. 583–608.

Polismyndigheten (2018). *Penningmålvakter. Unga personer lockas till kriminalitet. Informationsblad*. Polismyndigheten, Kommunikationsavdelningen, Nationell kommunikation, december 2018.

Polismyndigheten (2022a). *Neobanker. En rapport om neobanker och dess risker relaterade till penningtvätt och finansiering av terrorism*. PMY Rapport. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, maj 2022. Diarienummer: A235.498/2022, Saknr: 423.

Polismyndigheten (2022b). *Penningtvätt och finansiering av terrorism med kryptovalutor*. PMY Rapport. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, november 2022. Diarienummer: A433.555/2022.

Polismyndigheten (2023). *Penningtvätt genom utförsel av kontanter*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, oktober 2023. Diarienummer: A320.761/2023.

Polismyndigheten (2024a). *Finanspolisens årsrapport 2023*. Polismyndigheten, Kommunikationsavdelningen, Nationell kommunikation, mars 2024. Diarienummer: A.556.628-23.

Polismyndigheten (2024b). *Professionella penningtvättare. Branscher, modus och kopplingar till kriminella nätverk*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Finanspolissektionen, mars 2024. Diarienummer: A154.174/2024.

Polismyndigheten (2024c). *Crypto exchange providers – Professional Money Launderers*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Finanspolissektionen, september 2024. Diarienummer: A554.682/2024. Saknr: 423.

Polismyndigheten (2026). *Den kriminella ekonomin. Introduktion och översikt (uppdaterad 2026)*. Polismyndigheten, Polisregion Stockholm, april 2026. Diarienummer: A210.865/202.

Polismyndigheten m.fl. (2023). *Nationell riskbedömning 2022 – Hawala. Värdeöverföringar i alternativa betalningssystem*. Polismyndigheten. Diarienummer: A243.461/2023.

Polismyndigheten m.fl. (2024a). *Nationell riskbedömning 2023/2024: Neobanker*. Polismyndigheten. Diarienummer: A340.719/2024.

Polismyndigheten m.fl. (2026). *Nationell riskbedömning av penningtvätt och finansiering av terrorism i Sverige 2024/2025*. Polismyndigheten, Samordningsfunktionen, Stockholm, juni 2026. Diarienummer: A360.891/2024.

Prop. 1998/99:19. *Ändringar i lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt, m.m.*

Prop. 2013/14:121. *En effektivare kriminalisering av penningtvätt*.

Statens offentliga utredningar, SOU 1997:36. *Bekämpande av penningtvätt*.

Statens offentliga utredningar, SOU 2012:12. *Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud*.

Wallin, M. (2022). *Penningtvätt och straffrätten. En handbok*. Lund: Studentlitteratur.

van Wegberg, R., Oerlemans, J.-J. och van Deventer, O. (2018). Bitcoin money laundering: mixed results? An explorative study on money laundering of cybercrime proceeds using bitcoin. *Journal of Financial Crime*. Volym 25, nr 2, s. 419–435.

Ågren, J. (2026). *Straffansvar*, 12 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Åklagarmyndigheten (2024). *Penningtvätt. Rättslig vägledning 2021:20*. Utvecklingscentrum och Ekobrottsmyndigheten, uppdaterad november 2024.

Avgöranden från Högsta domstolen, Nytt juridiskt arkiv (NJA)

NJA 2004 s. 176

NJA 2006 s. 524

NJA 2007 s. 973

NJA 2012 s. 826

NJA 2012 s. 886

NJA 2013 s. 564

NJA 2018 s. 378

NJA 2018 s. 1010 I-III

NJA 2020 s. 334

NJA 2020 s. 545

NJA 2022 s. 42

NJA 2022 s. 633

NJA 2026 s. 145

Internetkällor

Europol (2016/2023). *Money Muling: What is Money Muling?*. Publicerad den 1 mars 2016, uppdaterad den 20 juni 2023, hämtad via:

<https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/money-muling>.

Federal Bureau of Investigation, FBI (2020). *Money Mules*, hämtad via:

<https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/scams-and-safety/common-frauds-and-scams/money-mules>.

Interpol (2023). *Money Mules – What are the risks?*, hämtad via:

<https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Money-mules-what-are-the-risks>

Bestämmelsen om näringspenningtvätt kom i första hand till för att det skulle bli lättare att komma åt de som själva äger eller driver ett företag som de utnyttjar för att tvätta pengar. I andra hand ville man komma åt personer som hjälper till att tvätta pengar inom ramen för ett företag, till exempel genom att upplåta företagets eller sitt privata bankkonto för transaktioner av pengar som polis och åklagare misstänker härrör från brott. Därutöver blev också straffbart att tvätta pengar helt utanför en näringskontext. Men har bestämmelsen tillämpats så i praktiken? I denna studie har Brottsförebyggande rådet (Brå) utvärderat bestämmelsen om näringspenningtvätt, med utgångspunkt från bland annat denna frågeställning.

Studien visar att bestämmelsen kommit att tillämpas bredare än vad lagstiftaren hade tänkt sig. Detta framför allt genom att anmälningarna om näringspenningtvätt i stor utsträckning kommit att handla om innehav av kontanter, i situationer där polisen misstänker att kontanterna härrör från brott. I dessa fall finns det sällan någon stark bevisning utan det blir mycket en fråga om hur trovärdig den misstänktes förklaring till innehavet är. En konsekvens av det är att många av åtalerna rörande sådana fall frias i domstol.

Rapporten vänder sig i första hand till myndigheter som arbetar med frågor som rör näringspenningtvätt och till riksdagen och regeringen, men även till andra som kan vara intresserade av dessa frågor.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, registrator@bra.se, www.bra.se

urn:nbn:se:bra-1366